

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Altı Ayda Yayınlanan Hakemli Dergi

www.tarihtetkikleri.com

Cilt I, Sayı II

Vol. I, Issue II

Aralık 2023

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ/JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

e-ISSN: 2980-2911

Cilt/Volume: 1-Sayı/Issue: 2 (Aralık 2023)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü/ Proprietor and Redactor in Chief

Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT

Editör/Editor

Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT editor@tarihetkikleri.com

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Danışma Kurulu/International Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa ALKAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Süleyman POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Assoc. Prof. Rosa Maria DELLI QUADRI (Università di Firenze)

Doç. Dr. Selim TEZCAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Claudia PINGARO (Università degli Studi della Campania Luigi Vanvitelli)

Eros CALCARA (Universidad de Córdoba)

Yazı İşleri/Editorial Office

Sergen DOĞRU

Emine YAMAN

Adres/Address

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Emniyet Mah., Abant I Caddesi, No:
10/2 D Blok, 7. Kat, Yenimahalle/ANKARA

mail: editor@tarihetkikleri.com web: www.tarihetkikleri.com

Yayın tarihi: 30 Aralık 2023

Derginin tarandığı indeksler:

Hakemler/Referees List

Prof. Dr. Mustafa ALKAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa UYAR (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer SUBAŞI (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Süleyman POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Eyüp ÖZVEREN (ODTÜ – Emekli Öğretim Üyesi)

Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Güzin ÇAYKIRAN (MSB ATASE Daire Başkanlığı)

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Senem ÇEVİK (Woodbury University)

Doç. Dr. Tuba TOMBULOĞLU (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Alper ERSAYDI (Uşak üniversitesi)

Dr. Adrian MUHAJ (Akademia e Studimeve Albanologjike-Faqe Zyrtare/Tirana)

YAZIM KURALLARI

Tarih Tetkikleri Dergisi'nde, özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, kitap tanıtımı yayımlanır. Yazıların tarih araştırma metodolojisine uygun bir şekilde kaleme aldığı çalışmalarında, alana bir katkı getirmesi ve özgün metinler üretmesi beklenmektedir. Bunun dışında bilimsel -akademik toplantılarda sunulmuş bildiriler, daha önce yayınlanmamış olması kaydıyla kabul edilebilir.

- Tarih Tetkikleri Dergisi'nin dili Türkçedir. Dergi'de İngilizce makalelere de yer verilebilmektedir.

- Metinlerin dil açısından TDK Yazım Kılavuzuna uygun olması gerekmektedir.

-Yazılara eklenmesi istenen resim, çizim, harita veya belgelere numara verilerek içeriği hakkında kısa bilgiler eklenmesi istenmektedir.

-Özgün makalelerin kelime sayısı aralığı 3000-10000 olmalıdır. Bunun üzerine çıkılmaması gerekmektedir.

-Makalelerde, 150-250 kelimeyi aşmayacak Türkçe ve İngilizce özetler ve 5-8 kelime aralığında anahtar kelimeler bulunmalıdır.

-Makalelerin tüm içeriği ayrıca çalışmaya eklenen ekl statüsündeki (resim, çizim, harita, belge vb.) sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.

-Makaleler üzerinde Editör/Editör Kurulu'nun redaksiyon yapma, minor düzeltmeler ile müdahale etme hakkı bulunmaktadır.

- **Makaleler**, A4 boyutunda Microsoft Word uyumlu programda Times New Roman yazı karakterinde yazılmalıdır. Şu kurallarla kaleme alınmalıdır.

* **Başlık**, 12 punto, regular (normal) ve küçük harf olmalıdır. Başlık ortadan hizalı olmalıdır. Metinde ana ve ara başlıklar kullanılması ve bu başlıklara sayı verilmesi gerekmektedir. Metin içindeki ana başlıklar 10,5 punto, küçük harf ve bold (koyu) olarak sola hizalı; ara başlıklar 10,5 punto, koyu (bold) ve küçük harf yazılmalı, sola hizalı olmalıdır. Başlıklar ve paragrafların arasında 6 nk aralık bırakılmalıdır.

* **Yazar adı ve soyadı**, ana başlığın altına 12 nk aralık bırakıldıktan sonra 11 punto regular (normal), küçük harf ve ortaya hizalı olarak yazılmalıdır. (*) işareti ile sayfanın altına **unvan, üniversite, fakülte, bölüm, şehir/ülke, e-posta ve ORCID** bilgileri 8,5 punto olarak verilmelidir.

* **Özet** ve **Abstract** kısmındaki satır aralığı 1, **Giriş** kısmından sonuna kadar ki satır aralığı ise 1,15 olmalıdır.

* **Metin**, 11 punto, iki yana dayalı olmalıdır. Üstten: 2,5 cm, alttan: 2,5 cm, sağdan: 2,5 cm, soldan: 2,5 cm boşluk bırakılmalıdır. Satır aralığı tam aralık 12 nk olmalıdır. Paragraf araları 6nk, paragraf girintisi bir tab şeklinde olacaktır. (Metin içinde yer alan görseller ve ekler için satır aralığı birden çok, 1,15 nk olmalıdır.)

* **Üstbilgi-Altbilgi**, makalenin ilk sayfasında olmayacak şekilde üstbilgi kısmında çift sayfaya yazarın adı ve soyadı; tek sayfaya makalenin anlamlı kısaltılmış hâli küçük harfle, 11 punto yazılmalıdır. Üst bilgi kısmında yazar isminin ilk nüshada eklenmemesi, hakemlik süreçlerinden sonra eklenmesi gerekmektedir.

* **Sayfa numaraları**, makalenin ilk sayfasında yer almayacak şekilde, üstbilgi içinde sağ ve sol üst kenara 8 punto olarak yerleştirilmelidir.

* **Alıntılar**, 5 satırı geçtiğinde paragraf girintisinden 1 cm içeriden başlatılmalı, tırnak içinde metne göre 1 punto küçük düz olarak yazılmalıdır. 5 satırdan az olan alıntılar metin içerisinde italik olarak verilir. Vurgulanması gereken ifadeler de italik yapılır.

* **Dipnotlar**, 8,5 punto tam aralık yazılmalıdır. Hizalaması iki yana dayalı olmalıdır. Fakat paragraf girintisi olmamalıdır. Makalelerde atıflar sayfa altında dipnot şeklinde 1'den başlayarak numaralandırılmalıdır. Bunun dışında metin içinde atıf yapılmamalıdır. Dipnotlarda kaynaklar verilirken, kitap ve dergi ismi *italik* olmalı, makale isimleri tırnak içerisinde, düz olarak verilmelidir. Dipnotlarda, ilk geçtiği yerde kaynak künyesi tam olarak verilmeli, daha sonra *age*, *agm*, veya *agt* gibi yazarın belirlediği kısaltmalarla yazılmalıdır. Bir yazarın birden fazla kitap ve makalesi kullanılıyorsa ikinci eserin ilk kullanımından sonra, yazarın soyadı, sonra kitap veya makalenin tam veya kısaltılmış adı verilmelidir. Çok yazarlı kaynakların ilk geçtiği yerde yazarların tümü yazılmalı, daha sonrakilerde kısaltarak verilmelidir. Dipnotlarda yazarlar a.g.e, a.g.m kısaltmalarını hiç kullanmaksızın yazar soyadı ve ardından eser-makalenin mantıklı bir kısaltmasını vererek dipnot gösterebilirler.

***Bibliyografya**: Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynaklar, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 10,5 punto yazılmalıdır. Bibliyografya'da metin içinde atıfta bulunan kaynaklar yer almalıdır, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

Kaynak Göstermeye Dair Detaylar-Örnekler

1. Tarih Tetkikleri Dergisi'ne gönderilen makale metinleri dipnot kullanılarak yazılmış olmalıdır. Dipnot cümle bitiminde noktadan önce verilmelidir.

Örnek:

Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 172.

Kütükoğlu'nun eseri ikinci kez atıf yapılırken:

Kütükoğlu, *age*, s. 184. (Ya da Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili, (İtalik)*, s. 184.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 370.

Uzunçarşılı'nın eseri ikinci kez atıf yapılırken:

Uzunçarşılı, *age.*, s. 375. (Ya da Uzunçarşılı, (Ya da Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, (italik)*, s. 375.)

Aynı eserin dipnotta arka arkaya kullanılması gerektiği durumlarda yine yazarın soyadından sonra “*age*. (adı geçen eser), *agm*. (adı geçen makale), *agt* (adı geçen tez)” gibi kısaltmalar kullanılır. Dipnotlarda bir yazarın birden fazla kitap ve makalesi kullanılıyorsa ikinci eserin ilk kullanımından sonra yazarın soyadı ve kitap veya makalenin anlamlı kısaltması verilmelidir.

4. Kaynaklar, dipnotlarda “Ad Soyad” sıralaması, kaynakça bölümünde ise “Soyad, Ad” sıralaması şeklinde verilmelidir. Kitapla ilgili künye bilgileri kaynaklar bölümünde verilirken sayfa bilgisine tekrar yer verilmez.

Örnek:

Dipnot: Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 30.

Bibliyografya: YÜCEL, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

5. Alıntı, bir makaleden yapılmışsa dipnotta alıntının geçtiği sayfa veya sayfaların bilgisi verilir. Kaynaklar bölümünde ise makalenin dergideki sayfa aralığıyla ilgili bilgiler verilmelidir.

Örnek:

Dipnot: Ü. Gülsüm Polat, “I. Dünya Savaşı’nda Hindistan’ın Kuzey Batı Sınırı Eyaleti’nde İngiliz Karşısı Hareketler ve Osmanlı Devleti’nin Etkisi”, *Belleten*, C. 86, S. 308, Aralık 2022, s. 1036.

Bu makaleye ikinci kez atıf yaparken;

Polat, a.g.m., s. 1037.

Ya da;

Polat, *I. Dünya Savaşı’nda Hindistan’ın Kuzey Batı Sınırı Eyaleti’nde...*, s. 1037.

Bu usullerden birisi tercih edilebilir. Aynı yazarın birden fazla makalesine atıf yaparken “a.g.m” usulü değil makalenin kısaltılmış isminin verilmesi usulü benimsenmelidir.

BİBLİYOGRAFYA:

EMECEN, Feridun M., “Geç Orta Çağ Anadolu’sunda Bir Selçuklu Kenti Bolvadin’in Tarihi Gelişimi Üzerine Bazı Notlar”, *Belleten*, C LXXXV/S. 302, Nisan 2021, s. 17-28.

Dipnot ve Kaynaklarda Arşiv Kullanımı Örnekleri

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Dipnot: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye (C. ML), 753/30679, 27 Ca 1196 / 10 Mayıs 1782, (Hicri takvim yerine Rumi takvim de kullanılabilir), (Yazının hangi makamdan hangi makama gönderildiği gibi detaylar da eklenebilir). Birden fazla saydan oluşan Osmanlıca belgelerde belge sayfası lef. 1, lef. 2, şeklinde verilebilir.

İlk dipnottan sonra BOA kısaltması kullanılır.

İkinci Kez Kullanım: BOA, C. ML, 753/30679.

Bibliyografya: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Maliye (C. ML), 753/30679.

Dipnot: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.1.0.0/15.79.7., 02.05.1935.

İlk dipnottan sonra BCA kısaltması kullanılır. *İkinci Kez Kullanım:* BCA, 490.1.0.0/15.79.7.

Bibliyografya: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.1/15.79.7.

2. Türk Tarih Kurumu Arşivi

Dipnotta İlk Kullanım: Türk Tarih Kurumu Arşivi, Osman Ferit Sağlam Koleksiyonu (OFS), 238/19.

İkinci Kez Kullanım: TTK Arşivi, OFS, 238/19.

Bibliyografya: Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK Arşivi) başlığı altında

Osman Ferit Sağlam Koleksiyonu (OFS), 238/19 şeklinde verilmelidir.

3. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

Dipnot: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGM.), Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.), 49, vr. 7a.

İkinci Kez Kullanım: TKGM.TT.d., 49, vr. 7a.

Bibliyografya: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGM.) başlığı altında

Tapu Tahrir Defterleri, 49. Şeklinde verilmelidir.

4. Kızılay Arşivi

Dipnot: Kızılay Arşivi (KA), 171/91.

İkinci Kez Kullanım: KA, 171/91.

Bibliyografya: Kızılay Arşivi (KA) başlığı altında

171/91 şeklinde verilmelidir.

5. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Dipnot: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.), İstanbul Vakfiye Defterleri (VKF.İST.d.) 579, s. 152.

İlk dipnottan sonra VGMA. kısaltması kullanılır. *İkinci kez kullanım:* VGMA.VKF.İST.d., 579, s. 152.

Bibliyografya: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.) başlığı altında İstanbul Vakfiye Defterleri (VKF.İST.d.), 579 şeklinde verilmelidir.

6. Tek yazarlı kitap

Dipnot: Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 172.

Bibliyografya: KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

7. İki ve ikiden fazla yazarlı kitap

Dipnot: Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 45.

İkinci Kez Kullanım: Sevim-Merçil, *age*, s. 57 ya da Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 45.

Bibliyografya: SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

8. Tek yazarlı makale

Dipnot: Ü. Gülsüm Polat, “I. Dünya Savaşı’nda Hindistan’ın Kuzey Batı Sınırı Eyaleti’nde İngiliz Karşıtı Hareketler ve Osmanlı Devleti’nin Etkisi”, *Belleten*, C. 86, S. 308, Aralık 2022, s. 1036.

Bibliyografya: POLAT, Ü. Gülsüm, “I. Dünya Savaşı’nda Hindistan’ın Kuzey Batı Sınırı Eyaleti’nde İngiliz Karşıtı Hareketler ve Osmanlı Devleti’nin Etkisi”, *Belleten*, C. 86, S. 308, Aralık 2022, s. 1035-1076.

9. İki yazarlı makale

Dipnot: Kemal Beydilli-İsmail E. Erünsal, “Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa’nın Viyana Elçiliği (1711)”, *Belgeler*, C XXII/S. 26, Ocak 2001, s. 12.

İkinci Kez Kullanım: Beydilli-Erünsal, *a.g.m.*, s. 15. Ya da Beydilli-Erünsal, “*Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs*”, s.15.

Bibliyografya: BEYDİLLİ, Kemal-ERÜNSAL, İsmail E., “Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa’nın Viyana Elçiliği (1711)”, *Belgeler*, C XXII/S. 26, Ocak 2001, s. 1-129.

10. Yazarı olan ve aynı zamanda yayıma hazırlanan eserler

Dipnot: Kerîmüddin Mahmud-i Aksariyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Yay.Haz. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2023, s. 30.

Bibliyografya: Kerîmüddin Mahmud-i Aksariyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Yay.Haz. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2023.

11. Yazmalar

Dipnot: Alâeddin Ali Çelebi, *Hümâyunnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 374, vr. 290a.

Bibliyografya: Alâeddin Ali Çelebi, *Hümâyunnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 374.

12. Yazarı belirtilmemiş kitap

Dipnot: *Atatürk’ün Özdeyişleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 18.

Bibliyografya: *Atatürk’ün Özdeyişleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

13. Çeviri kitap

Dipnot: Gleb Golubev, *Uluğ Bey*, çev. Abdrasul İsakov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 70.

Bibliyografya: GOLUBEY, Gleb, *Uluğ Bey*, çev. Abdrasul İsakov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

14. Sempozyum ve kongrelerde sunulan bildiri

Dipnot: Ü. Gülsüm Polat, “İmparatorluğun Sonunda Belirginleş(tiril)en Sınırlar Ve Deyrizor-Telafer Olayları (1919-1920)”, *Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın sonu: Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu*, (Kahramanmaraş 24-26 Ekim 2018), C. II, (Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin H. Aytuğ Tokur), Ankara 2019, s. 715.

Bibliyografya: POLAT, Ü. Gülsüm, “İmparatorluğun Sonunda Belirginleş(tiril)en Sınırlar Ve Deyrizor-Telafer Olayları (1919-1920)”, *Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın sonu: Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu*, (Kahramanmaraş 24-26 Ekim 2018), C. II, (Yay. Haz. Aynur Yavuz Akengin H. Aytuğ Tokur), Ankara 2019, s. 713-730.

15. Editörlü kitapta bölüm

Dipnot: Ü.Gülsüm Polat, “Arşiv Belgeleri Işığında Cebel-i Musa Ermenilerinin İsyanı ve Osmanlı Devleti'ne Karşı Faaliyetleri”, *Türk-Ermeni İlişkileri, Dünü, Bugünü, Yarını*, (Ed. Süleyman Beyoğlu, Gürbüz Arslan), Nobel Yay, Ankara 2022, s. 269.

Bibliyografya: POLAT, Ü. Gülsüm, “Arşiv Belgeleri Işığında Cebel-i Musa Ermenilerinin İsyanı ve Osmanlı Devleti'ne Karşı Faaliyetleri”, *Türk-Ermeni İlişkileri, Dünü, Bugünü, Yarını*, (Ed. Süleyman Beyoğlu, Gürbüz Arslan), Nobel Yay, Ankara 2022, s. 269-296.

16. Editörsüz ya da editörü belli olmayan kitapta bölüm

Dipnot: M. Tayyip Gökbilgin, “Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”, *Kanunî Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 9.

Bibliyografya: GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”, *Kanunî Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 5-39.

17. Tez

Dipnot: Süleyman Polat, *17. Yüzyılda Mühimme Defterlerine Göre Kütahya*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2005, s. 10.

Bibliyografya: POLAT, Süleyman, *17. Yüzyılda Mühimme Defterlerine Göre Kütahya*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2005.

18. Ansiklopedi maddesi

Dipnot: Abdülkadir Özcan, “Târîh-i Osmânî Encümeni”, *DİA*, C 5, İstanbul 2011, s. 84.

Bibliyografya: ÖZCAN, Abdülkadir, “Târîh-i Osmânî Encümeni”, *DİA*, C 5, İstanbul 2011, s. 83-86.

19. Yazarlı gazete haberi-köşe yazısı

Dipnot: Hüseyin Cahid Yalçın, “Millî Matem”, *Yeni Sabah*, 10 İkinciteşrin 1940, s. 1.

Bibliyografya: YALÇIN, Hüseyin Cahid, “Millî Matem”, *Yeni Sabah*, 10 İkinciteşrin 1940.

Gazete haberlerinde Miladi takvim öncesi tarihin geçerli olduğu dönem için önce Rumi takvim parantez içerisinde miladi takvim olarak ilgili güne atıf yapılmalıdır

20. Yazarı belli olmayan gazete yazısı

Dipnot: “İngilizler Dün Münih Şehrini Bombaladılar”, *Yeni Sabah*, 10 İkinciteşrin 1940, s. 3.

Bibliyografya: “İngilizler Dün Münih Şehrini Bombaladılar”, *Yeni Sabah*, 10 İkinciteşrin 1940.

Gazete haberlerinde Miladi takvim öncesi tarihin geçerli olduğu dönem için önce Rumi takvim parantez içerisinde miladi takvim olarak ilgili güne atıf yapılmalıdır.

21. İnternet Sayfası

Dipnot: <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/fotograflarla-ttk>, son erişim tarihi: 01.05.2021.

Kaynaklar: <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/fotograflarla-ttk>, son erişim tarihi: 01.05.2021.

22. E-Kitap

Dipnot: E Kitap olarak nitelenen eserden, eserin sadece dijital platformda yayınlanmasıdır. Eğer eserin basılı hali varsa esere uzantı verilmesine gerek yoktur. Örneğin 18. Tarik Kongresi Bildirileri dijital olarak yayınlanmıştır. Buradaki bir bildiriden faydalanıldığında şu şekilde gösterilmesi mümkündür:

Altay Tayfun Özcan, “Karolenj Sarayındaki Rus Elçilerinin Kağanı: Rus Kağanı mı Hazar Kağanı mı?”, XVIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 1-5 Eylül 2018), (Haz. Semiha Nurdan, Muhammed Özler), C. X, Ankara 2022, s. 83, Erişim: <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/Cilt-10.pdf>, Erişim tarihi: 03.06.2023.

Bibliyografya: ÖZCAN, Altay Tayfun, “Karolenj Sarayındaki Rus Elçilerinin Kağanı: Rus Kağanı mı Hazar Kağanı mı?”, XVIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 1-5 Eylül 2018), (Haz. Semiha Nurdan, Muhammed Özler), C. X, Ankara 2022, s. 81-96, Erişim: <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/Cilt-10.pdf>.

SPELLING RULES

Articles should be written in Microsoft Word-compatible software, on A4 size paper, using the Times New Roman font. The following rules should be followed:

The title should be in lowercase, regular (normal) font, and 12-point size. The title should be centered. The main and subheadings should be used in the text, and these headings should be numbered. Main headings within the text should be written in lowercase, bold, 10.5 point size, and aligned to the left; subheadings should be written in lowercase, bold, 10.5-point size, and aligned to the left. There should be a 6-point space between headings and paragraphs.

The author's name and surname should be written 12 points below the main heading, in regular (normal) font, lowercase, and aligned to the right. Underneath the author's name, the title, university, faculty, department, city/country, email, and ORCID information should be provided in 8.5-point font.

The text should be 11-point size and justified. There should be a 2.5 cm margin on the top, bottom, right, and left sides of the paper. The line spacing should be exactly 12 points. There should be a 6-point space between paragraphs, and the paragraphs should be indented with a tab. (For images and attachments within the text, the line spacing should be 1.15 points.)

The name of the author and the meaningful abbreviation of the title of the article should be written in lowercase, 11 points, in the header section, not on the first page of the article. In the header, the name of the author should not be included in the first copy, but should be added after the refereeing processes.

Abstract and Abstract line spacing should be 1, and line spacing from the Introduction to the end should be 1.15.

Page numbers should be placed in the upper header section, aligned to the right and left, in 8-point font, and should not appear on the first page of the article.

Quotations that exceed 5 lines should be indented 1 cm from the paragraph and should be written in a smaller font size without quotation marks. Quotations with fewer than 5 lines should be written in italics within the text. Expressions that need to be emphasized should also be in italics.

Footnotes should be written in 8.5 point full spacing. Its alignment should be based on both sides. But there should be no paragraph indentation. In articles, citations should be numbered as footnotes at the bottom of the page, starting from 1. No in-text citations should be used. When providing references in footnotes, book and journal names should be in italics, while article titles should be in quotation marks. In footnotes, the full citation should be provided the first time it is mentioned, and afterwards, abbreviations such as "ibid," "op. cit.," or "loc. cit." can be used as determined by the author. If an author's multiple books or articles are used, the author's surname should be followed by the full or abbreviated title of the book or article after the first use. In the case of multiple authors, all authors should be listed the first time and subsequently abbreviated. In footnotes, authors can provide the author's surname followed by the full or abbreviated title of the work or article, without using "ibid" or "op. cit." abbreviations.

Details and Examples for Source Citation

1. Article texts submitted to the Journal of Historical Studies should be written using footnotes. Footnotes should be placed end of the sentence point.

Example: Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)* [The Language of Ottoman Documents (Diplomatic)], Türk Tarih Kurumu Yayınları [Turkish Historical Society Publications], Ankara 2018, p. 172.

When citing Kütükoğlu's work for the second time: Kütükoğlu, *ibid.*, p. 184. (Or Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili* [in italics], p. 184.)

Ismail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* [History of the Ottoman Empire], Vol. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, p. 370.

When citing Uzunçarşılı's work for the second time: Uzunçarşılı, *ibid.*, p. 375. (Or Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* [in italics], p. 375.)

When the same work needs to be cited consecutively in footnotes, abbreviations such as “*ibid.* (the aforementioned work), can be used. If a single author's multiple books and articles are used in footnotes, the author's last name should be followed by a meaningful abbreviation of the book or article after the first usage.

In footnotes, sources should be listed in the “Name Surname” order, while in the Bibliography section, they should be listed in the “SURNAME, Name” order. Bibliographic information about the book should be provided in the Bibliography section, without repeating the page information.

Example: Footnote: Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl* [46 Years with Magnificent Turk Kanuni], Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, p. 30.

Bibliography: YÜCEL, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl* [in italics], Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

2. If a quotation is made from an article, the page or page range where the quotation appears should be provided in the footnote. In the bibliography, information about the article's page range in the journal should be provided.

Example: Footnote: Ü. Gülsüm Polat, “I. Dünya Savaşı'nda Hindistan'ın Kuzey Batı Sınırı Eyaleti'nde İngiliz Karşıtı Hareketler ve Osmanlı Devleti'nin Etkisi” [Anti-British Movements in the Northwestern Border Province of India during World War I and the Influence of the Ottoman Empire], *Belleten*, Vol. 86, No. 308, December 2022, p. 1036.

When citing this article for the second time: Polat, *ibid.*, p. 1037. Or: Polat, “I. Dünya Savaşı'nda Hindistan'ın Kuzey Batı Sınırı Eyaleti'nde...” [in italics], p. 1037. Either of these methods can be preferred.

Bibliyography: EMECEN, Feridun M., “Some Notes on the Historical Development of Bolvadin, a Seljuk City in the Late Middle Ages Anatolia,” *Belleten*, Vol. 85/No. 302, April 2021, pp. 17-28.

Examples of Archive Usage in Footnotes and References:

Footnote:

1. State Archives Footnote: (Ottoman Archives):

Presidency of the Republic State Archives, Ottoman Archives (BOA), Cevdet Maliye (C. ML), 753/30679, 27 Jum 1196 / 10 May 1782. (Instead of Hijri calendar, Rumi calendar can also be used)

BOA abbreviation is used after the first footnote. Second Usage: BOA, C. ML, 753/30679.

Bibliography: Presidency of the Republic State Archives, Ottoman Archives (BOA), Cevdet Maliye (C. ML), 753/30679.

Presidency of the Republic State Archives, Republic Archives (BCA), 490.1.0.0/15.79.7, 02.05.1935.

BCA Second Usage: BCA, 490.1.0.0/15.79.7.

Bibliyography: Presidency of the Republic State Archives, Republic Archives (BCA), 490.1/15.79.7.

2. Turkish Historical Society Archives

Footnote First Usage: *Turkish Historical Society Archives*, Osman Ferit Sağlam Collection (OFS), 238/19.

Second Usage: TTK Archives, OFS, 238/19.

Bibliography: Turkish Historical Society Archives (TTK Archives) should be given as Osman Ferit Sağlam Collection (OFS), 238/19.

3. General Directorate of Land Registry and Cadastre Archives Footnote: *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi*, [General Directorate of Land Registry and Cadastre Archives] Tapu Tahrir Defterleri (TKGM.), [Land Registry Survey Books], Tapu Tahrir Defterleri, (TT.d.), 49, fol. 7a. Second Usage: TKGM.TT.d., 49, fol. 7a.

Bibliography: General Directorate of Land Registry and Cadastre Archives (TKGM.), TT.d, 49.

4. Red Crescent Archives Footnote: *Kızılay Arşivi* [Turkish Red Crescent Archive] (KA), 171/91. Second Usage: KA, 171/91.

Bibliography: Kızılay Arşivi (KA), 171/91.

5. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, General Directorate of Foundations Archives (VGMA.), İstanbul Vakfiye Defterleri, [İstanbul Foundation Register Books] (VKF.İST.d.) 579, p. 152. VGMA abbreviation is used after the first footnote.

Second Usage: VGMA.VKF.İST.d., 579, p. 152.

Bibliography: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.)

İstanbul Vakfiye Defterleri (VKF.İST.d.), 579

6. Single-authored book

Footnote: Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, p. 172.

Bibliography: KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

7. Book with two or more authors

Footnote: Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, p. 45.

Subsequent Usage: Sevim-Merçil, *ibid*, p. 57 or Sevim-Merçil, *History, Politics, Organization and Culture of the Seljuk States*, p. 45.

Bibliography: SEVİM, Ali MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

8. Single-authored article footnote: Ü. Gülsüm Polat, "I. Dünya Savaşı'nda Hindistan'ın Kuzey Batı Sınırı Eyaleti'nde İngiliz Karşıtı Hareketler ve Osmanlı Devleti'nin Etkisi", *Bellekten*, Vol. 86, No. 308, December 2022, p. 1036.

Bibliography: POLAT, Ü. Gülsüm, “I. Dünya Savaşı’nda Hindistan’ın Kuzey Batı Sınırı Eyaleti’nde İngiliz Karşısı Hareketler ve Osmanlı Devleti’nin Etkisi”, *Belleten*, Vol. 86, No. 308, December 2022, pp. 1035-1076.

9. Article with two authors Footnote: Kemal Beydilli-İsmail E. Erünsal, “Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa’nın Viyana Elçiliği (1711)” *Belgeler*, Vol. XXII, No. 26, January 2001, p. 12.

Subsequent Usage: Beydilli-Erünsal, loc. cit., p. 15 or Beydilli-Erünsal, “ Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs,” p. 15.

Bibliography: BEYDİLLİ, Kemal ERÜNSAL, İsmail E., “Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa’nın Viyana Elçiliği (1711),” *Belgeler*, Vol. XXII, No. 26, January 2001, pp. 1-129.

10. Works authored and prepared for publication:

Footnote: Kerîmüddin Mahmud-i Aksariyî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, (Edited by Mürsel Öztürk), Turkish Historical Society Publications, Ankara 2023, p. 30.

Bibliography: Kerîmüddin Mahmud-i Aksariyî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, (Edited by Mürsel Öztürk), Turkish Historical Society Publications, Ankara 2023.

11. Manuscripts

Footnote: Alâeddin Ali Çelebi, *Hümâyunnâme*, Süleymaniye Library, Hâlet Efendi 374, folio 290a.

Bibliography: Alâeddin Ali Çelebi, *Hümâyunnâme*, Süleymaniye Library, Hâlet Efendi 374.

12. Unattributed book

Footnote: *Atatürk’ün Özdeyişleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, p. 18.

Bibliography: *Atatürk’ün Özdeyişleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

13. Translated book

Footnote: Gleb Golubev, *Uluğ Bey*, translated by Abdrasul İsakov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, p. 70.

Bibliography: GOLUBEV, Gleb, *Uluğ Bey*, translated by Abdrasul İsakov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

14. Conference paper presented at a symposium or congress

Footnote: POLAT, Ü. Gülsüm, “İmparatorluğun Sonunda Belirginleş(tiril)en Sınırlar Ve Deyrizor-Telafer Olayları (1919-1920)”, in *Mondros Armistice’s 100th Anniversary: The End of World War I: Armistices and Peace Treaties International Symposium*, (Kahramanmaraş, October 24-26, 2018), Vol. II, edited by Aynur Yavuz Akengin and H. Aytuğ Tokur, Ankara, 2019, p. 715.

Bibliography: POLAT, Ü. Gülsüm, “ İmparatorluğun Sonunda Belirginleş(tiril)en Sınırlar Ve Deyrizor-Telafer Olayları (1919-1920)”, in *Mondros Armistice’s 100th Anniversary: The End of*

World War I: Armistices and Peace Treaties International Symposium, (Kahramanmaraş, October 24-26, 2018), Vol. II, edited by Aynur Yavuz Akengin and H. Aytuğ Tokur, Ankara, 2019, pp. 713-730.

15. Chapter in an edited book

Footnote: POLAT, Ü. Gülsüm, “ Arşiv Belgeleri Işığında Cebel-i Musa Ermenilerinin İsyanı ve Osmanlı Devleti’ne Karşı Faaliyetleri”, in *Turkish-Armenian Relations, Past, Present, Future*, edited by Süleyman Beyoğlu and Gürbüz Arslan, Nobel Yay, Ankara, 2022, p. 269.

Bibliography: POLAT, Ü. Gülsüm, “The Arşiv Belgeleri Işığında Cebel-i Musa Ermenilerinin İsyanı ve Osmanlı Devleti’ne Karşı Faaliyetleri “, in *Turkish-Armenian Relations, Past, Present, Future*, edited by Süleyman Beyoğlu and Gürbüz Arslan, Nobel Yay, Ankara, 2022, pp. 269-296.

16. Chapter in an unedited or editor-unspecified book

Footnote: GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “ Kanunî Sultan Süleyman’ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”, in *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, p. 9.

Bibliography: GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “ Kanunî Sultan Süleyman’ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”, in *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, pp. 5-39.

17. Encyclopedia Entry

Footnote: Abdülkadir Özcan, “Târîh-i Osmânî Encümeni,” *DİA*, Vol. 5, İstanbul 2011, p. 84.

Bibliography: ÖZCAN, Abdülkadir, “Târîh-i Osmânî Encümeni,” *DİA*, Vol. 5, İstanbul 2011, pp. 83-86.

18. Thesis

Footnote: POLAT, Süleyman, *Kütahya in the 17th Century According to Mühimme Register Books*, Unpublished Master’s Thesis, Dumlupınar University, Institute of Social Sciences, Kütahya, 2005, p. 10.

Bibliography: POLAT, Süleyman, *Kütahya in the 17th Century According to Mühimme Register Books*, Unpublished Master’s Thesis, Dumlupınar University, Institute of Social Sciences, Kütahya, 2005.

19. Authored newspaper news/article

Footnote: YALÇIN, Hüseyin Cahid, “Millî Matem” [National Mourning], *Yeni Sabah*, 10 İkinciteşrin 1940 (November 10, 1940), p. 1. 00

Bibliography: YALÇIN, Hüseyin Cahid, “Millî Matem” [National Mourning], *Yeni Sabah*, 10 İkinciteşrin 1940 (November 10, 1940).

20. Newspaper article without authors

Footnote: “İngilizler Dün Münih Şehrini Bombaladılar” [The British Bombed the City of Munich Yesterday], *Yeni Sabah*, 10 İkinciteşrin 1940 (November 10, 1940), p. 3.

Bibliography: “İngilizler Dün Münih Şehrini Bombaladılar” [The British Bombed the City of Munich Yesterday], *Yeni Sabah*, 10 İkinciteşrin 1940 (November 10, 1940).

21. Internet pages

Footnote: “<https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/fotograflarla-ttk>“, last accessed on May 1, 2021.

Bibliography: “<https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/fotograflarla-ttk>“, last accessed on May 1, 2021.

22. E-Books

Footnote: Altay Tayfun Özcan, “Karolenj Sarayındaki Rus Elçilerinin Kağanı: Rus Kağanı mı Hazar Kağanı mı?” [The Khagan of the Russian Envoys in the Carolingian Palace: Russian Khagan or Khagan of the Khazars?], in *XVIII. Türk Tarih Kongresi* [18th Turkish History Congress] (Ankara: September 1-5, 2018), edited by Semiha Nurdan and Muhammed Özler, vol. X, Ankara 2022, pp. 83, Access: <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/Cilt-10.pdf>, Access date: June 3, 2023.

Bibliography: ÖZCAN, Altay Tayfun, “Karolenj Sarayındaki Rus Elçilerinin Kağanı: Rus Kağanı mı Hazar Kağanı mı?” [The Khagan of the Russian Envoys in the Carolingian Palace: Russian Khagan or Khagan of the Khazars?], in *XVIII. Türk Tarih Kongresi* [18th Turkish History Congress] (Ankara: September 1-5, 2018), edited by Semiha Nurdan and Muhammed Özler, vol. X, Ankara 2022, pp. 81-96, Access: <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/Cilt-10.pdf>.

İÇİNDEKİLER

Altay Tayfun ÖZCAN

Batu-Güyük Rekabetinin Dinamikleri ve Altın Orda Hanlığı'nın Egemenliği Üzerindeki Yansımaları

1-11

Doğukan BOZKURT

V. Murad ve Silahdar Paşaları: Silahdar Mustafa Paşa Örneği Doğukan Bozkurt

12-32

Eros CALCARA

The Europe as a Model.

Regulation and modernization of the Ottoman fashion in the XIX century

33-46

Özgür ŞAHAN

Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Bir Yahudi Memurun Portresi: Rafael Çikurel(Raphael Tchicourel) Efendi

47-62

Esra ALTUN

27 Eylül 1916: Habeşistan'da Darbe ve Ardından Yaşananlar

63-74

CONTENTS

Altay Tayfun ÖZCAN

The Dynamics of the Batu-Güyük Rivalry and its Reflections on the Sovereignty of the Golden Horde
Khanate

1-11

Doğukan BOZKURT

Murad IV And His Silahdar Pashas: The Case of Silahdar Mustafa Pasha

12-32

Eros CALCARA

The Europe as a Model.

Regulation and modernization of the Ottoman fashion in the XIX century

33-46

Özgür ŞAHAN

Raphael Çikurel (Raphael Tchicourel) Effendi: A Jewish Official in the Twilight of the Ottoman
Empire

47-62

Esra ALTUN

September 27, 1916: Coup in Abyssinia and Subsequent Developments

63-74

EDİTÖRDEN

Tarih Tetkikleri Dergisi ikinci sayısı ile okuyucusuyla buluşuyor. Tarih alanında akademik araştırmaların okuyucusuyla buluşmasında bir aracı olmak yolunda dergimizin tüm kurulları, hakem heyetleri ve elbette yazarlarının sağladığı katkıya müteşekkirimiz. Bu sayıda okuyucuyla beş makale buluşmaktadır.

Tarihin farklı zamanlarından alanının araştırma kriterlerine, kaynaklarına ve yazım üslubuna haiz bu çalışmalar alanına katkı sağlayacak araştırma makaleleridir. Bunlardan ilki Altay Tayfun Özcan tarafından kaleme alınan “Batu–Güyük Rekabetinin Dinamikleri Ve Altın Orda Hanlığı’nın Egemenliği Üzerindeki Yansımaları” başlıklı makalede ise Moğol Hanlığı’nda Ögedey’in ölümü ile Büyük Han Güyük ve Cuçi ulusunun lideri Batu’nun savaşmalarına da zemin hazırlayan sürecin bir kuzen kavgasından ziyade devletin ruhuna egemen olan değişim ve dönüşüm olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu sayının ikinci makalesi Eros Calcara tarafından kaleme alınan The Europe as a Model. Regulation and modernization of the Ottoman fashion in the XIX century başlıklı çalışmadır. Bu çalışma Osmanlı toplumunun modernleşme sürecini kıyafetler özellikle de başlık olarak giyilen sarık, fes ve diğer aksesuarların padişahlar ve modernleştiren metinler bağlamında değişimini ele alınmaktadır. Bu sayının diğer bir makalesi ise Doğukan Bozkurt tarafından kaleme alınan “IV. Murad ve Silahdar Paşaları: Silahdar Mustafa Paşa Örneği” başlıklı çalışması olmuştur. Bozkurt bu çalışmada IV. Murad’ın saltanatının ilk senelerinde devlet adamlarıyla kurulan ilişkilerden, Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Paşa’nın idari, siyasi, ekonomik ve askeri konumu belgelere dayalı bir kaynak örgüsü ile takip edilmektedir. Aralık 2023 sayısının diğer makalesi ise Özgür Şahan tarafından kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki beşeri yapısına dair bir araştırma olan “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Bir Yahudi Memurun Portresi: Rafael Çikurel (Raphael Tchicourel) Efendi” isimli çalışmada bir Osmanlı Yahudisi olan Çikurel Efendi’nin hayatı ekseninde dönemin kırılmaları da takip edilebilmektedir. Bu sayının son makalesi ise Esra Altun tarafından kaleme alınan “27 Eylül 1916: Habeşistan’da Darbe ve Ardından Yaşananlar” başlıklı çalışmadır. Doğu Afrika ülkesi olan Habeşistan’ın I. Dünya Savaşı yıllarında tarafsızlık politikası izlerken siyasi hayatının önemli kırılmalarından birini yaşadığı süreçleri çalışmasından irdelemektedir.

Bu sayının da Türk ve dünya tarih akademisine, tarih okuyucularına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Editör

Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT

EDITORIAL

The Journal of Historical Studies is presenting its second issue to its readers. As a medium for bringing academic research in history to its audience, we are deeply grateful for the contributions made by all the committees, review boards, and especially the authors of our journal. In this issue, readers will encounter five articles.

These research articles, spanning various periods in history, adhere to the research criteria, sources, and writing styles of the field. The first article, titled "The Dynamics of the Batu-Güyük Rivalry and its Reflections on the Sovereignty of the Golden Horde Khanate" authored by Altay Tayfun Özcan, discusses the period leading up to the conflict between Batu, the leader of the Jochi horde, and the Great Khan Güyük following Ögedei's death in the Mongol Empire. Rather than being a mere cousin dispute, the article emphasizes that the underlying cause was a transformation and shift inherent to the state's spirit. The second article of this issue, authored by Eros Calcara, is titled "The Europe as a Model: Regulation and Modernization of Ottoman Fashion in the XIX Century." This study delves into the modernization process of Ottoman society, focusing particularly on the evolution of attire, including turbans, fezzes, and other accessories, within the context of sultans and modernizing texts. Another article in this issue, written by Doğukan Bozkurt, is titled "Sultan Murad IV and the Silahdar Viziers: The Case of Silahdar Mustafa Pasha." In this research, Bozkurt examines the relationships Sultan Murad IV established with state officials during the early years of his reign, tracking the administrative, political, economic, and military position of Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Pasha through a well-documented source network. The final article of the December 2023 issue, authored by Özgür Şahan, is a study titled "Raphael Çikurel (Raphael Tchicourel) Effendi: A Jewish Official in the Twilight of the Ottoman Empire" This research offers insights into the life of Çikurel Efendi, an Ottoman Jew, allowing readers to explore the shifts and transformations of the era. The concluding article of this issue, written by Esra Altun, is titled "September 27, 1916: Coup in Abyssinia and Subsequent Developments". Investigating a significant political upheaval in Abyssinia, a country in East Africa, during the years of World War I when it pursued a policy of neutrality, the article sheds light on pivotal moments in its political history.

We hope this issue contributes significantly to both Turkish and global historical academia, as well as to history enthusiasts.

Editor

Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol.: 1-Sayı/Issue: 2
Aralık 2023/December 2023

Başvuru/Submitted: 14 Kasım 2023/14 November 2023
Kabul/accepted: 27 Aralık 2023/27 December 2023

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number: 10.5281/zenodo.10436375

Araştırma Makalesi

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

Batu-Güyük Rekabetinin Dinamikleri ve Altın Orda Hanlığı'nın Egemenliği Üzerindeki Yansımaları*

Altay Tayfun ÖZCAN*

Özet

Moğol Hanlığı Ögedey'in 1241'deki ölümü ile birlikte yeni bir aşamaya geçmişti. Bu yeni aşamanın ruhu birlik ruhu değil, aksine devleti bir bölünmeye doğru götüren yeni bir ruhtu. İki amcaoğlu, Büyük Han Güyük ve Cuçi Ulusunun efendisi Batu'nun 1248'de savaşmak üzere birbirlerine doğru ilerlemeleri, bu yeni ruhun devlete egemen olmasının en temel göstergelerinden birisi oldu. Bazı tarihçiler ilk defa Moğolların bir iç savaşın eşiğine geldikleri bu hadiseyi 1238'deki Batı seferi sırasında iki kuzen arasındaki sorunların bir yansıması olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte sürecin yeniden değerlendirilmesi, iki kuzen arasındaki sorunların basit bir kavgadan çok daha fazlası, gerçekte bir egemenlik mücadelesi olduğunu gösterir. Bu mücadele iki kuzen arasındaki bir mücadele değildi. Aslında mücadele Moğol İmparatorluğunun merkezîyetçi yapısı ile ilgiliydi. Güyük merkezîyetçi yapıyı, Batu ise merkezkaç eğilimleri temsil ediyordu.

Bu incelememde, Batu ile Güyük arasındaki sorunları tarihi süreç içerisinde inceleyerek bunun nedenlerini teşhis etmeye çalışacağım.

Anahtar Kelimeler: Moğol İmparatorluğu, Altın Orda Hanlığı, Batu, Güyük, Töregene

The Dynamics of the Batu-Güyük Rivalry and its Reflections on the Sovereignty of the Golden Horde Khanate

Abstract

The Mongol Empire had entered a new phase with the Ögedei's death in 1241. The spirit of this new phase was not a spirit of unity, but rather a new spirit that takes the state towards a disintegration. The advancement of the two cousins, Great Khan Güyük and Batu who was the sovereign of the Cuci Ulus, march towards each other in 1248 was one of the main indicators of the dominance of this new spirit in the state. Some historians have seen this event which brought the Mongols to the brink of civil war for the first time, as a reflection of the problems between the two cousins during the Western campaign in 1238. However a reassessment of the process shows that the problems between them are more than a simple struggle, but in fact a struggle for sovereignty. This struggle was not a struggle

* Bu makale, 25-26 Kasım 2019'da İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde gerçekleştirilen *Uluslararası Altın Orda ve Mirası Sempozyumu*'nda aynı başlıkla sunulan bildirinin genişletilerek güncellenmiş hâlidir.

* Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi ABD. altayfun@gmail.com

between two cousins. In fact the struggle was about the centralised structure of the Mongol Empire. Güyük represented the centralist structure, while Batu represented the centrifugal tendencies.

In this review I will examine the problems between Batu and Güyük in the historical process and I try to identify the causes of this problems.

Keywords: Mongol Empire, Golden Horde Khanate, Batu, Güyük, Töregene.

1248’de Moğolların Büyük Hanı Güyük ve Cuçi Ulusu’nun efendisi Batu, ordularının başında birbirlerine doğru ilerlerken Moğol tarihinde ilk defa bir iç savaş patlak üzereydi. Ancak Batu henüz Ala Kamak dolaylarına gelmek üzereydi ki Güyük, Beşbalık yakınlarında aniden rahatsızlanarak hayatını kaybetti¹. Bu beklenmedik son bir iç savaşa mâni olmuştu. Bununla birlikte hanedan içerisindeki sorunlar ilerleyen dönemde devam edecek, Hülegü ile Berke ve Kubilay ile Arık Böke arasında olduğu gibi yeni çatışma alanlarına kapı aralayacaktı. Fakat bu mücadelelerin hepsi somut birer nedene dayanıyordu. Nitekim Hülegü ve Berke arasındaki sorun büyük oranda Azerbaycan’daki egemenlik ile ilgiliyken Kubilay ile Arık Böke arasındaki mücadele de Büyük Hanlık tahtı ile alakalıydı. Peki, Batu ile Güyük’ü büyük bir iç savaşla burun buruna getiren kavganın nedeni ne idi? Taht mı, yoksa bir toprak parçası mı? Yoksa iki amcaoğlu arasındaki düşmanlık mı?

Pek çok araştırmacı, Batu ile Güyük arasındaki ilişkilerin 1238-1239’da Rusya’da buldukları sırada yaşadıkları bir gerginliğin gölgesinde şekillendirdiği üzerinde durmuştur. Bu kanaatin ortaya çıkmasının temel nedeni *Moğolların Gizli Tarihi*’ndeki gerçekten ikna edici şu kayıttır:

“Kibçah seferinde bulunan Batu, Ogodai Kahan’a bir elçi ile şu haberi yolladı: “Mengü Tanrıdan aldığımız kuvvet ve Kahanımızın haşmeti ile Meget şehrini tahrip ettik, Orusut halkını esir ve köle ettik. Biz, on bir devleti ve bu kadar da halkı kendimize tabi kıldık ve altın dizginleri elimize geçirdik. Bunun üzerine eve dönmek münasebetiyle bir veda ziyafeti tertip etmiş ve büyük bir çadır kurdurarak bir araya toplanmıştık. Diğer komutanlardan daha yaşlı olmam dolayısıyla, herkesten önce bir iki bardak içmiş bulundum. Bu vaziyet karşısında Buri ve Güyük meclisi terk edere atlarına binip uzaklaştılar. Onlar giderken Buri ‘Batu bizimle aynı dereceden olduğu hâlde, nasıl olup ta bizden önce içiyor. Sakallı kadınlara benziyor. Ona ayakla tepmeli, tabanla çiğnemeli’ diyordu. Güyük, ‘Silah taşıyan bu kadınların göğsüne odun parçası atmalı’ diyordu. Elçigidai’in oğlu Harhasun ‘Onlara ağaçtan kuyruk takmalı’ diyordu. Onlar işte bunları söylediler. Yabancı ve düşman halklar arasında gönderilmiş iken ve durumumuz da müphem olduğu halde Buri ile Güyük böyle sözler söyleyerek bizi terk ettiler. Şimdi vaziyeti Hanın tetkikine arz ediyorum”².

Gizli Tarih’in yazarı, anlatısını Güyük’ün Ögedey Kağan tarafından azarlandıklarını ifade ederek sürdürüyorsa da en nihayetinde Güyük herhangi bir cezalandırılmaya tâbi tutulmadı. Ancak bizim için asıl önemli olan şey, kaynaklarda Batu ile Güyük arasındaki ilişkilerin yatıştığını ifade edilmemesidir. Dahası, diğer kaynaklarda iki kuzen arasındaki gerginliğin daha da derinleştiğini gösteren kimi detaylar vardır³. Nitekim *Yuan shi*’deki Sübedey biyografisinin yazarı, Ögedey’in 1241’in sonlarındaki ölümünün ardından 1243’te toplanması planlanan kurultay için Sübedey’in Batu’ya bir haberci göndererek, ailenin en büyüğü olmasından ötürü kurultaya katılması gerektiğini ifade ettiğini, ancak bu isteğinin Batu tarafından geri çevrildiğini belirtir⁴. Batu’nun bu tutumu, takip

¹ V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H.D. Yıldız, TTK yay., Ankara 1990, s.516-517.

² *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. A. Temir, TTK yay., Ankara 1995, s.196.

³ Güyük ile Batu arasındaki ilişkilerin gelişim ve mahiyetine dair bk. H. Kim, “A Reappraisal of Güyük Khan”, *Mongols Turks and Others, Eurasian Nomads and the Sedentary World*, eds. R. Amitai and M. Biran, Brill Publishing, Leiden 2005, s.314-320; P. Jackson, “The Dissolution of the Mongol Empire”, *Central Asiatic Journal*, Vol. 22/ 1978, s.198-200; İ.V. Antonov, “Gyuk Velikom Zapadnom Pohode”, *Vestnik Çelyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta, İstoriya*, Vıp. 61/ 2014, s.28-31.

⁴ S Pow – J. Liao, “Subutai: Sorting Fact from Fiction Surrounding the Mongol Empire’s Greatest General (With Translations of Subutai’s Two Biographies in the Yuan Shi)”, *Journal of Chinese Military History*, Vol. 7/ 2018, s.68.

eden üç yıl içerisinde de değişmemiş ve en nihayetinde Güyük 1246'da Batu'nun bulunmadığı bir kurultayda Moğolların Büyük Hanlığı tahtına oturmuştur.

Batu'nun 1246 kurultayına gelmemesi elbette dikkatlerden kaçmayacak kadar önemli bir olaydı. Nitekim Reşidüddin de buna eserinde ayrı bir yer ayırmış, ancak yokluğunu açıktan açığa Büyük Han'a yönelik bir tavır olarak değil de sağlık koşullarındaki sıkıntıları, bilhassa da gut rahatsızlığını öne sürmesiyle izah etmiştir⁵. Reşidüddin'in bu şekilde bir kayıt düşmesi, iki amcaoğlu arasındaki geçmiş sorunları bilmemesinden ötürü, gelmeme gerekçesi olarak ileri sürdüğü bahaneyi yerli yerine oturtamayarak gerçek durum zannetmesinden ileri geliyordu. Nitekim, Moğolların Rusya seferi ile ilgili *Moğolların Gizli Tarihi*'nde kaydedilenlerden çok daha fazlasını bilmesine karşın iki amcaoğlu arasında yaşanan sorunlara nüfuz edememiştir. Şüphesiz ki bu bilgi eksikliği ilgi çekicidir ve belki de kaynak yazarının Moğol dünyasındaki başarılı seferlerde birlik duygusunu köreltmek istememesi, kendi dönemindekilere bir mesaj vermek istemesiyle ilgilidir. Ancak bu zevkli spekülasyonu bir kenara bırakacak olursak sunduğu kayıt bu hâli ile bile çok değerli. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde Batu ile Güyük arasındaki sorunlara ilişkin kaydı merkeze aldığımızda, Reşidüddin'in paylaştığı detay çok daha manalı bir hâle gelir. Batu 1246'da dahi Güyük ile yaşadığı sorunların etkisi altındaydı ve Moğolistan'a gitmek konusunda kuvvetli bir çekimserlik içerisindeydi. Bu çekimserliğin, Moğolistan'a gitmesi durumunda kendi emniyetinden şüphe duymasından kaynaklandığı veya Büyük Hanlığa karşı bir tutum takınmasından ileri geldiği yahut her ikisinin de etkili olduğu gibi ihtimaller üzerinde durmak mümkündür. Endişesinin kaynağı ne olursa olsun, Deşt-i Kıpçak'ın efendisi konumundaki Batu 1246'da bir bahane ile de olsa katılmadığı kurultayın neticesi ile yüz yüze gelmiş bulunuyordu. Güyük artık Büyük Han'dı ve Moğol dünyasının en güçlü kişisiydi. Güyük, tahta çıktığı günlerde Batu'nun egemenliğinde bulunan topraklarla ilgili peşpeşe önemli kararlar aldı. Kafkasya, Rusya ve Anadolu gibi, bu sırada Altın Orda nüfuzu altında bulunan topraklar, bu değişimin neticelerini ilk hisseden yerler olacaktı.

1242'de Gürcü Kralı IV. Georgi Laşa'nın ölümünden sonra Gürcistan'ın en güçlü şahsiyeti hâline gelmiş kız kardeşi Rusudan, oğlu David Narin'in Gürcü Kralı olarak tanınması karşılığında Moğollara biat etmiş⁶, ancak 1243'te Anadolu Selçuklu Sultanlığı üzerine yürüyen Baycu'ya gerekli destekte bulunmaması üzerine bir anda hedef hâline gelmişti⁷. Neticede hadiseler Kafkasya'daki en yetkili Moğol komutanı Baycu'nun, David Narin'in yerine bir önceki Gürcü kralı Georgi Laşa'nın gayri meşru oğlu Ulu David'i oturtmasına kadar vardı. Bunu, Rusudan'ın, elçilerini Batu'ya yollaması ve kendisinden yardım istemesi takip etti⁸. Böylesi bir ziyaret, kendi idaresini sağlamlaştırmakla meşgul olan Batu için bulunmaz bir nimetti. Zira böylelikle, Kafkasya meselelerine “burnunu sokan” bir kişi değil, Kafkasya'ya “davet edilen” bir kişi hâline geliyordu. Kafkasya'yı babasının mirası sınırları içerisinde gören bir kişi için Rusudan'ın talebi, geri tepilecek bir fırsat değildi.

Neticede hadiseler David Narin'in Batu'nun desteği ile Gürcistan tahtına yerleşmesine kadar vardı. 1245'te David Narin adına kesilen sikkeler, 1243'te başlayan bu hâlin iki yıl boyunca bozulmadan devam ettiğini gösterir⁹. Batu'nun Kafkasya'da David Narin ve annesi Rusudan üzerinden sergilediği bu gövde gösterisi, aralarında Şahanşah, Avak, Gag hâkimi Vahram ve Heret'i idarecisi

⁵ Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tawarikh: Compendium of Chronicles, A History of the Mongols*, Part Two, English Translation and Annotation by W.M. Thackston, ed. Ş. Tekin – G.A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization, Cambridge 1999, s.392. Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin bu hususta sessiz kalması manidardır. Bk. *Genghis Khan the History of the World Conqueror* by Ala-ad-Din 'Ata-Malik Juvaini, translated from the text of Mirza Muhammad Qazvini by J.A. Boyle, Manchester University Press, Manchester 1997, s.249; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1999, s.228.

⁶ Müverrih Kirakos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, müt. Edvar Dulaurier, haz. G. Solmaz, Elips Kitap, Ankara 2009, s.41.

⁷ Müverrih Kirakos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s.54.

⁸ Müverrih Kirakos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s.55.

⁹ A.G. Kapanadze, *Gruzinskaya Numizmatika*, Akademii Nauk SSSR, Moskva 1955, s.74, 79.

Şota gibi Kafkasya'daki diğer pek çok hâkimin Batu'nun yanına gitmesi ile daha da sağlamlaştı¹⁰. Gürcistan'daki vaziyeti domine ettiği günlerde Batu, aynı zamanda Şerafeddin adlı memuru vasıtasıyla Kafkasya'da vergi de topluyordu¹¹. Kafkasya'da Altın Orda gücü bu şekilde sarsılmaz bir vaziyet alırken, 1246'da Güyük'ün Kağan olmasıyla bu durum bir anda değişti. Zira yeni Büyük Han Gürcistan'ı temsilen Moğolistan'a gelmiş David Narin ve Ulu David'den ilkinin tahttan azlederek Gürcistan'ın idaresini ikincisine, Ulu David'e verdi¹². Bu karar ile Batu'nun bölgedeki egemenliği bir anda hiç seviyesine inmiş oluyordu. Bunu, Güyük'ün, Elçigiday adlı bir görevlisini görünürde sayım yapmak, ancak gerçekte Batu'nun bölgedeki memurlarını çıkarmakla vazifelendirerek Kafkasya'ya göndermesi takip etti. El-Ömerî'nin kayıtları bu noktada gayet açıktır: “O (=Güyük) Elçigiday adlı emirini Batu'nun vergi görevlilerini tutuklayarak kendisine (=Güyük'e) göndermesi emri ile Batu'nun hâkimiyetindeki Arran ve diğer bölgelere gönderdi. Bunu duymaları üzerine Batu'nun memurları hadiseleri Batu'ya haber verdiler ve ne yapmaları gerektiğine karar vermesini istediler. Güyük'ün yanından yola çıkan Elçigiday, Batu'nun, memurlarına cevabının gelmesinden önce buraya geldi, onları tutuklattı ve onları Güyük'e göndermek üzere prangaya vurdurdu”¹³. Batu'nun memurlarının Kafkasya'dan çıkarılması kararının bir benzeri de Horasan ve İran'da sahneleniyordu. Nitekim Batu'nun vergi memuru Şerafeddin'in ölümünden sonra Batu'nun buradaki haklarını takip edecek bir bitikçi bile atanamamıştı¹⁴.

1246 kurultayında Güyük'ün Batu'ya yönelik aldığı bir diğer karar ise Anadolu ile ilgiliydi. Yeni Büyük Han, 1243'te Köseadağ muharebesinin ardından Anadolu Selçuklu Sultanlığı elçilerinin sulh görüşmelerini yapmak üzere huzuruna geldikleri Batu tarafından Anadolu'daki en yetkili kişi kılınan Şerafeddin'i¹⁵ azledip idamına hükmediyor¹⁶, yerine Tercüman Bahaeddin'i atarken, Sultanlık makamını da II. İzzeddin Keykavus'tan alıp 1246 kurultayına katılmak üzere Moğolistan'a gelmiş bulunan¹⁷ Kılıç Arslan'a veriyordu¹⁸. Bu değişiklik kararına değinen Bar Habraeus, Güyük'ün kararını, Şemseddin İsfahanî ile ilgili olarak kendisine ulaşan şikâyetlere bağlar, ancak bunlar

¹⁰ R.G. Bedrosian, *The Turco-Mongol Invasions and the Lords of Armenia in 13th-14th Centuries*, Unpublished PhD. Dissertation, Colombia University, Colombia 1979, s.192. Ancak söz konusu ziyaretler adı geçen prenslerin tamamının bundan sonraki dönemlerde de Batu'ya sadık kaldıklarını göstermez. Nitekim bunlardan Avak ve Vahram hayatları boyunca Büyük Hanlık politikalarına bağlı kalacaklardır. Bk. B. Dashdondog, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill Publishing, Leiden 2011, s.94.

¹¹ G. Lane, “Argun Aka: Mongol Bureaucrat”, *Iranian Studies*, Vol. 32/ 4, 1999, s.461; P. Jackson, “The Dissolution of the Mongol Empire”, s.215.

¹² Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s.62; Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum Quos Nos Tartaros Appelamus”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.87-88; Plano Carpini Johannes, *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi*, Latince Aslından Çeviren ve Notlandıran A.T. Özcan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022, s.118. Ayrıca bk. Dashdondog, *The Mongols and the Armenians*, s.92. David Narin, bu kararın hilafına olarak memleketine döndükten sonra annesinin ikamet ettiği Suanet'e çekilerek Ulu David'ten bağımsız bir idare tesis etmiştir. Bk. Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s.63.

¹³ “İz Soçinenie Ibn Fadllallah el-Omari”, *Sbornik Materilaov, Otnoşyaşçihşya k İstorii Zolotoy Ordi*, T.I, V. Tizengauzen, Sanktpeterburg 1884, s.244-245. Bu kaydın alternatif bir çevirisi için bk. Şihabeddin b. Fazlulah el Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Çeviri ve Notlar A. Batur, Selenge yay., İstanbul 2019, s.67. Hadiselerle ilgili olarak ayrıca bk. G. Lane, *Early Mongol Rule in Thirteenth Century in Iran*, Routledge-Curzon Press, London 2003, s.66.

¹⁴ Şerafeddin'in Batu adına iş görmesine ve ölümünden sonra yerine atama yapılmamasına dair bk. *Genghis Khan the History of the World Conqueror*, s.487, 508-509, 534, 538.

¹⁵ Şemseddin İsfahanî'nin Batu'nun yarlığı ile iş görmesine dair bk. Ibn Bibi, *El-Evâmürü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, çeviren M. Öztürk, TTK yay., Ankara 2014, s.513. Ayrıca bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s.478-479; M. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik yay., Ankara 2010, s.68-69; S.N. Yıldız, *Mongol Rule in Thirteenth Century Seljuk Anatolia: The Politics of Conquest and History Writing 1243-1282*, Ph. D. Dissertation, The University of Chicago 2006, s.188-190.

¹⁶ Ibn Bibi, *El-Evâmürü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, s.546-547.

¹⁷ Kılıç Arslan ve maiyetinin Moğolistan'a gitmelerine dair bk. Ibn Bibi, *El-Evâmürü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, s.527, 529. Ayrıca bk. Yıldız, *Mongol Rule in Thirteenth Century Seljuk Anatolia*, s.201-202.

¹⁸ Ibn Bibi, *El-Evâmürü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, s.546; *Genghis Khan the History of the World Conqueror*, 257; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s.233; Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tawarikh*, s.394; Gregory Abül-Farac (Bar Habraeus), *Abül-Farac Tarihi*, Cilt II, Süryaniceden İngilizceye Çeviren, E.A. Wallis Budge, Türkçeye Çeviren Ö.R. Doğrul, TTK yay., İstanbul 1999, s.548; Ebü'l Ferec ibnü'l İbrî, *Târihu Muhtasari'd Düvel*, çev. Ş. Yaltkaya, TTK yay, Ankara 2011, s.22. Ayrıca bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.483, 484; M. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 73-74; S.N. Yıldız, *Mongol Rule in Thirteenth Century Seljuk Anatolia*, s.163-164, 206.

hakkında bir malumat vermez. Buna mukabil İbn Bibi'nin ifadeleri, bu şikâyetin, Selçuklu veziri Şemseddin İsfahani'nin “*saltanata geçirdiği ve emrine aldığı yeni Sultan'ı (=İzzeddin Keykâvus) tahta oturturken Han'ın emrini almama*”sıyla ilgili olduğunu belirtmektedir¹⁹. Oysa ki, yukarıda da gösterildiği üzere, Şemseddin İsfahânî ve II. İzzeddin Keykâvus'un idaresi Batu'nun *yarlığı* ile iş görmelerinden ötürü meşru bir zemine sahipti²⁰. Ancak bu meşru durum, öyle görünüyor ki Güyük'ün nezdinde geçersizdi. Bu bakış açısı, daha önce Sara Nur Yıldız'ın Anadolu Selçuklu Sultanlığı'ndaki meselelerle ilgili olarak dikkati çektiği üzere²¹, Reşidüddin'in Güyük'ün tahta çıktığı sıradaki hâl ile ilgili tasvirlerine de uygunluk arz eder: *Kağan'ın ölümünden sonrasından beri hanedandan her bir kimse kontrolsüz hareketlere girişmiş, imparatorluğa karşı senetler düzenlemiş ve herkese payzalar ihsan etmişlerdir. Bununla ilgili bir soruşturma yapılmıştır. Yosun ve yasak'ın dışında kalanlar kepaze edilmiş ve utanç verici bir şekilde boyunlarından asılmışlardır. Her bir yarlık geri alınmış ve kim düzenlemişse onun önüne konmuştur*²².

Batu'nun *yarlığının* geçersiz kılındığı, daha doğrusu kanunsuz görüldüğü bu ortamda Gürcü Kralı David Narin ve Şemseddin İsfahânî gibi hukuk dışı bir idare sürdüğü değerlendirilen bir diğer kişi daha vardı. O da Rusya'daki Moğol egemenliğini temsil etmek üzere Moğolistan'da bulunan Batu'nun “*Sen Rus knezleri ve Rus halkı arasında en büyüğü olacaksınız*”²³ sözleriyle Büyük Knezliğe tayin ettiği Yaroslav Vsevolodoviç'ti. Dahası o, Şemseddin İsfahânî gibi uzakta da değil, Güyük'ün Büyük Han seçtiği Kurultayda Rusya'yı temsil etmek üzere Moğolistan'da bulunuyordu. Onun sonu, Plano Carpinili Johannes ve İpatiev kroniğinin yazarının aktardığı kadarıyla Güyük'ün annesini ziyareti sırasında zehirlenmek suretiyle gerçekleşti²⁴. Bu beklenmedik son üzerine eğilen pek çok bilim adamı Yaroslav'ın akıbetini kaynaklarda aktarıldığı şekliyle bir suikast olarak kabul etmiş²⁵, ancak bunun nedeni ile ilgili farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bunlar arasından bilhassa Yaroslav'ın Güyük ile Batu arasındaki geçmiş kötü ilişkilerin kurbanı olduğu ve Büyük Han'ın Knezi zehirleterek Batu'ya “*sessizce bir ders vermek istedi*”ği şeklindeki görüş genel bir kabul görmüştür²⁶. Buna mukabil Plano Carpinili Johannes'in ifadelerine bakıldığında Yaroslav'ın zehirlenmesinin iki amcaoğlu arasındaki münasebetlerden çok, ülke idaresi ile alakalı olduğu görülür.

Plano Carpinili Johannes Yaroslav'ın öldürülmesini Moğolların, Yaroslav'ın “*topraklarına serbestçe ve tamamen hâkim olabilme*” isteklerine bağlar ve hemen ardından da Güyük'ün, Yaroslav'ın oğlu Aleksandr'a elçi göndererek “*babasının topraklarını ona bahşetmek*” üzere yanına

¹⁹ Gregory Abül-Farac (Bar Habraeus), *Abül-Farac Tarihi*, s.548; İbn Bibi, *El-Evâmürü'l-Alâ'iyye fi'l-Umürü'l-Alâiyye*, s.546-547. Ayrıca bk. M. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 73; S.N. Yıldız, *Mongol Rule in Thirteenth Century Seljuk Anatolia*, 164.

²⁰ İbn Bibi, *El-Evâmürü'l-Alâ'iyye fi'l-Umürü'l-Alâiyye*, s.513.

²¹ S.N. Yıldız, *Mongol Rule in Thirteenth Century Seljuk Anatolia*, s.207.

²² Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tawarikh*, s.393.

²³ “Lavrent'evskaya Letopis'”, *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey*, İzdannoe Arheografiçeskoyu Komissieyu Akademii Nauk SSSR, Tom Perviy, Leningrad 1926, 470.

²⁴ Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum”, s.121; Plano Carpinili Johannes, *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi*, s.124-125; “İpatievskaya Letopis'”, *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey*, İzdannoe Arheografiçeskoyu Komissieyu, Tom Vtoroy, Sanktpeterburg 1843, s.185; “Galitsko-Volinskaya Letopis'”, podgotovka teksta, perevod i kommentariy O.P. Lihaçevoy, *Pamyatniki Literaturi Drevney Rusi XIII veka*, İzdatel'stvo Hudojettvennaya Literatura, Moskva 1981, s.314-315. Ayrıca bk. V.İ. Staviskiy, “İstoriya Mongalov Plano Karpini i Russkie Letopisi'”, *Drevneyšie Gosudarstva na Territorii SSSR*, red. A.P. Novosel'tsev, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Moskva 1991, s.202; M. Isoaho, *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia: Warrior and Saint*, Brill Publishing, Leiden 2006, s.93; A.V. Ekzemplyarskiy, *Velikie i udel'nie knyaz'ya severnoy rusi v tatarskoy period s 1238 po 1505 g.*, Tom I, Sanktpeterburg 1889, s.18.

²⁵ Bk. A.V. Ekzemplyarskiy, *Velikie i Udel'nie Knyaz'ya Severnoy Rusi*, 18; J.L. Fennell, *The Crisis of Medieval Russia 1200–1304*, Longman Press, London 1990, s.101; V.A. Kuçkin, *Formirovanie Gosudarstvennoy Territorii Severo-Vostochnoy Rusi v X-XIV vv.*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva 1984, s.111; V.A. Kuçkin, “K Biografii Aleksandra Nevskogo”, *Drevneyšie Gosudarstva na Territorii SSSR*, Akademii Nauk SSSR, Moskva 1986, s.77; A.N. Kirpiçnikov, “Aleksandr Nevskiy: Mejdu Zapadom i Vostokom”, *Voprosi İstorii*, Tom. 11–12/ 1996, s.115; O.V. Tvorogov, *Drevnyaya Rus' Sobitiya i Lyudi*, İzdatel'stvo Nauka, Sanktpeterburg 2001, s.51.

²⁶ A.N. Nasonov, *Mongol i Rus' İstoriya Tatarskoy Politiki na Rusi*, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Moskva–Leningrad 1940, s.31-32; G. Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, çev. E.B. Özbilen, Selenge yay., İstanbul 2007, s.178. Bu hususta daha başka değerlendirmeler de vardır. Bunları Yaroslav'ın ölümü özelinde kaleme aldığım bir başka makalede detayları ile değerlendireceğim. O zamana kadar: A.T. Özcan, *Moğol–Rus İlişkileri (1223–1341)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022, s.200-202.

çağırmasından bahseder²⁷. Bu nokta bence mevzunun odak noktasıdır. Zira, 1243'te Batu'nun, Yaroslav'a “*Sen Rus knezleri ve Rus halkı arasında en büyüğü olacaksın*”²⁸ sözleri ile Kuzey Rusya'nın idare yetkisini teslim ettiği dönem bitmiş, yerini, Rus knezinin varisinin veya daha doğrusu varislerinin bizzat Güyük tarafından “toprakların bahşedilmesi” için çağrıldığı yeni bir dönem almıştır. Bu açıdan bakıldığında Johannes'in kaydı, Güyük'ün sadece Rusya ile ilgili olarak değil, aynı zamanda Anadolu ve Kafkasya ile ilgili kararlarının gerekçesini de gösterir. Güyük, aldığı kararlarla Batu'nun, üzerinde egemenlik kurduğu toprakları doğrudan merkezî idarenin hükmü altına almaya çalışıyor, İmparatorlukta yapısal bir değişikliğe gidiyordu. Bu tutumunu da yine ikisi arasındaki geçmiş kötü ilişkilere bağlamak mümkündür. Oysa ki Güyük'ün düzenlemelerinin hedefinde sadece Batu değil, hanedandan daha başka kimseler de vardı ve bu durum, takip ettiği siyasetin sadece Batu özelinde olmadığını, bütün Moğol İmparatorluğu'nu içine aldığını göstermektedir. Mesela 1246'da tahta oturmasından hemen sonra, önce amcası Temüğe'yi ortadan kaldırmış ve bunu annesi Töregene'nin çevresindeki güç odağını yok etmesi takip etmiştir. Ancak Güyük'ün bu bağlamda en cüretkâr hamlesi Çağatay Ulusunun başındaki Kara Hülegü'yü azlederek yerine Yesü Möngke'yi getirmek olmuştur²⁹. Bu kararı ile babasının bile uyduğu Cengiz'in vasiyetini çiğnemiş oluyordu. Zira Kara Hülegü Cengiz Han tarafından Çağatay Ulusunun halefi olarak belirlenmiş, Çağatay ve Ögedey de bu karara uymuşlardı³⁰. Dolayısıyla bu kararlara bakıldığında Güyük'ün Batu'ya karşı takip ettiği siyaset sadece Batu ile ilgili değil, daha genel, Büyük Hanlık ile Uluslar arasındaki ilişkilerle ilgiliydi ve Batu burada sadece diğerleri gibi bir figürdü. Ancak en önemli figürdü. Zira Güyük, Cuçi Ulusu meselesini Çağatay meselesi gibi hanedanın başındaki kişiyi azletmekle çözmek yolunu tutmamış, tutamamıştı.

Artık bu noktada Güyük'ün takip ettiği siyasetin Batu özelinde bir siyaset olmadığı, aksine İmparatorluğun genelini alakadar eden bir girişim olduğunu açık bir şekilde söylemek mümkündür. Güyük, merkez idareyi güçlendirmeye ve Cengiz'in oğullarının soyunun idaresindeki ulusları sadece onlara yurtluk olarak verilen alanla sınırlandırmaya çalışıyordu. Bununla birlikte Ögedey zamanında kendisini gösteren benzer eğilimler, Güyük'ün, bu siyasetin yaratıcısı değil, sadece devam ettiricisi olduğunu gösterir. Mesela Reşidüddin, Ögedey'in, Tuluy'un ölümünden sonra Tuluy ailesinin idaresindeki orduyu kendi evladı Köten'in komutası altına vermeye yeltendiğini, ancak bunun Tuluy soyu tarafından memnuniyetsizlikle karşılandığını ifade eder³¹. Aynı şekilde Ögedey, Çağatay'ın kontrolündeki bölgede de Yalavaç ailesinin eliyle kontrol sağlamaya çalışıyordu³².

²⁷ Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum”, s.121-122; Plano Carpini Johannes, *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi*, s.125.

²⁸ “Lavrent'evskaya Letopis”, s.470.

²⁹ *Genghis Khan the History of the World Conqueror*, s.255; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s.232; Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tavarikh*, s.372, 393. Güyük'ün söz konusu kararları ve bunun, Güyük'ün iktidarı açısından önemine ilişkin bk. Kim, “A Reappraisal of Güyük Khan”, 326-328. Ayrıca bk. T. May, Moğol İmparatorluğu, çev. Ü.E. Uysal, Kronik Kitap yay., İstanbul 2021, s.192-193. Ç. Kaya'nın ise farklı bir değerlendirmesi bulunmaktadır. Bk. Ç. Kaya, “Moğol Tarihinde Temüğe Otçigin'e Dair Notlar”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S. 37, 2022, s.308-309.

³⁰ M. Biran, “Cengiz Han'ın İstilasından Timur'un Yükselişine Orta Asya'da Moğollar: Ögedey ve Çağatay Soyunun İdareleri”, çev. A.T. Özcan, *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, Haz. N. Di Cosmo, A.J. Frank ve P.B. Golden, Kronik kitap yay., İstanbul 2022, s.103.

³¹ Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tavarikh*, 282, 387.

³² Çağatay mülkünün Büyük Hanlık karşısındaki konumuna dair bk. P.D. Buell, *Tribe, Qan and Ulus in Early Mongol China: Some Prolegomena to Yuan History*, PhD. Dissertation, University of Washington 1977, s.147-149; P.D. Buell, “Sino-Khitan Administration in Mongol Bukhara”, *Journal of Asian History*, Vol. 13/ 2, 1979, s.145-147; T.T. Allsen, “Sharing out the Empire: Apportioned Lands under the Mongols”, *Nomads and the Sedentary World*, ed. A.M. Khazanov – A. Wink, Curzon Press 2001, s.177-178; M. Biran, M. Biran, “Cengiz Han'ın İstilasından Timur'un Yükselişine Orta Asya'da Moğollar”, s.101-102.

Bu siyaset Ögedey'in ölümünden sonra naibe Töregene zamanında da devam ettirilmiş ve gerek Kafkasya'da³³ ve gerek Horasan'da³⁴ merkez idare, yani Büyük Hanlık idaresi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu tarihi sürece bakıldığında, Güyük'ün takip ettiği siyasetin, Batu ile aralarındaki geçmişteki geçimsizliklerden çok Ögedey zamanında başlayan Büyük Hanlığın üstün konumu ile Ulusların devletleşme aşamasına doğru yönelen tutumları arasındaki gerilimden doğan ve Büyük Hanların Ulusları dizginlemeye çalışan siyasetinin neticesi olduğu görülmektedir. Fakat Güyük'ün bu siyaseti babasına göre biraz daha cüretkâr ve aceleci bir karakter ile takip ettiği bir gerçektir. 1238'deki toplantıda Batu ile arasının açılmasına neden olan da belki bu aceleci ve aniden parlayan, uyumsuz yönü ile ilgiliydi.

Netice olarak Güyük ile Batu arasında Anadolu, Kafkasya ve Rusya özelinde yaşanan sorun, iki kuzen arasındaki geçmiş ilişkilerden çok Büyük Hanlığın merkezîyetçi siyasetinin Güyük tarafından aceleci ve cüretkâr bir şekilde takip edilmesiyle ilgili olduğu görülmektedir. Güyük, Cuçi Ulusu ile ilgili siyasetini belki Batu'yu azletmekle, tıpkı Çağatay Ulusunda yaptığı gibi, giderebilirdi. Bununla birlikte karşısındaki kişi, hem çok uzakta yer alan hem de sadece Deşt-i Kıpçak ve Rusya'da değil, aynı zamanda Kafkasya ve Anadolu'dan Suriye sınırlarına değin büyük bir güce sahip olduğu zamanının kaynak yazarları tarafından dile getirilen³⁵ birisiydi. Bundan ötürü de Güyük "Batu sorunu"nu tam olarak halledebilmesinin yolunun çok aşamalı bir süreçten geçtiğini biliyordu. Bunun ilk aşamasını 1246'daki kararları ile almıştı. 1248'de sefere çıkması ise kararının ikinci aşamasıydı. Güyük, Batu üzerinde bir zafer kazanmadan, bölgesinde bağımsız bir İmparatorluk gibi kendisini gösteren Altın Orda meselesine bir nihayet veremeyeceğini biliyordu³⁶. Batu ile birbirlerine doğru ilerlerken karşı karşıya gelmek üzere olan aslında kendileri değil, Moğol İmparatorluğu'nun merkezî yapısı ile ulusların merkezkaç eğilimleriydi.

³³ Bölgedeki Büyük Hanlık temsilcisi olan Argun Aka adına kesilen sikkeler için bk. M.A. Seyfeddin, "Moneti s Nadpis'yu Ulug Mangıl Ulus-Bek", *Numizmatika i Epigrafika*, IX/ 1971, s.117; T.T. Allsen, *Mongol Imperialism: The Policies of the Grand Qan Möngke in China, Russia and the Islamic Lands 1251-1259*, University of California Press, Berkeley 1987, s.176-177; G. Lane, "Argun Aka", s.461.

³⁴ Argun'un Horasan'daki faaliyetlerine ilişkin bk. P.D. Buell, *Tribe, Qan and Ulus*, s.161-163; P. Jackson, "The Dissolution of the Mongol Empire", s.213, 215.

³⁵ Batu'nun bu yıllardaki konumuna dair bk. *Genghis Khan the History of the World Conqueror*, 267; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s.239; Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s.65-66. Ayrıca bk. Jackson, "The Dissolution of the Mongol Empire", 201; Kim, "A Reappraisal of Güyük Khan", 329.

³⁶ Joseph Fletcher da Güyük'ün Batu sorununu çözmesi için bir muharebeye ihtiyacının olduğunu ifade etmiştir. Ancak yazara göre Güyük'ün Batu ile sorununun temelinde, Büyük Hanlık tahtı üzerindeki meşruiyet meselesi vardı. Bk. J. Fletcher, "The Mongols Ecological and Social Perspectives", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 46/ 1, 1986, s.38.

Bibliyografya**Kaynaklar**

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1999.

Ebü'l Ferec ibnü'l İbrî, *Târîhu Muhtasari'd Düvel*, çev. Ş. Yaltkaya, TTK yay, Ankara 2011.

Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum Quos Nos Tartaros Appelamus”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi–Firenze 1929, s.27-130.

“Galitsko-Volinskaya Letopis”, podgotovka teksta, perevod i kommentariy O.P. Lihaçevoy, *Pamyatniki Literaturı Drevney Rusi XIII veka*, İzdatel'stvo Hudojetvennaya Literatura, Moskva 1981.

Genghis Khan the History of the World Conqueror by Ala-ad-Din 'Ata-Malik Juvaini, translated from the text of Mirza Muhammad Qazvini by J.A. Boyle, Manchester University Press, Manchester 1997.

Gregory Abül-Farac (Bar Habraeus), *Abül-Farac Tarihi*, Cilt II, Süryaniceden İngilizceye Çeviren, E.A. Wallis Budge, Türkçeye Çeviren Ö.R. Doğrul, TTK yay., İstanbul 1999.

“İpatievskaya Letopis”, *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey*, İzdannoe Arheografiçeskoyu Komissieyu, Tom Vtoroy, Sanktpeterburg 1843.

“İz Soçinenie Ibn Fadllallaha el-Omari”, *Sbornik Materilaov, Otnosyaşçihsysya k İstorii Zolotoy Ordı*, T.I, V. Tizengauzen, Sanktpeterburg 1884, s.207-251.

“Lavrent'evskaya Letopis”, *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey*, İzdannoe Arheografiçeskoyu Komissieyu Akademii Nauk SSSR, Tom Perviy, Leningrad 1926.

Moğolların Gizli Tarihi, çev. A. Temir, TTK yay., Ankara 1995.

Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, müt. Edvar Dulaurier, haz. G. Solmaz, Elips Kitap, Ankara 2009.

Plano Carpinili Johannes, *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi*, Latince Aslından Çeviren ve Notlandıran A.T. Özcan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.

Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tawarikh: Compendium of Chronicles, A History of the Mongols*, Part Two, English Translation and Annotation by W.M. Thackston, ed. Ş. Tekin, G.A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization, Cambridge 1999.

Şihabeddin b. Fazlulaha el Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Çeviri ve Notlar A. Batur, Selenge yay., İstanbul 2019.

Araştırmalar

ALLSEN, T.T., “Sharing out the Empire: Apportioned Lands under the Mongols”, *Nomads and the Sedentary World*, ed. A.M. Khazanov – A. Wink, Curzon Press 2001 , s.172-190.

ALLSEN, T.T., *Mongol Imperialism: The Policies of the Grand Qan Möngje in China, Russia and the Islamic Lands 1251-1259*, University of California Press, Berkeley 1987.

ANTONOV, İ.V., “Gyuk Velikom Zapadnom Pohode”, *Vestnik Çelyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta, İstoriya*, Vıp. 61/ 2014, s.26-33.

BARTHOLD, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H.D. Yıldız, TTK yay., Ankara 1990.

BEDROSIAN, R.G., *The Turco-Mongol Invasions and the Lords of Armenia in 13th-14th Centuries*, Unpublished PhD. Dissertation, Colombia University, Colombia 1979.

- BIRAN, M., “Cengiz Han’ın İstilasından Timur’un Yükselişine Orta Asya’da Moğollar: Ögedey ve Çağatay Soyunun İdareleri”, çev. A.T. Özcan, *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, Haz. N. Di Cosmo, A.J. Frank ve P.B. Golden, Kronik kitap yay., İstanbul 2022, s.100-132.
- BUELL, P.D., “Sino-Khitan Administration in Mongol Bukhara”, *Journal of Asian History*, Vol. 13/ 2, 1979, s.121-151.
- BUELL, P.D., *Tribe, Qan and Ulus in Early Mongol China: Some Prolegomena to Yuan History*, PhD. Dissertation, University of Washington 1977.
- DASHDONDOG, B., *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill Publishing, Leiden 2011.
- EKZEMPLİYARSKİY, A.V., *Velikie i udel’nye knyaz’ya severnoy rusi v tatarskoy period s 1238 po 1505 g.*, Tom I, Sanktpeterburg 1889.
- ERSAN, M., *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik yay., Ankara 2010.
- FENNELL, J.L., *The Crisis of Medieval Russia 1200–1304*, Longman Press, London 1990.
- FLETCHER, J., “The Mongols Ecological and Social Perspectives”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 46/ No.1, 1986, s.11-50
- ISOAHO, M., *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia: Warrior and Saint*, Brill Publishing, Leiden 2006.
- JACKSON, P., “The Dissolution of the Mongol Empire”, *Central Asiatic Journal*, Vol. 22/1978, s. 186-244.
- KAPANADZE, A.G., *Gruzinskaya Numizmatika*, Akademii Nauk SSSR, Moskva 1955.
- KAYA, Ç., “Moğol Tarihinde Temüğe Otçigin’e Dair Notlar”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S. 37, 2022, s.299-312.
- KİM, H., “A Reappraisal of Güyük Khan”, *Mongols Turks and Others, Eurasian Nomads and the Sedentary World*, eds. R. Amitai and M. Biran, Brill Publishing, Leiden 2005, s.309-338.
- KİRPIÇNİKOV, A.N., “Aleksandr Nevskiy: Mejdu Zapadom i Vostokom”, *Voprosi İstorii*, Tom. 11–12/ 1996, s. 115-118.
- KUÇKİN, V.A., “K Biografii Aleksandra Nevskogo”, *Drevneyşie Gosudarstva na Territorii SSSR*, Akademii Nauk SSSR, Moskva 1986, s. 71-80.
- KUÇKİN, V.A., *Formirovanie Gosudarstvennoy Territorii Severo-Vostoçnoy Rusi v X-XIV vv.*, İzdatel’stvo Nauka, Moskva 1984.
- LANE, G., “Argun Aka: Mongol Bureaucrat”, *Iranian Studies*, Vol.32/4, 1999, s.459-482.
- LANE, G., *Early Mongol Rule in Thirteenth Century in Iran*, Routledge-Curzon Press, London 2003.
- NASONOV, A.N. *Mongoli i Rus’ İstoriya Tatarskoy Politiki na Rusi*, İzdatel’stvo Akademii Nauk, Moskva–Leningrad 1940.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, *Moğol-Rus İlişkileri (1223–1341)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.
- POW, S. – Liao, J., “Subutai: Sorting Fact from Fiction Surrounding the Mongol Empire’s Greatest General (With Translations of Subutai’s Two Biographies in the Yuan Shi)”, *Journal of Chinese Military History*, Vol. 7/ 2018, s.37-76.
- SEYFEDDİN, M.A., “Moneti s Nadpis’yu Ulug Mangil Ulus-Bek”, *Numizmatika i Epigrafika*, T. IX, Moskva 1971, s.115-121.
- STAVİSKİY, V.İ., “İstoriya Mongalov Plano Karpini i Russkie Letopisi”, *Drevneyşie Gosudarstva na Territorii SSSR*, red. A.P. Novosel’tsev, İzdatel’stvo Akademii Nauk, Moskva 1991, s. 190-203.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

TVOROGOV, O.V., *Drevnyaya Rus' Sobitiya i Lyudi*, İzdatel'stvo Nauka, Sanktpeterburg 2001.

VERNADSKY, G., *Moğollar ve Ruslar*, Çev. E.B. Özbilen, Selenge Yay., İstanbul 2007.

YILDIZ, S.N., *Mongol Rule in Thirteenth Century Seljuk Anatolia: The Politics of Conquest and History Writing 1243-1282*, Ph. D. Dissertation, The University of Chicago 2006.

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol.: 1-Sayı/Issue: 2
Aralık 2023/December 2023

Başvuru/Submitted: 29 Kasım 2023/29 November 2023
Kabul/accepted: 29 Aralık 2023/29 December 2023

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number: 10.5281/zenodo.10429558

Araştırma Makalesi

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

IV. Murad ve Silahdar Paşaları: Silahdar Mustafa Paşa Örneği Doğukan Bozkurt^{*1}

Özet

Bu çalışmada IV. Murad'ın saltanatının ilk senelerinde devlet adamlarıyla kurulan ilişkilerin maiyeti ile bunların askeri ve siyasi gelişmelere olan yansımaları kısaca açıklanacaktır. Padişahın ekser rical-i devlet ile yaşadığı anlaşmazlıklar ve seferlerde alınan askeri başarısızlıklar neticesinde imparatorluk yönetiminde hâkimiyetini güçlendirmek için devlet kadrolarını yeniden yapılandırma sürecine yönelmesine özellikle dikkat çekilecektir. Bu yeni siyasi yapılanma çerçevesinde Enderun ve Birun içerisinden merkez ve eyalet kadrolarına yönelik vezir ve beylerbeyi atamalarının artışı araştırılacaktır. Bu kapsamda araştırmanın temel amaçlarından birisi de on yedinci yüzyılda Has Oda'nın ve silahdar ağaların gelişen çeşitli dinamiklere bağlı olarak politik, idari, askeri ve ekonomik bağlamda artan etkisinin sistem üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktır. Has Oda'nın en önemli ve önde gelen figürlerinden silahdar ağa kökenli vezir ve beylerbeylerinin faaliyetleri incelenerek, IV. Murad'ın meşhur musahibi ve silahdar ağası Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Paşa'nın idari, siyasi, ekonomik ve askeri konumuna ayrıca açıklama getirilecektir. Son olarak Silahdar paşaların devlet yönetimindeki kısa ve uzun süreli etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: IV. Murad, Silahdar Ağa, Enderun, Seferler, Silahdar Mustafa Paşa

Murad IV And His Silahdar Pashas: The Case of Silahdar Mustafa Pasha

Abstract

In this study, the relations established with statesmen in the first years of Murad IV's reign and their reflections on military and political developments will be explained briefly. The sultan's conflicts with most of the state officials and the military failures in the campaigns, which led him to restructure the state cadres in order to strengthen his dominance in the administration of the empire attention will be paid. Within the framework of this new political structuring, the increase amount of vizier and beylerbeys appointments from Enderun and Birun to the central and provincial cadres will be investigated. In this context, one of the main aims of study is to reveal the reflections of the increasing influence of the Has Oda and the silahdar aghas on the political, administrative, military and economic system in the seventeenth century due to various dynamics. Activities of the state cadres of silahdar agha origin, one of the most important figures of the Has Oda by analyzing, administrative, political, economic and military position of Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Pasha who is Murad IV's famous musahib and Silahdar, will be explained. Finally, the short and long-term effects of the Silahdar Pashas in the state administration is evaluated.

Key Words: Murad IV, Silahdar Ağa, Enderun, Military Campaigns, Silahdar Mustafa Pasha

^{*} Yüksek Lisans Mezunu, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye.
dogukanmete5@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7305-717X.

Giriş

II. Osman, 1622 Mart'ında gerçekleşen kapıkulu askerlerinin isyanı neticesinde hem tahtını hem de hayatını kaybetmişti. II. Osman'ın kapıkulu askerlerine karşı uyguladığı sert tedbirler, hatta yeniçeri ocağını ilga etmeye yönelik adımları ölümüne giden yolun görünürdeki sebebiyen, gelişmelerin perde arkasında XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik, siyasi ve askeri sahadaki değişim ve dönüşüm süreci vardı. Uzun askeri seferlerin kapıkulu ve tımar sistemi üzerindeki etkileri, parasal ekonomiye geçişin sancıları, ulemanın siyasete müdahalesi ve ümeranın idarede artan gücü imparatorluğun yeni bir döneme geçişinin işaretleriydi. II. Osman mutlakiyetçi politikalarla devletin idaresine yeniden yön vermek istemiş fakat başarısız olmuştu². Onun ölümünden sonra büyük bir yönetim krizi yaşanırken, hanedanın meşruiyeti ve saltanatın devamlılığı tehlikeye girmişti³. Bu koşullar doğrultusunda validesi Kösem Sultan'ın vesayeti altında tahta çıkan IV. Murad, hem hanedanın hâkimiyetini yeniden tesis etmek hem de devlet otoritesini tehdit edenlere karşı mücadele etmek zorunda kalmıştı.

1. IV. Murad'ın İlk Yılları

II. Osman'ın katledilmesinin ardından ikinci defa tahta çıkan I. Mustafa'nın saltanatı sırasında İstanbul'daki gelişmeleri gözlemleyen Fransa Büyükelçisi Kont Césy, yeniçerilerin ve kapıkulu sipahilerinin baskısı karşısında padişah ve sadrazamların çaresizliği ve bunun IV. Murad'ın tahta geçmesine olan etkilerini anlatır. Ona göre geceleri korkudan uyuyamayan I. Mustafa devlet meselelerinden oldukça kopuk yaşarken, padişahın desteğinden mahrum sadrazamlar da askerler karşısındaki yetkilerini kullanamıyorlardı. Bu duruma çözüm olarak Mere Hüseyin Paşa, IV. Murad'ı tahta geçirmek ve Yeniçeri ağasını katletmek istemiş fakat yeniçerilerin müdahalesiyle azledilmişti. Zira yeniçeriler II. Osman'ın katledilmesinden sorumlu olduklarının bilinciyle gücün kendilerine hesap soracak bir anlayışa geçmesini istemiyorlardı. Buna rağmen Şehzade Murad'ın validesi Kösem Sultan yeniçerilere yüksek miktarda para teklif ederek oğlunu tahta çıkarmaya çalışırken, I. Mustafa'nın validesi de aynı teklifle oğlunun tahta kalması için uğraşıyordu⁴.

Fransa Büyükelçisi Césy'in altını çizdiği sıkıntıların sebeplerinden birisi de I. Mustafa'nın bir buçuk yılda sadaret mührünü beş farklı sadrazama teslim etmesiydi. Dönemin tanıklarından Hüseyin Tuğî, padişahın ağzından “*kul kangısın isterse ben vezirliği ona virdüm*”⁵ diye özetlediği bu dönemde istikrarsızlık ve karmaşa derinleşmişti. Venedik Balyosu Giorgio Guistinian, bütün sorumluluğun sadrazamların omuzlarına yüklendiğini fakat kısa sürede görevden alınmalarıyla idarede tam bir kaosun yaşandığını belirtir⁶. Fransız büyükelçi ve Venedik balyosuna göre, padişah ve sadrazamların iktidarlarının askerler tarafından kısıtlanmasının imparatorluk genelinde de ciddi sonuçları olmuştu. Halk, II. Osman'ın ölümüne ve devletin düzensizliğine yol açmaları sebebiyle kapıkulu askerlerine düşmandı. Padişah ve divanın kararlarına kimse itaat etmediği gibi merkezden eyaletlere gönderilen paşalara da itibar edilmiyor, eyaletlerden merkeze ise hazine gelmiyordu. İmparatorluğun her bölgesinden isyan haberleri duyuluyor, neticede herkes imparatorluğun yıkılabileceğini artık daha yüksek sesle dile getiriyordu⁷.

²Baki Tezcan, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of The Ottoman Sultan II (1618-1620)*, Princeton University Unpublished PhD Thesis, Princeton 2000.

³Feridun Emecen, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 2001, s. 69-70.

⁴Fransa Milli Kütüphanesi (BnF), Département de manuscrits, Dupuy 772, vr. 37b-38a, 38b-39a, 41a-41b.

⁵Hüseyin Tuğî, *Musîbetnâme*, (Yay.Haz Şevki Nezihi Aykut), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 205-207.

⁶Selvinaz Mete, *The Ottoman Empire as Reflected to the Relazione of the Bailo Giorgio Gusitnian:1620-1627*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 84-86,132-133.

⁷BnF, Dupuy 772, vr. 101b-102a; Mete, *Relazione of the Bailo Giorgio Gusitnian*, s. 127.

Devlet otoritesinin yeniden tesisi için Sadrazam Kemankeş Ali Paşa; ulema, rical-i devlet ve kapıkulları ile anlaşılıp Sultan Mustafa'nın yerine henüz 11 yaşındaki Şehzade Murad'ı tahta çıkardı⁸. Ancak, IV. Murad'ın hem muktedir padişah imajını kazanması hem de şahsi kadrolarını oluşturabilmesi için uzun bir süre gerekmişti. Öyle ki III. Mehmed'den itibaren padişahlar, sancaktan gelmeyip haremde tahta cülus ettikleri için kadrolarını ekseri Enderun ve Birun'dan oluşturmaktaydılar. Fakat IV. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında Abaza Mehmed Paşa isyanı ve Bağdat'ın kaybıyla başlayan ve zamanla Kırım'daki taht kavgaları, Kazakların saldırıları, Mısır ve Yemen'deki karışıklıklar ve Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki isyanlarla devam eden problemlerle mücadele etmek için ekseriyetle tecrübeli devlet adamlarından yararlanılmak durumunda kalınmıştı⁹.

IV. Murad'ın saltanatı iki bölüme ayırarak incelenmelidir. Zira genç padişahın tahta çıktığı 1623'den 1632'ye kadar olan dönem Kösem Sultan'ın vesayeti altında geçen sancılı bir ilk bölümü teşkil ederken, IV. Murad'ın 1632'deki ayak divanında idareyi şahsen ele almasıyla başlayıp ölümüne kadar geçen süreç padişahın mutlak saltanat devri olan ikinci bir periyot görünümündedir¹⁰. Bu iki dönemli saltanat yapısı padişahın görevlendirdiği devlet adamlarının nitelik ve niceliğine de yansımıştır. Örneğin IV. Murad'ın saltanatının ilk döneminde taşra çıkarılan silahdar ağa sayısı yalnızca ikiyken, söz konusu rakam padişahın şahsi otoritesini tesis ettiği süreçte yediye kadar ulaşmış, üstelik bunlar mühim makamlara getirilerek idarede IV. Murad'ın dayanakları haline gelmişlerdi. Diğer yandan IV. Murad, saltanatının ilk dönemlerindeki devlet adamlarıyla ekseri başarılı iş birlikleri geliştirememişti. Tahta çıkmasına yardımcı olan Kemankeş Ali Paşa Bağdat'ın kaybedildiğini kendisinden gizleyince sadrazamlıktan azledilmiş, sonrasında teklif götürülen Halil Paşa ise hayatını riske atmamak için söz konusu teklifi reddetmişti. Devletin bu dönemdeki önceliği ise Abaza isyanının bastırılması ve Bağdat'ın yeniden fethedilmesiydi.

IV. Murad'ın bilinen ilk silahdar ağası Hüsrev'di. II. Osman'ın ölümünde pay sahibi olan yeniçerileri dizginleme vazifesi 1623'de ona verilmişti¹¹. Hüsrev Ağa üç yıl kaldığı Yeniçeri ağalığı vazifesinde kritik askeri seferlerde bulunmuş, ocağın padişah tarafından kontrol altına alınmasına katkı sunmuştu. 1613-1704 arasındaki Yeniçeri ağalarının profilleri ve onlardan beklenen vazifelerde yaşanan köklü değişim incelendiğinde Silahdar Hüsrev'in Yeniçeri ağalığı önemlidir. XVII. yüzyıla kadar yeniçeri ağalarının ekseriyeti Birun'dan tayin edilmiş, bunlar daha sonra yüksek mevkilere getirilmiştir. Bu dönemde saraydan Yeniçeri ağası atanmaya devam edilmesine rağmen ocak içinden tayin edilenlerin sayısı daha fazla olmuştur. Bu durumu ağaların görev sürelerinin kısalması ve yüksek mevkilere atanma oranlarının azalması takip etti. Dönemin tarihçileri bu değişimi yeniçeri ocağının bozulmasının sebeplerinden biri olarak değerlendirmişti. Diğer taraftan, yeniçerilerin sıklaşan isyanları karşısında Yeniçeri ağalarının ocağı kontrol edebilmeleri temel başarı kriteri sayılmaktaydı. IV. Murad da saltanatı boyunca 5 saraydan, 5 ocaktan ve 1 sadrazam kethüdası olmak üzere 11 Yeniçeri ağası atamıştı. Özellikle mutlak otorite kuramadığı 1632'ye kadar 2 silahdar ağa, 1 sipahiler ağası ve 1 mirahur olmak üzere 5 Yeniçeri ağası saraydan seçilmişti¹².

⁸Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, (Yay.Haz. Şevki Nezihî Aykut), C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 949-979; İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi*, (Yay.Haz. Murat Uraz), C. II, Son Telgraf Matbaası, İstanbul 1969, s. 472.

⁹Kont Césy, Mart 1624'deki raporunda IV. Murad'ın özellikle doğu serhaddindeki karışıklıklar yüzünden tecrübeli devlet adamlarına yöneldiğini aktarmaktadır. BnF, Dupuy 772, vr. 74b-75a.

¹⁰Abdülkadir Özcan, *IV. Murad: Şarkın Sultanı*, Kronik Kitap, İstanbul 2021.

¹¹Kâtip Çelebi, *Fezleke*, (Yay.Haz. Zeynep Aycibin), C. II, Çamlıca, İstanbul 2016, s. 600; *Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, (Yay.Haz. Ziya Yılmaz), C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 793.

¹²Aysel Yıldız, "Commanders of the Janissary Army: The Janissary Ağas, Their Career and Promotion Patterns", *A Military History of the Mediterranean Sea: Aspects of War, Diplomacy, and Military Elites*, (Ed. Georgios Theotokis, Aysel Yıldız), Brill, Leiden 2018, s. 407-408,428-451.

Yeniçeri Ağası Hüsrev'in katıldığı ilk sefer Çerkes Mehmed Paşa'nın serdarlığında gerçekleşen Abaza seferiydi. Çerkes Mehmed Paşa I. Ahmed'in silahdar ağasıyken Şam'a vezaretle gitmiş, 1624'de birçok devlet adamının görev almaktan kaçındığı sırada sadrazamlığı kabul etmişti¹³. Böylece imparatorluğun içinde bulunduğu kritik süreci aşmak için sadrazamlık ve Yeniçeri ağalığı gibi mühim iki vazife silahdar ağa kökenli isimlere verilmişti. Çerkes Mehmed Paşa'nın Abaza seferi sırasında hastalanarak ölmesi yeni bir sadrazam ve serdar ihtiyacı ortaya çıkarmış, orduda bulunan Yeniçeri Ağası Hüsrev ve Defterdar Baki Paşa padişaha Diyarbakır Beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa'yı tavsiye etmişlerdi. Fakat Hafız Ahmed Paşa serdarlığındaki ordunun Bağdat kuşatması başarılı olamamıştı¹⁴.

Hafız Paşa'nın başarısızlığından sonra askerler, meziyetli bir serdar atanmadan orduya katılmayacaklarını söylemelerine rağmen padişah, sefere gitmeyenlerin ocaklarından atılacaklarını ilan etmişti. Bunun üzerine ayaklanarak sarayı basan askerler sadaret kaymakamı Gürcü Mehmed Paşa'yı öldürmüş, padişahı da ölümlle tehdit etmişlerdi. Bu olaydan sonra asileri bertaraf eden IV. Murad, Safevilere karşı büyük çaplı bir seferin hazırlıklarına başlamıştı. Césy'ye göre padişahın bu görevi hakkında yerine getirebileceğini düşündüğü tek isim Halil Paşa'ydı¹⁵. Halil Paşa, Kapudan-ı Derya ve Şark Serdarı olarak birçok askeri başarısı olan tecrübeli bir komutandı. Ayrıca Abaza Mehmed Paşa'nın eski efendisi olması sebebiyle onu teslim olmaya ikna edebileceğine dair beklenti de tercih edilmesini etkilemişti¹⁶. Ancak Halil Paşa, Abaza'ya karşı düzenlediği Erzurum seferinde başarı gösteremeyerek azledilmişti. Halil Paşa'nın yerine ise vezir ve beylerbeyleri arasında en kıdemsiz olan ve bu yüzden sadrazam olabilmesi için önce Diyarbakır beylerbeyi yapılan Hüsrev Paşa tayin edilmişti¹⁷.

Hüsrev Paşa, yeniçeri ağası olarak katıldığı seferlerde askerlere başarıyla komuta etmiş, askeri itibarı sayesinde Hafız Ahmed Paşa'nın sadrazam atanmasında da rol oynamıştı. Hatta Hüsrev Ağa'nın sadrazamlığı kendisi için istememesi merkezde de büyük bir şaşkınlık yaratmıştı¹⁸. Yeniçeri ağası olarak katıldığı Hafız Ahmed Paşa'nın serdarlığındaki Bağdat kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması yüzünden ise azledilmiş ve kubbe veziri olarak İstanbul'a dönmüştü. Halil Paşa'nın başarısızlığından sonra Şeyhülislam Zekeriyâyâde Yahya Efendi'nin tavsiyesi ve seferlerde gösterdiği cesaret göz önüne alınarak sadrazam tayin edilmişti. IV. Murad da hem Enderun'dan çıkması hem de hizmetleri sebebiyle Hüsrev'e büyük güven duyuyordu¹⁹. Hüsrev Paşa'dan ilk beklenti ise Abaza Mehmed Paşa isyanının bastırılmasıydı. Hüsrev Paşa da Erzurum'u kuşatarak Abaza'yı ele geçirdi ve İstanbul'a getirdi. Ayrıca onun affedilerek Bosna beylerbeyliğine atanmasını

¹³BnF, Dupuy 772, vr. 75a; Abdurrahman Sağırılı, *Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 55; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II, s. 624.

¹⁴Özer Küpeli, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri*, Yeditepe, İstanbul 2014, s. 130-147,151-164; Kerim Yans, *IV. Murad Devrinde Osmanlı-Safevî Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1977, s. 78-83,84-94; Süleyman Polat, "IV. Murad", *Mete'den Atatürk'e Tarihe Yön Verenler: Türk Komutanlar*, Yay. Haz. A. Sefa Özkaya, Kronik Kitap, İstanbul 2022, s. 373-375.

¹⁵BnF, Dupuy 772, vr. 119a-119b, 125a-125b, 126b-127b, 134b, 136a; IV. Murad, Halil Paşa'ya yazdığı hatt-ı hümayunda onun geçmişteki başarıları ve deneyimlerine atıf yaparak serdar atadığını belirtmiştir. *Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayınları: Suver-i Hutût-ı Hümayûn*, (Yay.Haz. Önder Bayır), Çamlıca, İstanbul 2014, s. 6-7.

¹⁶Halil Paşa ile alakalı bkz. Alexander H. De Groot, "Kayserili Halil Paşa", *TDVİA*, C 15, İstanbul 1997, s. 324-326; Halil Paşa hakkında Venedik balyosu da övgüyle bahsetmiştir. Mete, *Relazione of the Bailo Giorgio Gusitinián*, s. 144-145.

¹⁷Küpeli, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri*, s. 164-170; Yans, *IV. Murad Devrinde Osmanlı-Safevî Münasebetleri*, s. 94-103.

¹⁸"Ama İstanbul'da: 'Nasıl oldu da Hüsrev ağa, kendini rica etmemiş' dediler. Hüsrev Ağa, bunu işitince, yaptığı arza, nadim oldu ise de, Hafız paşanın vezir olduğu için, onun tayininin daha uygun olacağını düşündü." *Peçevi Tarihi*, c. II, s. 475.

¹⁹*Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayınları*, s. 8-9.

sağladı. Böylece uzun bir süre imparatorluğun Anadolu'daki hakimiyetini tehdit eden isyanı bastıran Hüsrev Paşa büyük bir siyasi ve askeri prestij elde etmişti²⁰.

Hüsrev Paşa'nın bir sonraki hedefi ise Bağdat'tı. Sefer sırasında sadrazamın yanında IV. Murad tarafından Yeniçeri ağası olarak atanan Silahdar Mostari Mustafa Ağa da bulunmaktaydı²¹. Padişah sefer sırasında Mostari Mustafa Ağa'ya yazdığı hatt-ı hümayunlarında haremde şahsi terbiyesiyle yetişen bir ağa olduğunu hatırlatarak ordunun durumu ve askeri gelişmelerle ilgili tafsilatlı malumat göndermesini istemişti²². Diğer yandan başarısız geçen Bağdat kuşatması, Hüsrev Paşa'nın makbul bir isimken nasıl istenmeyen ve sonunda bertaraf edilen politik bir figüre dönüştüğünü göstermesi nedeniyle önemlidir. Bağdat'a muktedir bir sadrazam ve serdar imajıyla giden Hüsrev Paşa'dan beklenen askeri başarıların gelmemesi padişahı öfkelenmişti²³. Yaşanan askeri başarısızlığın yanı sıra sefer sırasında padişahın silahdar ağası Mostari Mustafa'yı azlederek, kendi kethüdası Süleyman'ı Yeniçeri ağası tayin etmişti. Ayrıca Defterdar Ebubekir Paşa gibi tecrübeli bir devlet adamını da asılsız suçlamalarla idam ettirmişti²⁴. Sadrazamın sert mizacı ve giriştiği bu gibi infazlar IV. Murad'ın tepkisini çekmişti²⁵. Bunlara kuşatmanın başarısızlığı da eklenince IV. Murad, Hüsrev Paşa'yı azletmişti.

IV. Murad, Hüsrev Paşa'nın azliyle birlikte iktidarını doğrudan tehdit eden bir ayaklanmanın ortasında kalmış, serdarın azledilmesine tepki gösteren yeniçeri ve kapıkulu sipahileri Anadolu'nun farklı bölgelerinde isyan çıkarmışlardı. Sadaret kaymakamlığı sırasında İstanbul'daki siyaseti fiilen idare ederek güç kazanan Topal Recep Paşa da yeniçerileri kışkırtarak büyük bir isyan başlatmış, Hafız Ahmed Paşa'yı IV. Murad'ın gözü önünde katletmişti. Bu atmosferde sadrazam olan Recep Paşa, padişaha yakın isimleri ortadan kaldırarak iktidar alanını genişletmiş; hatta tahta başka bir şehzade çıkarmayı dahi planlamıştı. Ancak IV. Murad, önce Hüsrev Paşa'yı ardından Recep Paşa'yı öldürerek iktidarına yönelik teşebbüsleri sonlandırmıştı²⁶.

IV. Murad'ın askeri ve siyasi meseleleri yönetebilecek güçlü bir sadrazam arayışına daha önce değinilmişti. Bu özelliklere sahip olduğunu düşündüğü Halil Paşa'nın başarısızlığından sonra padişah, silahdar ağası Hüsrev'in başarılarından dolayı umutlanmış olmalıdır. Kont Césy'e göre, Abaza seferi sonrası İstanbul'a dönen Hüsrev'in hastalanması üzerine padişah endişelenmiş ve devlet işlerini yoluna sokacağına inandığı sadrazamın sağlığına kavuşması için yoğun çaba harcamıştı²⁷. Muktedir ve sadık bir sadrazam ile askeri sınıfı kontrol altına alarak iktidar alanını genişletmek istediği anlaşılan IV. Murad, Hüsrev Paşa'nın başlangıçtaki performansı ile uygun ismi bulduğuna inanmış olmalıdır. Ona yazdığı hatt-ı hümayunlarda Safevilere karşı başarılarından duyduğu gurur ve memnuniyeti ifade etmiş; asker ve mühimmat ihtiyaçlarını eksiksiz yerine getireceğini belirtmişti. Hatta padişah, üzerinde hassasiyetle durduğu yeniçerilerin ve tımarlı sipahilerin denetlenmesi konularındaki ilk kapsamlı

²⁰Halil İnalçık, "Hüsrev Paşa", *TDVİA*, C 19, İstanbul 1999, s. 37-38; Abaza Mehmed Paşa'nın isyanı ve Bosna Beylerbeyliği ile alakalı bkz. Hrand D.Andreasyan, "Abaza Mehmed Paşa", *Tarih Dergisi*, 17/22, 1968, s. 131-142.

²¹*Topçular Kâtibi*, c. II, s. 884.

²²*Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 157-164.

²³Kont Césy, Mart 1630'deki raporunda, Hüsrev Paşa'nın Bağdat'ta zafer kazanamamasını sefere başlarken oluşturduğu heyecan ve beklentilerle kıyaslayarak değerlendirmiştir. BnF, Français 16153, vr. 283b-284a, 289b; Ekim ve Kasım 1630'da yazdığı raporlarda ise padişahın Bağdat kuşatmasının seyri hakkında ya bilgi alamadığı ya da olumlu haberler gelmediği için sıkıntılı olduğunu yazmıştır. BnF, Français 16153, vr. 362b, 368-369a, 379b-380a; 1631'de yazdığı raporlarda ise artık Bağdat'ın fethedilmeyeceğinin kesinleştiğini aktarmıştır. BnF, Français, vr. 444a-444b, 447b-448a, 508b-509a; IV. Murad da Hüsrev Paşa'ya kuşatmanın seyriyle alakalı rapor göndermemesinden duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir bkz. *Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 21-22.

²⁴*Topçular Kâtibi*, c. II, s. 943; *Tarih-i Naîmâ*, c. III, s. 649-650,669.

²⁵IV.Murad'ın sert politikalarından dolayı Hüsrev Paşa'yı uyardığı hatt-ı hümayun için bkz. *Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 25.

²⁶Feridun Emecen, "Topal Recep Paşa", *TDVİA*, Ek-C.2, İstanbul 2019, s. 419-421; Mete, *Relazione of the Bailo Giorgio Gusitnian*, s. 156-157.

²⁷BnF, Français, 16153, vr. 151b-152a.

emirleri de ona vermişti²⁸. Hüsrev Paşa da Bağdat seferinin hazırlıkları kapsamında yeniçeri ve kapıkulu sipahi ocaklarında kapsamlı bir denetim yaparak, usulsüzlükleri tespit etmiş ve suçluları cezalandırmıştı²⁹. Bu yönüyle Hüsrev Paşa'nın üç yıl süren sadrazamlığı padişaha hem devlet meselelerinde olgunlaşması hem de askeri sınıf üzerindeki denetimi arttırması için yeterli zaman ve imkânı vermiş olmalıdır³⁰.

1. Yeni Kadrolar

III. Mehmed'in ölümüyle birlikte yerine gelen I. Ahmed, diğer padişahlar gibi eyalet valiliğinde bulunamaması sebebiyle kendi kadroları olmaksızın Harem'den tahta çıkmıştı (Aralık 1603). Dolayısıyla politik ve askeri kadroları belirleme noktasında farklı bir yol izleyerek, Enderunlu ve Has odalı gözdelere ön plana çıkarmıştı³¹. Enderun, imparatorluğun ihtiyaç duyduğu merkez ve taşra kadrolarının yetiştirildiği bir nevi saray akademisiydi. Belirli periyotlarla devşirilen çocuklar, Enderun hazırlık saraylarında eğitim gördükten sonra aralarındaki en istidatları Topkapı'daki Enderun'a alınmaktaydı. Burada ise padişahın hanesi içerisinde onun şahsi terbiyesinden ve sıkı bir eğitim sürecinden geçerek taşra çıkarılıp imparatorluk kançılıryasına katılıyorlardı³².

Enderun'un en önemli birimi şüphesiz ki Has Oda'ydı. Fatih kanunnamesinde Has Oda'nın kurularak buradaki ağaların nitelikleri ve nicelikleri sarıh bir şekilde belirtilmiştir³³. Padişahın şahsi ikameti olan Has Oda aynı zamanda mimari ve törensel açıdan sarayın kalbi denilebilecek bir konumdadır³⁴. Padişahın dışında kimsenin girmesine müsaade edilmeyen Has Oda'daki ağalar, padişahla aynı yemekleri yeme ve Has ahırlarda at sahibi olma imtiyazlarına sahiptir³⁵. Has odalıların içerisinde ise has odabaşı, silahdar ağa, rikabdar ağa, çukadar ağa ve dülbend ağası arz ağaları olarak padişahla bizzat görüşme yapma imkânına sahip oldukları için en muteber mevkide bulunuyorlardı. Has Odabaşı en kıdemlileriyken hiyerarşide ikinci sırada silahdar ağa vardı. Padişahın silahlarını muhafaza eden silahdar ağalar, aynı zamanda Has odalıların terbiyeleri ve cezalandırılmalarından da sorumlulardı³⁶. Merasimlerde ve av gezintilerinde daima padişahın yanında bulunarak şahsi silahını da taşımaktaydılar³⁷. Padişahın yanında silah taşımak ayrıcalığının ise silahdar ağayı diğerlerinden ayıran en önemli özellik olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu, padişah ile silahdar ağa arasındaki güven

²⁸Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları, s. 6-21.

²⁹Tarih-i Na'ima (Yay.Haz. Mehmet İpşirli) C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 637-638; Kont Césy, Haziran 1629'deki raporunda Hüsrev Paşa'nın reform teşebbüslerinin askerlerin ciddi tepkisini çektiği ve bazı çatışmaların yaşandığını belirtmiştir. BnF, Français 16153, vr. 175b-176b.

³⁰Rhoads Murphey, "An Ottoman View from the Top and Rumblings from the Below: The Sultanic Writs (Hatt-ı Hümayun) of Murad IV (R. 1623-1640)", *Turcica*, S. 28, 1996, s. 325-327.

³¹I. Ahmed'in saltanatının bu yönüyle ilgili bkz. Günhan Börekçi, *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I and His Immediate Predecessors*, The Ohio State University Unpublished PhD Thesis, Ohio 2012.

³²Mehmet İpşirli, "Enderun", *TDVİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 185-187; Tobias P. Graf, *The Sultan's Renegades: Christian-European Converts to Islam and the Making of Ottoman Elite (1575-1610)*, Oxford University Press, New York 2017; Devşirme sisteminin kanun-i kadim anlayışına dair çağdaş bir kaynak için bkz. Kavanin-i Yeniçeriyen: Yeniçeri Kanunları, (Yay.Haz. Tayfun Toroser), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

³³"Ve bir Has Oda dahi yapılmışdır. Otuz iki aded Has Oda oğlamı ile içinde biri silâhdâr, biri rikâbdâr ve biri çukadâr ve biri dülbend oğlamı ola." *Kanunname-i Al-i Osman*, Ed. Erol Özvar, (Yay.Haz. Abdülkadir Özcan), Kitabevi, İstanbul 2003, s. 15; 17. yy'da bu sayı 40'a ulaşmıştır. *Koçi Bey Risaleleri*, (Yay.Haz. Seda Çakmakçoğlu), Kabalcı, İstanbul 2007, s. 103-104; Mehmed Halife, Has odalıların padişahın şahsi ağaları olduğunu ve sayılarının 40'ı bulunduğunu, bunların 4'ünün arz ağası olarak diğerlerinden ayrıldığını belirtir. Ertuğrul Oral, *Tarih-i Gilmanî Mehmed Halife*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2000, s. 112.

³⁴Sevgi Ağca Diker, *Has Oda ve Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 84-143.

³⁵17.yy'da Enderun'da bulunan Albertus Bobovius, buraya şeyhülislam ve sadrazam dışında kimsenin girmesine müsaade edilmediğini aktarır. Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderûn: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 17; Has odalıların beslenme ve padişahın ahırlarında at sahibi olmasıyla ilgili bkz. Diker, *Has Oda*, s. 63-66.

³⁶"Silâhdâr dahi acemilere sille çalmağa me'me'ürdür." *Kanunname-i Al-i Osman*, s. 15.

³⁷Ali Ufkî Bey, *Saray-ı Enderûn*, s. 58; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 310,312,329-330; Padişahlar ile silahdar ağalar arasındaki yakın ilişki için bkz. Diker, *Has Oda*, s. 199-202.

duygusunun en üst düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Neticede on yedinci yüzyıla gelindiğinde silahdar ağaların idaredeki rolünün de padişaha olan yakınlıkları ve söz konusu güven duygusuna paralel olarak artmaya başladığı görülmektedir³⁸.

Değindiği üzere I. Ahmed'den itibaren padişahlar Harem'den tahta çıktıkları için Enderunlu ve Has odalılarla yakın bir iş birliği içinde olmuşlardır. İlk senelerinde saltanata yönelik isyanlara şahit olan IV. Murad'ın da şahsi otoritesini kurarken kendisine yakın ve güvenilir isimlerle hareket etmek istemesi makul bir tercihtir. Bu minvalde Habsburg elçisi Schmid, IV. Murad'ın memuriyetlerin tanziminde kendisine yakın olanları seçmeye temayülü olduğunu ve böyle olmayanların da zamanla padişahın isteklerine göre hareket ettiğini belirtmiştir³⁹. Sadakat ve güven temelinde ele alınacak bu iş birliğinin en kıymetli paydaşları olan Has odalı ağalar, padişahın şahsi otoritesini inşa etme sürecinde hayatını da emanet ettiği yakın müttefikleriydi. Öyle ki Hafız Ahmed Paşa'nın zorbalar tarafından katledildiği ayaklanma sırasında IV. Murad, Has odalı ağaların arasındaki bir koruma çemberinden isyancılara seslenmişti⁴⁰. Onun Has odalılara verdiği önem sadece buradan çıkardığı isimleri imparatorluğun mühim kadrolarına atamasıyla gerçekleşmemiştir. Seferli Koğuşu adında yeni bir birimi kurarak Has Oda'nın yapısını da genişletmişti. Böylece Has odalılar, IV. Murad ile birlikte yeni binalara ve imparatorluk tarihinde o zamana değin aldıkları en yüksek maaşlara sahip olmuşlardı⁴¹.

IV. Murad'ın Has odalılar ve özellikle silahdar ağalarla kurduğu samimi ilişkiye dair kendisi de Enderunlu olan Evliya Çelebi'nin aktardıkları önemlidir. IV. Murad'ın Has Oda'daki hamamda yıkandıktan sonra silahdar ağalarını şaka niyetine havaya kaldırıp döndürmesi⁴² veya seferde yatağına düşen mum ateşini söndürüp canını kurtaran Silahdar Melek Ahmed Ağa'yı sofrasına davet edip ekmeğini paylaşması ilgi çekici örneklerdir⁴³. IV. Murad geceleri tebdil gezerken Silahdar Melek Ahmed Ağa daima padişahın yanında bulunmuştu⁴⁴. Hasan Beyzade de IV. Murad ile Silahdar Mustafa Paşa'nın Revan seferinde avladıkları hayvanları birlikte yediklerinden bahsetmektedir⁴⁵. Yine aynı ikilinin seferi orduda buldukları sırada birlikte yaptığı gezintiler olduğu bilinmektedir⁴⁶.

Aynı dönemlerde Enderun'da bulunan Ali Ufki Bey silahdar ağaların arz ağası olarak mühim olan konularına işaret ederek, silahdar ağaların odalarının Has Oda'nın hemen yanında bulunduğunu belirtir. Ayrıca buradaki ağaların padişahın da katıldığı mutat eğlence meclisleri tertip ettiklerinden bahsetmektedir. Bu yönüyle Has odalılarının padişahla birlikte eğlenmeleri padişah ile buradaki ağalar arasındaki mahremiyetin boyutlarının anlaşılabilmesi açısından önemlidir⁴⁷. Neticede IV. Murad, 1632'den itibaren silahdar ağalarını mutlak otoritesini tesis etmek için sırayla taşra çıkarmış ve önemli

³⁸Fatih kanunnamesine göre silahdar ağaların taşra çıkışları bölük ağası, çâşniğırbaşı veya kapıcıbaşı gibi makamlarla yapılmalıydı. *Kanunname-i Al-i Osman*, s. 15; Evliya Çelebi, Kanuni döneminde silahdar ağaların sancakbeyi olarak taşra çıktıklarını aktarır. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. I/I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 143; 17.yy'a geldiğinde ise silahdar ağalar vezaretle taşra çıkartılmakla kalmıyor, hanedan damadı da yapılıyorlardı. Diker, *Has Oda*, s. 190-192, 208-210, 228-231.

³⁹Hüseyin Onur Ercan, *Osmanlı-Habsburg Diplomasisi: Rudolf Schmid'in Nihai Raporunun Türkçe'ye Çevirisi ve Otuz Yıl Savaşları ile İlişkisi (1629-1643)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 79-80.

⁴⁰*Târih-i Na'imâ*, C. III, s. 701.

⁴¹Seferli Koğuşu ile alakalı bkz. Diker, *Has Oda*, s. 34-37; IV. Murad, has odalı ağaların günlük 20 akçe olan yevmiyelerini 30 akçeye çıkarmış, özel günlerde aldıkları bahşişlerine de 20 altın zam yapmıştı. Diker, *Has Oda*, s. 72-74.

⁴²"Bir gün efendimiz Melek Ahmed Ağa'yı ve Silahdar Musa Ağa'yı, -ikisi birer adam azmanları iken-ikisinin kemerlerine birer ellerini sokup mübarek başları üzerine kaldırdı. Musa Paşa'yı sol elinden bırakıp sağ eliyle Melek Ahmed Ağa'yı yedi sekiz kere gürz gibi dönderdi." Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I/ I, s. 211.

⁴³"Murad Han kahvaltı ederken altın siniden bir ekmeğin parçası ve bir mücevher sahan yemek kaldırıp, 'Melek Ahmed! Şimden geri yakın silâhdarım olup beni bir hoşça gözet. Al şu bereketli beyaz ekmeği yiyip hayr duama devam eyle' diye eğnime bir samur kürk ve başıma bir Muhammedî sarık sarıp müstakim silâhdar ve padişah musahibi oldum idi." *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. III/II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 669-670.

⁴⁴Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I/ I, s. 187.

⁴⁵*Hasan Bey-zâde*, c. III, s. 1055.

⁴⁶"Ve Pâdişâh, Silâhdâr Paşa ile varup 'Ayuntâb'ı seyr eyledi." Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II, s. 795.

⁴⁷Ali Ufkî Bey, *Saray-ı Enderûn*, s. 43,53,65; Diker, *Has Oda*, s. 242-245.

mevkilere atamıştır. Bu noktada, silahdar paşaların sistem içindeki konumlarını sağlıklı değerlendirebilmek için padişahın halihazırdaki devlet adamlarıyla ilişkilerini kendi hatt-ı hümayunları üzerinden yorumlamak yararlı olabilir.

1623-1631 arasındaki şark seferlerine katılan devlet adamları ekseriyetle aynı isimler olmuş, bunların ölümüyle yerlerine merkezden atama yapılmayıp yine seferlerde tecrübe kazanmış isimler getirilmiştir. Böylece Nogay Mehmed Paşa, Zor Ahmed Paşa, Tayyar Mehmed Paşa, Küçük Ahmed Paşa, İlyas Paşa gibi isimler farklı eyaletlerin beylerbeyi olarak uzun yıllar boy göstermiştir. Padişah, Avusturya ve Lehistan ile yaşanan problemleri ise sulh ve diplomasi yoluyla çözmeyi tercih etmişti. Bu nedenle diplomatik meziyetleri yüksek Murtaza Paşa, Recep Paşa ve Hasan Paşa batıdaki meselelerde padişahın güvendiği isimler olarak ön plana çıkmışlardı⁴⁸. Ayrıca IV. Murad'ın selefleri zamanında taşra çıkan silahdar paşalar da batıdaki bazı sıkıntıları çözmeleri için görevlendirilmişti⁴⁹.

1632'den itibaren ise merkezden eyaletlere atanan beylerbeylerinde önemli bir artış tespit edilmektedir. Bu durum IV. Murad'ın eyaletlerdeki otoritesini pekiştirmeye yönelik politikasıyla doğrudan alakalıdır⁵⁰. Padişah, yeni dönemde tecrübeli paşaların yanında saraydan görevlendirdiği beylerbeyleriyle eyaletlerdeki denetimini arttırmak istemiş olmalıdır. Öyle ki ekserini 1632'den itibaren kaleme aldığı hatt-ı hümayunlarında, devlet adamlarından bu yöndeki beklentilerinin yerine getirilmesini teşvik ve tehdit dolu cümlelerle istemiştir. IV. Murad hatt-ı hümayunlarda, beylerbeylerine kendilerine verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirmelerini aksi halde cezalandırılacaklarını net ifadelerle kanıksatmaya çalışmış, böylece onlara yeğane otoritenin kendisi olduğunu göstermek istemiştir⁵¹. Devlet adamlarının her birinden faaliyetleriyle alakalı detaylı raporlar isteyen padişah, yaptıkları işleri yakından takip ettiğini de hissettirmiştir. Özellikle vazifesini ihmal eden veya yerine getirmeyip halka zulmedenlere hakaret ederek ağır tehditler savurmuştur⁵².

IV. Murad'a uzun yıllar sadrazamlık yapan Tabaniyassı Mehmed Paşa da bu noktada ilginç bir örnektir. IV. Murad'a bir risale sunan Koçi Bey; hazineyi koruyan, kapıkullarını denetleyen ve kararlarını tartışmasız uygulayabilen geçmişteki güçlü sadrazamlardan örnekler vererek padişaha kendi zamanında böyle sadrazamların bulunmadığını belirtmişti⁵³. Padişahın bu eksikliği Hüseyin Paşa'dan sonra Mehmed Paşa'yla aşmak istediği anlaşılmaktadır. 1628'de Mirahurluktan Mısır'a atadığı Mehmed Paşa'ya yazdığı hatt-ı hümayunlarda, onu kayırarak daha yüksek mevkilere hazırlama niyetinde olduğunu belirtmişti. Öyle ki onu tecrübe kazanması için biraz daha Mısır'da istihdam edeceğini belirten padişah, kız kardeşini de kendisiyle nikahladığını bildirmişti⁵⁴. Sözü tutan padişah, paşayı önce Kubbealtı veziri, sonra da sadrazam tayin etmişti. Mehmed Paşa, padişahın isteği doğrultusunda kapıkulu askerlerinin asayişi ve tımarlı sipahilerin denetiminde önemli vazifeler almıştı⁵⁵. Revan seferi öncesinde ise Anadolu'daki asayişi sağlamak ve Safevilerin saldırılarıyla

⁴⁸Murtaza Paşa ve Hasan Paşa'nın faaliyetleriyle alakalı bkz. Mahmut Halef Cevrioglu, "Murteza Pasha's Conduct of Diplomacy on the Buda Frontier", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 9/24, 2022, s. 351-364.

⁴⁹Örneğin II. Osman'ın silahdar ağası Kenan Paşa, 1627-1629 arasında Rumeli'deki eşkıyaları cezalandırmış ve Kazaklara karşı bir deniz seferi düzenlemiştir. Tülün Değirmenci Tural, "Sözleri Dilensin, Tasviri İzlensin: Tulû'i'nin Paşanâme'si ve 17. Yüzyıldan Eşkya Hikâyeleri", *Kebikeç*, S. 33, 2012, s. 127-147; Mahmut Halef Cevrioglu, "Tulû'i'nin Paşanâme'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cengininin Anlatımı (1629)", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, S. 3, 2022, s. 86-102.

⁵⁰Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Doçentlik Tezi, İstanbul 1975, s. 58-84.

⁵¹*Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 124,177-178.

⁵²Murphey, *The Sultan's Writs of Murad IV*, s. 328-337; *Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 96-97,168.

⁵³*Koçi Bey Risaleleri*, s. 27-91.

⁵⁴*Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 80-81,82-83.

⁵⁵IV. Murad'ın emriyle gerçekleşen tımar reformu için bkz. Douglas A. Howard, *The Ottoman Tımar System and Its Transformation, 1563-1656*, Indiana University Unpublished PhD Thesis, Indiana 1987, s. 202-224.

ilgilenmek için serdar atanmıştı⁵⁶. Sefer arefesinde serdarlık beratına benzer bir hatt-ı hümayun yayınlanmış, bütün rical-i devletin Mehmed Paşa'ya itaat etmesi istenmişti⁵⁷. Revan'ın fethinden sonraysa Rumeli beylerbeyliği arpalık olarak kendisine verilmiş, sefer dönüşü Van'da kalarak askerin yoklamasını yapmıştı⁵⁸. Revan'ın kaybında ihmali olduğu düşünüldüğünden dolayı ise azledilmiş, bir müddet sonra Silahdar Mustafa Paşa'nın organize ettiği bir komplo sonucunda idam edilmiştir⁵⁹.

Tabanıyassı Mehmed Paşa'yı sadrazam yaparak askeri ve siyasi hedefleri doğrultusunda hareket etmesini sağlayan IV. Murad, aynı dönemde silahdar ağalarını da ardı ardına taşra çıkarmaya başlamıştı. Bunlardan ilki 1630'de Mısır beylerbeyi atadığı Silahdar Musa Ağa'ydı⁶⁰. Mısır'ın iktisadi durumu hakkında kapsamlı bir denetleme gerçekleştiren Musa Paşa, önceki beylerbeylerinin gelir giderlerini defterlere kaydedip Yemen isyanı ile ilgili kapsamlı bir rapor hazırlayarak IV. Murad'ın takdirini kazanmıştı⁶¹. Mısır'dan sonra Ekim 1631'de Budin beylerbeyi atanan Musa Paşa, üç yıl bu görevde kalmıştı⁶². IV. Murad'ın onu Budin'e atamasının bir nedeni de tımar reformu kapsamında Budin'deki tımarların yoklamasını gerçekleştirmesiydi. Bunun yanında kendisine serhad kalelerinin muhafazasına ihtimam göstermesi ve Habsburg elçisinin ağır lanarak barış koşullarının sürdürülmesi hususlarında emirler vermişti⁶³. Musa Paşa Ocak 1634'de barış görüşmeleri için İstanbul'a giden Habsburg elçisi Kont Puchheim'i ağırlamıştı. Elçi, Musa Paşa'nın İsveç elçisiyle görüşmesinden şikayetçi olmuş, bundan bir süre sonra da paşa azledilmişti⁶⁴. 1635'te padişah ile birlikte Revan seferine katılan Musa Paşa, kuşatma sırasında IV. Murad'ın otağını korumuş, seferin ardından İstanbul muhafızı atanmıştı⁶⁵. Şubat 1637'de tecrübesi nedeniyle tekrar Budin beylerbeyi tayin edilmesine⁶⁶ rağmen Bağdat seferi öncesinde Âsitâne muhafazası için yeniden İstanbul'a çağrılmıştır⁶⁷.

Silahdar Musa Paşa'dan sonra Silahdar Celep Ahmed Ağa, Mart 1634'de vezaretle Halep Beylerbeyi tayin edilmişti⁶⁸. Topal Recep Paşa'nın katlinden sonra ayaklanan sipahiler, padişahı ayak divanına çıkardıklarında Silahdar Ahmed Ağa onlarla sözlü kavga etmişti⁶⁹. Haziran 1634'de ise Silahdar Hüseyin Ağa vezaretle Budin'e tayin edilmişti. Hüseyin Paşa'nın görev yeri bir ay sonra Bosna olarak değiştirilmiş, bundan da vazgeçilerek Kastamonu arpalık olarak kendisine verilmişti⁷⁰. Böylece Revan kuşatması sırasında IV. Murad'ın etrafında tecrübeli devlet adamlarının yanı sıra birden çok silahdar paşa da boy göstermişti. Kuşatmada Silahdar Hüseyin Paşa Safevilerin saldırılarına karşı Erzurum muhafazasına bırakılırken, Silahdar Musa Paşa padişahın otağını korumuştur. Silahdar Celep Ahmed Paşa Halep askeriyle ve Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Paşa Şam askeriyle kuşatmanın birer kolunu yönetmişti. Kuşatmada aktif rol alan Silahdar Sarı Kenan Paşa ise Ahıska'yı fethetmişti⁷¹.

⁵⁶Süleyman Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, ATASE Yayınları, Ankara 2015, s. 21.

⁵⁷*Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 108-109.

⁵⁸Abdülkadir Özcan, "Tabanıyassı Mehmed Paşa", *TDVİA*, Ek-C 2, İstanbul 2019, s. 229-230.

⁵⁹*Târih-i Na'îmâ*, c. III, s. 922-926.

⁶⁰Ergin Bulan, *XVII. Yüzyıldaki Mısır Valileri*, İstanbul Üniversitesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965, s. 36-37.

⁶¹*Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 41-42,60-61.

⁶²Orhan Kılıç, "Budın ve Tımışvar Eyaletlerinin Paşaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *OTAM*, S. 46, 2019, s. 212.

⁶³*Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları*, s. 90-92,98-99.

⁶⁴Mahmud Halef Cevrioglu, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Habsburg Diplomatik İlişkileri ve Osmanlı Diplomasisi*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2021, s. 102-103,202-205.

⁶⁵*Topçular Kâtibi*, c. II, s. 1008,1027,1035; Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi*, s. 108,184,399.

⁶⁶BOA, KK. d. 266, vr. 14a, 23 Ramazan 1046/18 Şubat 1637.

⁶⁷*Târih-i Na'îmâ*, c. III, s. 860.

⁶⁸BOA, KK. d. 266, vr. 28b, 18 Ramazan 1043/18 Mart 1634.

⁶⁹Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II, s. 720-721.

⁷⁰*Târih-i Na'îmâ*, c. III, s. 791.

⁷¹*Topçular Kâtibi*, c. II, s. 1023,1025-1029; *Târih-i Na'îmâ*, c. III, s. 812-813,824-825; Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi*, s. 395-399.

IV. Murad, Bağdat'ın fethinden sonra Silahdar Melek Ahmed Ağa'yı⁷² Diyarbakır Beylerbeyi tayin etmişti. Melek Ahmed Paşa'nın akrabası olan ve bu sayede onunla alakalı birinci elden bilgiler paylaşan Evliya Çelebi, IV. Murad'ın Bağdat kuşatmasına katılmayan İmadiye ve Bitlis hanlarını cezalandırması için Silahdar Melek Ahmed'i görevlendirdiğini belirtmektedir. Ona göre padişah isyankâr hanların sefere katılmadığını öğrenince öfkesinden kılıcını çekmiş; sonra kılıcını ve sırtından çıkardığı samur kürkünü Silahdar Ahmed Ağa'ya giydirerek hanların hakkından gelmesi için kendisini Diyarbakır beylerbeyi atadığını söylemişti. Ayrıca onu yeni fethedilen Bağdat'ın da muhafazasından sorumlu tutmuştu. Böylece padişah hala hassas olan bölgenin kontrolü için silahdar ağasını görevlendirmişti⁷³. Bağdat'tan sonra diğer silahdar ağası Bıyıklı Mustafa'yı da Yeniçeri ağası atamıştı⁷⁴.

Neticede IV. Murad şahsi iktidarını kurarken sadık ve güvenilir devlet adamlarını yüksek mevkilere atama politikası çerçevesinde silahdar ağaları fazlaca tercih etmiş; ehemmiyetli eyaletler ve hassasiyet arz eden vazifeleri onlara tevdi etmişti. Padişahın merkez ve taşra mevkilerinde silahdar ağalara verdiği rolle birçok silahdar paşa uzun yıllar devlete hizmet edebilmişti. IV. Murad'ın diğer devlet adamlarıyla ilişkisinin şekillenmesinde ve otoritesini temellendirilmesinde istisnai bir role sahip olan Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Paşa'nın hikayesi ise ayrı bir ilgiyi hak etmektedir. Sonraki bölümde IV. Murad'ın örneğine rastlanmayan bir törenle taşra çıkardığı ve şahsıyla devlet adamları arasında aracı konuma yerleştirdiği Silahdar Mustafa Paşa'nın hayatı konu edilecektir.

2. Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Paşa

Revan ve Bağdat seferleri, IV. Murad'ın muktedir ve savaşçı padişah imajı kazanmasında mühim bir role sahipti. Seferlerden önce Üsküdar'daki hazırlıklar sırasında düzenlenen tantanalı törenler, padişaha hanedanın yüceliği ve devletin ihtişamını sergilemek için önemli bir fırsat sunmuştu⁷⁵. Habsburg elçisi Schmid, Üsküdar'daki hazırlıklar sırasında padişahın ordugahı gece gündüz gezerek kusurlu bulduklarını ölümle cezalandırdığını yazmıştı⁷⁶. İktidarını uzun süre tehdit eden askerleri seferin başında denetim altına alan padişah, olası itaatsizliklerin önüne geçmek için aynı sertliği sefer sırasında da göstermişti. 1635'te kendisini Lehistan seferine teşvik eden Abaza'yı katlettirmişti⁷⁷. Revan seferi sırasında ise Tutûcî Hasan Paşa, Celep-oğlu Ali Paşa ve Demirkazık Halil Paşa gibi tecrübeli isimleri ihmalleri nedeniyle öldürtmüştü. Murtaza Paşa'yı da otağı yanlış yere

⁷²Melek Ahmed Paşa ile ilgili bkz. Robert Dankoff, *The Intimate Life of an Ottoman Statesman Melek Ahmed Pasha (1588-1662)*, State University of New York Press, New York 1991.

⁷³"İmâdiye'de Muzurî Hanı Yusuf Han ve Bitlis Hanı Abdâl Han gelmediklerinden Murad Han gayet öfkelenerek kemerinden kılıcını sıyırıp Silâhdar Melek Ahmed Ağa'ya çıplak kılıcı verip: 'Ahmed bu kılıç ile o iki adet gelmeyen hanların haklarından gel!' diye emredince derhal Melek Ahmed Paşa el öpüp, 'Bismillah niyyetü'l-gaza!' deyip Murad Han'ın elinden çıplak kılıcı alınca Murad Han ayağa kalkıp sırtındaki samur kürkünü Melek Ahmed Paşa sırtına giydirip belindeki kılıç kınını Ahmed Ağa'nın kemerine bağlayıp: 'Ahmed sana Diyarbakır Eyaleti'ni vezâretle bağışladım. Göreyim seni, Diyarbakır askeri ile Bağdat'ı nasıl korursun ve inatçı hanlardan nasıl intikam alırsın!' Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. IV/II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 555.

⁷⁴*Târih-i Na'imâ*, c. III, s. 894; Yıldız, *The Janissary Ağas*, s. 408.

⁷⁵Rhoads Murphey, "Recovering the Sights and Sounds of Ottoman Sovereignty: Reflections on the Departure Ceremonies Staged at Üsküdar Preceding Murad IV's Two Eastern Campaigns in 1635 and in 1638", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: Bildiriler*, (1-5 Kasım 2007), C. II, İstanbul 2008, s. 591-606; IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferleri için bkz. Tahsin Ünal, *IV. Murad ve Bağdat Seferi*, Berikan Yayınları, Ankara 2001; Polat, *IV. Murad'ın Revan Seferi*, s. 11-404.

⁷⁶Ercan, *Osmanlı-Habsburg Diplomasisi*, s. 76.

⁷⁷IV. Murad'ın akim kalan Lehistan seferi ve Abaza Mehmed Paşa'nın rolü için bkz. Mahmut Halef Cevrioglu, "Sultan Murad's Polish Campaign (1634)", *Acta Poloniae Historica*, S. 122, 2020, s. 209-246.

kurduğu için bizzat değnek vurarak cezalandırmıştı⁷⁸. Yolculuğu sırasında ise birçok eyalet ve sancağa da yeni isimler atamıştı⁷⁹.

Revan seferi IV. Murad'ın otoritesini denetim ve şiddet yoluyla kanıksatması dışında yeni siyasi düzeninin başat aktörleri olan Enderunluların da askeri sahaya çıkarılması açısından dikkate değerdir. Topkapı'dan bin kadar iç oğlanı ve ağalarıyla ayrılan padişah, Üsküdar'daki törenler boyunca onları yanından ayırmamıştı⁸⁰. Mayıs 1635'te Sivas'a ulaştığında ise emsali görülmemiş bir törenle Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Ağa'ya ikinci vezirlik payesi vererek Şam beylerbeyliğiyle taşra çıkarmıştı. Hasan Bey-zâde töreni şöyle anlatmıştır:

“Zî'l-hiccenin başında Silahdarlık hıdmetinde olan Mustafa Ağa'ya vezâret-i sâniye ile Şâm-şerîf eyâleti virilüp, Şâm kolına otağı kurulup, ol günde, ale's-sabâh, cümle-i vüzerâ vü ulemâ ve erkân-ı devlet, otak-ı hümâyûna varup, cem' olup, Pâdişâh-ı cihân-penâh, el kaldurup, du'â idiüp, andan Silâhdâr Paşa'ya taşra çıkarup, Şam kolunda kurulan otağına revâne kılmışlardır. Cümle-i vüzerâ ve şeyhü'l-İslâm ve kâdî'askerler ve meşâyih ve erkân-ı Dîvân ve asâkir-i Şâh-ı cihân, alay ile bile, olup, gitmişler ve hul'at-ı pâdişâhiyi telebbüsten sonra, cümlesi, Silâhdâr Paşa'nun dest-i kerem-peyvestin bûs eylemişler”⁸¹.

Silahdar Mustafa, padişah tarafından bütün rical-i devletin katıldığı törenle taşra çıkarılmış, dahası vüzerâ ve ulema tek tek Mustafa Paşa'ya tebrik edip elini öpmüştü. Bunun sebebi IV. Murad'ın Silahdar Mustafa Paşa'ya yeni siyasi düzende padişah ile ümera ve ulema arasında aracı rolünü biçmesiydi. Bu noktada Silahdar Mustafa Paşa'nın konumunu daha yakından incelemeyen önce hayatı ve kişiliği hakkında bazı bilgiler verilmelidir.

Venedik kaynaklarına göre 1609'da Saraybosna'da doğan Mustafa'nın babası tüccar El-Hac Sinan Ağa'ydı ve bu nedenle Mustafa'ya Bezirgânzâde lakabı verilmişti⁸². Naîmâ, onun Bosna'da Hacı Sinanüddin Yusuf adlı bir bezirgânın üçüncü oğlu olarak dünyaya geldiğini, başlangıçta İstanbul'da bazı ekabire hizmet ettiğini, daha sonra saraya girip gilmân-ı hassalardan olduğunu yazmıştır. IV. Murad, Lehistan seferi için gittiği Edirne'de Mustafa ile samimiyet kurmuş ve kendisini Has Oda'ya almıştı. Padişahın zamanla artan muhabbeti ve iltifatıyla birlikte Silahdar Hüseyin Ağa'nın taşra çıkmasından sonra Mustafa, IV. Murad'ın yeni silahdar ağası olmuştu. Yine Naîmâ'ya göre, henüz IV. Murad'ın silahdar ağası olduğu dönemde Mustafa siyasi meselelere etki edebiliyordu. Bosna beylerbeyliği sırasında babasına zulmeden Abaza Mehmed Paşa'nın katledilmesi için Mustafa'nın padişahı ikna ettiği söylentileri duyulmuştu⁸³. Öte yandan, Silahdar Mustafa'dan itibaren kıymetli eşyaların bulunduğu Has Oda hazinesi, Has Odabaşının nezaretinden alınarak silahdar ağaların muhafazasına verilmişti⁸⁴.

Silahdar Mustafa Paşa, IV. Murad'ın kendisine yakın kişileri önemli mevkilere getirme politikası çerçevesinde siyasi sahaya çıkmıştı. Ayrıca devşirilmeyip bir bezirgânın oğlu olarak saraya girmesi de XVII. yüzyılda gerçekleşen sosyo-ekonomik değişim ve bunun askeri sınıfın sosyolojik yapısı üzerindeki etkileriyle ilgili olmalıdır. Zira bu dönemde toplumun farklı

⁷⁸Târih-i Na'îmâ, c. III, s. 802,805-808; Yunus Zeyrek, *IV. Sultan Murad'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 13,17,20,33.

⁷⁹Zeyrek, *Sultan Murad'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi*, s. 29-31.

⁸⁰Topçular Kâtibi, c. II, s. 1011-1015; Hasan Bey-zâde Tarihi, C. III, s. 1048-1049.

⁸¹Hasan Bey-zâde Tarihi, C. III, s. 1053-1054; Ayrıca bkz. Topçular Kâtibi, C. II, s. 1023; Târih-i Na'îmâ, C. III, s. 803; Zeyrek, *Sultan Murad'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi*, s. 33.

⁸²Nejat Göyünç, “Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Hanı”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 1, 1970, s. 69.

⁸³Târih-i Na'îmâ, c. III, s. 789, 791, 793.

⁸⁴Diker, *Has Oda*, s. 204-208.

kesimlerinden kişiler askeri sınıfa dahil olabiliyorlardı⁸⁵. Diğer yandan Silahdar Mustafa'nın özel konumu onun dönemin kaynakları tarafından da hususi olarak ele alınmasına sebep olmuştu. Bir has odalı olduğu anlaşılan çağdaş vekayinâme yazarı onun IV. Murad tarafından usullere uygun olmayan bir şekilde yükseltilerek silahdar ağalığa getirildiğini aktarmaktadır⁸⁶. Silahdar Mustafa Paşa'yı diğer silahdar ağalardan ayıran en önemli özellik ise taşra çıktıktan sonra dahi IV. Murad'ın yanından ayrılmaması ve has nedimi sıfatıyla padişaha yakın konumunu sürdürmesiydi⁸⁷. Üstelik Revan seferi boyunca onun otağı IV. Murad tarafından bilinçli bir şekilde devlet meselelerinin tartışıldığı mekân haline getirilmiş, Sadrazam Tabaniyassı Mehmed Paşa orduya ulaştığında Silahdar Paşa'nın otağını ziyaret etmesi gerekmişti⁸⁸. Bunun dışında Silahdar Mustafa Paşa'nın Erzurum'da cirit oynarken Ömer isimli birisinin ölümüne sebep olduğu, diyet olarak ailesine seksen bin akçe ödediği belgelere yansımıştır⁸⁹.

Bağdat seferine IV. Murad ile birlikte katılan Silahdar Mustafa Paşa, Diyarbakır'da yeniden Şam beylerbeyi atanmıştı. Revan seferinde olduğu gibi bu sefer sırasında da sadrazam divan toplantılarını Silahdar Paşa'nın otağında gerçekleştirmişti⁹⁰. Silahdar Paşa, Bağdat kuşatmasında Şam askerleri ve top bataryalarıyla metrislere girerek surları tahrip etmişti. Onun kuşatma boyunca yaptıklarından padişahın emriyle kaleme alınan Bağdat fetihnâmesinde de bahsedilmişti⁹¹. Muhasarada Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa'nın ölmesi ve Kapudan-ı Derya Kemankeş Mustafa Paşa'nın sadrazam olması üzerine kapudân-ı deryalığa tayin edilmişti. İstanbul'a dönünce kapudânlık vazifesini bilfiil icra etmemiş, tersane kethüdası Uzun Piyale donanmayla deniz seferlerine çıkmıştı⁹². Uzun Piyale, Özi ve Azak kalelerinin muhafazası ve Kazaklarla mücadelesine dair faaliyetlerini detaylı raporlarla Silahdar Paşa'ya yazmıştı⁹³. 1638'de Venedik ile yaşanan Avlonya krizi üzerine diplomatik misyon da yüklenmiş,⁹⁴ gelişmeyi öğrenen IV. Murad intikam almaya niyetlenince Venedik balyosu Silahdar Mustafa Paşa'ya başvurmuştu. Silahdar Paşa'ya bir mektup yazan balyos, Osmanlılarla dostluğu sürdürmek istediklerini ve bunun için zararlarını tazmin edeceklerini taahhüt etmişti⁹⁵. Silahdar Paşa'nın arabuluculuğuyla Venediklilerle sulh sağlanmış, bunun karşılığında Venedik kendisine bir miktar para ödemiş⁹⁶.

Silahdar Mustafa Paşa, siyasi konumu ve devlet meselelerindeki etkinliğine paralel olarak ekonomik açıdan da güçlenmiştir. Taşra çıkarılmasıyla birlikte Şam eyaletinin gelirleri kendisine verilmiş, sefer dönüşünde ise IV. Murad ona imparatorluk tarihinin en özel mansıplarından oluşan birtakım gelirler sağlamıştı. Manisa, Aydın ve Niğbolu gibi sancakların gelirlerinin yanı sıra IV. Murad'ın ölümünden sonra sürgüne gönderilmesine sebep olan Kıbrıs'ın senelik cizyesi de padişah

⁸⁵Bu konu üzerine bir analiz için bkz. Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 14-43,141-149.

⁸⁶"Mustafa nâmında Bosnevî bir kimseyi musâhib idüp yolsuz silâhdâr idüp sakalı geldükde sakalı koyuvirüp vezâret virüp yine Hâs Oda'da olurdu..." Ramazan Aktemur, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106/M.1648-1694)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 84.

⁸⁷Evliya Çelebi, *Seyahatname, I/1*, s. 199; *Peçevi, C. II*, s. 489.

⁸⁸*Târih-i Na'imâ*, C. III, s. 810.

⁸⁹BOA, TSMA. e. 220/13, 5 Şaban 1046/2 Ocak 1637.

⁹⁰"...Vezîr-i a'zam olan Bayram Paşa ordu-yı hümâyûna dâhil oldukda, sa'âdetlü Pâdişâh câniblerinden Silâhdâr Paşa'nın otaklarında müsâfir olup, Dîvân ederlerdi." *Topçular Kâtibi*, c. II, s. 1078.

⁹¹*Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümâyûnları*, s. 204-205; Bağdat Seferi için bkz. Abdurrahmah Hibri Efendi, *Bir Divan Katibinin Kalemîyle IV. Murad'ın Bağdat Seferi: Târih-i Feth-i Bağdâd*, (Yay.Haz. Ahmet Üstüner), Yeditepe, İstanbul 2021.

⁹²Göyünç, "Silahdar Mustafa", s. 72.

⁹³BOA, TSMA. e. 262/8, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639; BOA, TSMA. e. 535/22, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639; BOA, TSMA. e. 556/1, 22 Rabiulevvel 1049/23 Temmuz 1639; Tersane kethüdası Maksud Efendi Silahdar'a donanma gemileri ve tersanenin durumu hakkındaki raporu için bkz. BOA, TSMA. e. 283/24, 3 Zilkade 1048/8 Mart 1639.

⁹⁴*Târih-i Na'imâ*, C. III, s. 934-935.

⁹⁵BOA, TSMA. e. 758/67, 14 Şevval 1048/18 Şubat 1639.

⁹⁶*Peçevi, C. II*, s. 503.

tarafından Silahdar Mustafa Paşa'nın şahsi hazinesinin akarları haline getirilmiştir⁹⁷. Şam beylerbeyliğinden ise padişahın arzusuyla yirmi bin altın karşılığında Küçük Ahmed Paşa için feragat etmişti⁹⁸. Bunun yanı sıra rical-i devlet siyaseten etkin olduğu dönemde Silahdar Paşa'ya çeşitli tür ve değerlerde hediyeler göndermeyi alışkanlık haline getirmiş, bu sayede silahdarın zenginliği artmıştı⁹⁹. Öyle ki Silahdar Paşa'ya gelen hediye kumaşların kalitesi ile padişaha gelenler arasında hiçbir fark bulunmamaktaydı. Hatta Silahdar Paşa'ya gelen hediyeler arasında Antep'teki bir Mevlevi Tekkesi dahi vardı¹⁰⁰.

Silahdar Mustafa Paşa kendisine tanınan siyasal ve ekonomik imtiyazlar sayesinde bin kadar sekbanla güçlü bir kapı halkı oluşturmuş, kapısıyla beraber IV. Murad'ın emriyle Bayram Paşa tarafından pahalı eşyalarla tezyin edilen İbrahim Paşa Sarayı'na yerleşmişti¹⁰¹. Silahdar Paşa'nın kapısında yetişen ve himayesinde olan birçok kişi de zamanla önemli mevkilere getirilmiştir. Kethüdası Boynueğri Mehmed Paşa sonraki yıllarda sadrazamlık dahi yapacak olan önemli bir devlet adamıydı¹⁰². Küçük Ahmed Paşa'ya feragat etmeden önce Şam'a vekaleten mütesellimi Çiftelerli Osman'ı getirmiş, Ocak 1639'da ise aynı isim yine efendisinin isteğiyle vezaretle Şam beylerbeyi tayin edilmişti¹⁰³. Kethüdası Hüseyin'in Halep beylerbeyi atanmasını sağlamıştı (Eylül 1637)¹⁰⁴. Kardeşi Mehmed Ağa ise Kudüs sancakbeyi yapılmıştı (Eylül 1638)¹⁰⁵. Aralık 1635'te Yeniçeri ağası atanan ve Bağdat seferi sırasında yeniçerilerin ulufelerinin ödenmesi ve serhad kalelerindeki yeniçerilerin durumuyla alakalı Silahdar Paşa'ya kapsamlı bir rapor sunan¹⁰⁶Şahin Ağa'nın Trablusşam beylerbeyi tayin edilmesini sağlamıştı (Mart 1638)¹⁰⁷. Bağdat'ın fethinden sonra Bosna beylerbeyi atanan Şahin Paşa, bu görevi sırasında da Silahdar Paşa'ya yolsuzluklara karşı aldığı önlemler hakkında detaylı bir rapor sunmuştu¹⁰⁸. Silahdar Paşa'nın atamalara dahil söz konusu makamlarla sınırlı kalmamış, hekimbaşının kadrolarından sadrazamlığa ve ulemaya kadar kimin hangi mansıbı alacağına doğrudan müdahil olmuştu. Öyle ki bir yakınının saray hekimleri arasına alınmasını engelleyen Hekimbaşı Emir Çelebi'nin ölümüne sebep olmasının yanı sıra Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın azlinin ardından sadrazamlığa Tayyar Mehmed Paşa'nın getirilmesinde kaynaklar açıkça onun etkisinden bahsetmiştir¹⁰⁹. Daha önce İstanbul Kadısı tayin ettirdiği İsa Efendi'nin Anadolu Kazaskeri, Malatya'daki kervansarayının inşaatıyla ilgilenen adamının ise Bosna Defterdarı atanmasını sağlamıştı¹¹⁰. Naîmâ, Silahdar Paşa'nın tayinlerdeki rolünü “*murad eylediği manâsıbu istediği adamlara alı verip dilediğini kendi tarafından zabt ve adamlarına tevcih ettirip emvâl-i azîme*

⁹⁷Topçular Kâtibi, c. II, s. 1090; Peçevi, C. II, s. 491; Hasan Bey-zâde Tarihi, C. III, s. 1080; Târih-i Na'îmâ, C. III, s. 806.

⁹⁸Göyünç, “Silahdar Mustafa”, s. 70-71.

⁹⁹Mustafa Paşa'ya gönderilen hediyeler hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Hedda Reindl-Kiel, *Leisure, Pleasure and Duty. The Daily Life of Silahdar Mustafa, Eminence Grise in the final years of Murad IV (1635-1640)*, Berlin 2016.

¹⁰⁰Diker, *Has Oda*, s. 220; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. IX/I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 381.

¹⁰¹Naîmâ, Silahdar Paşa'nın mükemmel bir kapısının olduğunu, bunların Bağdat yolunda gerçekleştirdikleri askeri gösterilerle beğeni topladıklarından bahsetmektedir. *Târih-i Na'îmâ*, c. III, s. 824,867.

¹⁰²Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, çev. Seyit Ali Kahraman, (Yay. Haz. Nuri Akbayar), C. II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 422-423.

¹⁰³BOA, KK. d. 266, vr. 27a, 8 Ramazan 1048/13 Ocak 1639; Osman Paşa, Şam valiliği sırasında Silahdar Paşa'ya eyalette düzen ve istikrarı sağladığı, Hac meseleleriyle ilgilendiği, halkın Silahdar Paşa'ya dua ettiğini ve efendisine gönderdiği hediyeleri açıkladığı raporlar göndermiştir. BOA, TSMA. e. 535/23, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639; BOA, TSMA. e. 748/65, 29 Zilhicce 1049/21 Nisan 1640.

¹⁰⁴BOA, KK. d. 266, vr. 28b, ? Cemazeyilahir 1047/? Ekim/Kasım 1637; *Târih-i Na'îmâ*, C. III, s. 857.

¹⁰⁵BOA, KK. d. 266, vr. 27a, 8 Cemaziyülevvel 1048/17 Eylül 1638; *Târih-i Na'îmâ*, C. III, s. 877.

¹⁰⁶BOA, TSMA. e. 556/19, 20 Şevval 1047/7 Mart 1638.

¹⁰⁷BOA, KK. d. 266, vr. 29a, 15 Şevval 1047/2 Mart 1638.

¹⁰⁸BOA, TSMA. e. 420/29, 25 Rabiulevvel 1049/26 Temmuz 1639.

¹⁰⁹Kâtip Çelebi, *Fezleke*, C. II, s. 796; *Târih-i Na'îmâ*, C. III, s. 872-875.

¹¹⁰Kâtip Çelebi, *Fezleke*, C. II, s. 789; *Târih-i Na'îmâ*, C. III, s. 862-863,935.

tahsil etmişler idi” diyerek izah etmiş, onun tayinlerden sağladığı maddi kazanca bilhassa dikkat çekmişti¹¹¹.

Silahdar Mustafa Paşa'nın güçlenmesini takip eden süreçte devlet meselelerinin IV. Murad'a intikali ve padişahın devlet adamlarıyla münasebetinde yeni bir dönem başlamıştı. Mutlak iktidarı sağlama arzusunda IV. Murad, ona dayanan muktedir bir figür olan Silahdar Mustafa Paşa ve sadrazamlar ekseninde şekillenen yeni bir siyasi yapı bu dönemde imparatorluk yönetime hâkim olmuştu. Bu yeni siyasi düzen çerçevesinde merkez ve taşradaki rical-i devlet arzlarını padişaha ulaşabilen ve idarede söz sahibi olan Silahdar Mustafa Paşa'ya göndermiş; faaliyetlerini ve saltanata sadakatlerini padişaha ulaştırmak için önce Silahdar Paşa'ya izah etmişlerdi.

Rical-i devlet, Silahdar Mustafa Paşa'ya yazdığı mektuplarda ekseriyetle vazifeleri ve faaliyetlerine dair teferruatlı açıklamalar yapmışlardır. Revan seferi sonrasında Kars muhafazasında bırakılan Diyarbakır Beylerbeyi Tayyar Mehmed Paşa, Silahdar Paşa'ya Kars Kalesi'nin tahkimatı için harcadığı para ve kaleye yerleştirilen mühimmat hakkında detaylı bilgiler verdikten sonra o zamana kadar kaleyi bu denli tahkim eden başka birinin olmadığını vurgulamıştı¹¹². Benzer şekilde Nasuhpaşa-zâde Hüseyin Paşa da 1635'de Budin beylerbeyi olduğu dönemde Kırım'daki iç karışıklıklar ve 1638'de Erzurum beylerbeyiyken Safevilerle barışı gözetme hususlarında yaptıklarını izah etmiş; Silahdar Paşa'nın kendisine olan himayesini de *“benim devletlü ve bu kullarına îtâ ve ihsânı bi-pâyân olan müriüvetlü sultanım hazretleri”* diyerek belirtmişti¹¹³. Haziran 1638'de Anadolu beylerbeyi atanan Sarı Hüseyin Paşa ise anlatılmaya değer bir faaliyette bulunmadığından olsa gerek eyaletin esenliği için çalıştığını belirtmiş ve akabinde Silahdar Paşa'nın kendisini hakkında iyi kanaatler beslemesini umut ettiğini ifade etmişti¹¹⁴. Silahdar Paşa'nın himayesini kazanma arzusuyla yazılan mektuplardan bir diğerinin sahibi olan Musul Beylerbeyi Süleyman Paşa, eyaletin durumu hakkında kısa bir izahın ardından Silahdar Paşa'nın mektuplarını alıp çok mutlu olduğunu söylemiş; ondan *“bu gözlerden irak kulunuzu”* unutmamasını ve padişahın huzuruna çıktığında hakkında iyi sözler söylemesini rica etmişti¹¹⁵. Bir başka mektupta Urfa'da bulunan Ahmed Paşa, kuşatmaya katılmadığı için hayıflanmasına rağmen Bağdat'ın fethinden dolayı padişah ve Silahdar Paşa'yı tebrik etmişti. Silahdar'ın ilgisini kazanabilmek adına *“müriüvetlü sultanım dahi uğur-ı din ü devlette zuhûr edip himmet ve zahmetleri mukâbelesinde envâ'-i nûmetiyye ve ihsân-ı aliyeye mazhâr olmuş olub umûr-ı devletlerin ve şeref ve refiklerin efvân ede âmin”* diye övgü ve dualar serdettikten sonra ondan padişah nezdindeki itibarını kullanarak daha iyi bir makama tevcih edilmesine yardımcı olmasını istemişti¹¹⁶. Halep beylerbeyi tayin edilen Cafer Paşa da hem bölgenin iklimine alışamadığını hem de kendisine tahsis edilen gelirleri toplayamadığı için Silahdar Paşa'dan eski görevine dönmeye aracılık etmesini rica etmişti¹¹⁷. Söz konusu arzlar arasında en dikkat çekici olanı ise Kırım Hanı İnyet Giray'a aittir. İnyet Giray, Revan seferine katılmamasının sebeplerini teferruatlı bir şekilde Silahdar Mustafa Paşa'ya açıklamıştı¹¹⁸. Silahdar Paşa, seferde bulunduğu sırada da merkez ve saray bürokrasisinden arzlar almayı sürdürmüştü, Defterdar Ömer Paşa ve Bostancıbaşı Mustafa Ağa gibi isimler Silahdar Paşa'ya faaliyetleriyle ilgili detaylı raporlar yazmışlardır¹¹⁹.

¹¹¹Tarih-i Na'imâ, c. IV, s. 956.

¹¹²BOA, TSMA. e. 534/22, 29 Zilhicce 1047/14 Mayıs 1638.

¹¹³BOA, TSMA. e. 220/49, 15 Şevval 1049/8 Şubat 1640; BOA, TSMA. e. 326/32, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639.

¹¹⁴BOA, TSMA. e. 730/46, 29 Zilhicce 1047/14 Mayıs 1638; Hüseyin Paşa Mısır'dan Anadolu valisi atanmıştı bkz. BOA, KK. d.266, vr. 20b, 4 Safer 1048/17 Haziran 1638.

¹¹⁵BOA, TSMA. e. 220/18, 20 Zilkade 1048/25 Mart 1639.

¹¹⁶BOA, TSMA. e. 497/5, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639.

¹¹⁷BOA, TSMA. e. 535/10, 29 Zilhicce 1046/24 Mayıs 1637.

¹¹⁸BOA, TSMA. e. 556/18, 29 Zilhicce 1046/24 Mayıs 1637.

¹¹⁹BOA, TSMA. e. 753/20, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639; BOA. TSMA. e. 877/31, 22 Zilkade 1048/27 Mart 1639.

İmparatorluğun farklı eyaletlerindeki devlet ricalinden bir kısmı Silahdar Mustafa Paşa'ya faaliyetleriyle alakalı detaylı bilgiler vererek hem onun himayesini kazanmak hem de IV. Murad nezdindeki ikbal ve itibarlarını korumak isterken, bir kısmı da onun yardımı ve aracılığıyla isteklerinin yerine getirilmesini ummuştu. Silahdar Paşa'nın rızasını ve yardımını kazanmaya çalışanlar sadece rical-i devlet değildi. Mesela, Dernek Sancakbeyi Emir Han'ın ölümünden sonra aşiret liderlerinin desteğiyle sancakbeyi olan ve makamı Bağdad beylerbeyi tarafından tasdik edilmesi gereken Hatem, Silahdar Paşa'dan sancakbeyliğine rıza göstermesini istemişti¹²⁰. Rodos Mutasarrıfı Ebubekir Efendi de düşman gemilerine karşı önlem alması, Kıbrıs'a beylerbeyi atanan Halil Paşa'yı yerine ulaştırması, firar eden esirlerden bir kısmını yakalaması ve Eğriboz'daki eşkıyalık olaylarıyla ilgilenmesi gibi işleri hakkında izahat verdikten sonra Silahdar Paşa'dan himmetini esirgememesini istemişti¹²¹. Başka bir örnekte, Eflak halkı voyvodaları Matheo'dan memnun olmalarına rağmen onun aleyhinde laflar söyleyip yerini almak isteyen Lupolo'ya fırsat verilmemesi için Silahdar Paşa'ya yazmışlardı¹²². Silahdar Paşa'nın farklı bölgelerden din adamlarıyla hamilik ilişkisi kurduğu da anlaşılmaktadır. Seyyit Ali isminde bir din adamı, Medine'de olan Tireli İbrahim Efendi ve Mekke Harem Naibi Ahmed Efendi Silahdar Paşa ile aralarındaki dostluk ve uhuvvet sayesinde her yıl alageldikleri ihсанların o sene gelmemesinden duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdi¹²³. Sorunlarının çözümü için halk da Silahdar Paşa'ya başvuruyordu. Bağdad seferinin arefesinde düzenlenen esnaf alayları sırasında yaşanan bir tartışmada sıkıntılarını IV. Murad'a iletmek isteyen kişiler önce Silahdar Paşa'ya ulaşmanın yollarını aramışlardı¹²⁴.

Silahdar Mustafa Paşa'nın şahsının imparatorluğun her bölgesinden ve her kesiminden ismin talep ve himaye için başvurulması gereken merci olması zamanla bu durumdan rahatsız olanların da ortaya çıkmasına yol açmıştı. Sadrazam Bayram Paşa ve Tayyar Mehmed Paşa, Silahdar Paşa ile bir çatışmaya girmemelerine rağmen Bağdat kuşatması sırasında sadrazam tayin edilen Kemankeş Mustafa Paşa onun devlet idaresindeki konumuna zamanla karşı çıkmıştı. Bağdat'ın fethinin ardından bölgede bırakılan sadrazamın yerine vekaleten Silahdar Mustafa Paşa vazifelendirilmişti. Bu süreçte Silahdar Paşa ordu kaymakamı sıfatıyla haftada dört gün divan toplayarak devlet işleriyle ilgilenmişti¹²⁵. Safevilerle yapılan barış görüşmeleri hakkında Silahdar Paşa'ya raporlar yazan¹²⁶ sadrazam, Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı imzalayıp İstanbul'a döndükten sonra ona karşı olan tutumunu değiştirmişti. Kendisini gelişmeler hakkında bilgilendirmemeye başlayan sadrazamın tavrına karşılık Silahdar Paşa da sadrazamla çatışmamak için olsa gerek tersane işlerini bahane göstererek divan toplantılarına katılmamıştı¹²⁷. Durumu fark eden IV. Murad, Silahdar Mustafa Paşa'ya rapor yazmayan Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'ya "*Niçin silahdarım cânibini itrâh edip umûru ana da yazmazsın*" diyerek azarlamıştı. Sadrazam ise "*evvelâ bu kuluna bildir, silahdar kulunun senin saltanatında ortaklığı var mıdır yok mudur?*" diyerek padişaha cevap vermişti. Sadrazam, Silahdar Paşa'ya karşı tavrının şahsi olmadığını "*umûr-ı devletde haddi ve vazifesi olmayan mu'azzamât-ı*

¹²⁰BOA, TSMA. e. 220/21, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639.

¹²¹BOA, TSMA. e. 544/18, 29 Zilhicce 1049/21 Nisan 1640.

¹²²BOA, TSMA. e. 714/50, 15 Şevval 1049/8 Şubat 1640.

¹²³BOA, TSMA. e. 220/23, 15 Rabiulevvel 1049/16 Temmuz 1639; BOA, TSMA. e. 535/20, 29 Zilhicce 1047/14 Mayıs 1638; BOA, TSMA. e. 698/12, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639.

¹²⁴*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C. I/II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 541.

¹²⁵*Topçular Kâtibi*, C. II, s. 1110.

¹²⁶BOA, TSMA. e. 465/17, 29 Zilhicce 1048/3 Mayıs 1639; BOA, TSMA. e. 656/45, 22 Rabiulevvel 1049/23 Temmuz 1639; BOA, TSMA. e. 730/56, 29 Zilhicce 1049/21 Nisan 1640.

¹²⁷*Topçular Kâtibi*, C. II, s. 1131.

mesâlihe müdâhale ettiği için devleti kayırdığımdan lillah kendiye buğz etmiş idim” diyerek açıklamıştı¹²⁸.

Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın tutumu, Silahdar Paşa'nın IV. Murad ile devlet ricali arasındaki aracı konumunun neticesinde devlet meselelerine haddinden fazla karışmasına ve sadrazamın salâhiyetini daraltmasına yönelik bir itiraz olarak okunabilir. Bu karşı çıkışın Kemankeş Mustafa Paşa'nın şahsında belirginleşmesi onun güçlü sadrazam olma isteğinden ileri gelmiş olmalıdır. Bu meyanda Kemankeş Mustafa Paşa'yı tanıyan Habsburg elçisi Schmid, keskin bir zekâ ve benzersiz yeteneklere sahip olan sadrazamın devlet yönetimini eline almayı arzuladığını ifade etmişti. Sadrazamın bu arzusunun IV. Murad'ın devleti getirdiği noktadan bağımsız olmadığı anlaşılmaktadır. Yine Schmid'e göre, padişah vefatından önce dik kafalı sipahileri ortadan kaldırmış, askeriye şiddetiyle ıslah etmiş, Asya'daki asileri silmiş ve uzun Safevi seferlerini sona erdirmişti. Böylece kendisinden sonra yönetilmek üzere itaatkâr bir askeriye ile barışçıl ve heybetli bir imparatorluk bırakmıştı¹²⁹. Schmid'in değerli gözlemleri sayesinde IV. Murad'ın gayretleriyle rayına oturmuş bir idarede Silahdar Mustafa Paşa'nın rolünün de işlevsiz kalmaya ve idari düzende sırtmaya başladığı sonucu çıkarılabilir.

IV. Murad ölümüne dek Kemankeş Mustafa Paşa ile Silahdar Paşa arasındaki anlaşmazlıkta tarafgir olmamıştı. Ancak IV. Murad, Silahdar Paşa ile İbrahim Paşa Sarayı'nda geçirdiği bir bayram ziyafetinin ardından rahatsızlanarak hayatını kaybettikten sonra durum sadrazam lehine dönmüştü (Şubat 1640)¹³⁰. Naîmâ, başına geleceğini bildiğinden Silahdar Paşa'nın IV. Murad'ın cenazesinde en çok ağlayan kişi olduğunu belirtmesi dikkate değerdir¹³¹. Yine bir rivayete göre IV. Murad'ın ölümünün ardından Silahdar Mustafa Paşa canına dahi kıymak istemişti¹³². Silahdar Paşa'nın hamisini kaybettikten sonra yaşadıkları ise üzüntüsünü kanıtlar niteliktedir. Zira Schmid'e göre Kemankeş Mustafa Paşa'nın yeni padişah tahta çıktıktan sonraki ilk işi rakibi Silahdar Paşa'yı bertaraf edip İstanbul'dan uzaklaştırmak olmuştu¹³³. IV. Murad'ın ölümünün hemen ardından Silahdar Mustafa Paşa Budin beylerbeyi atanmıştı (18 Şubat 1640). Kısa bir süre sonra mansıbı Rumeli beylerbeyliği olarak değiştirilmişti (27 Şubat 1640)¹³⁴. 1641 yılı başlarında son görev yeri Tımışvar'a tayin edilen Silahdar Paşa'ya bu dönem çeşitli meselelerle alakalı birçok ferman yazılmıştı¹³⁵. Schmid'in iddiasına göre, Kösem Sultan hâlâ güvendiği Silahdar Paşa'yı IV. Murad'ın kızlarından biriyle evlendirerek İstanbul'a getirmek istemişti. Fakat Valide Sultan'ın niyetini öğrenen sadrazam, padişahı ikna ederek Silahdar Mustafa Paşa'yı Tımışvar'da katlettirmişti (Mayıs 1642)¹³⁶.

IV. Murad'ın mutlak iktidarının önemli bir parçası olan Silahdar Mustafa Paşa, hamisinin ölümünden kısa bir süre sonra hayatını kaybetmişti. Silahdar Paşa ile Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa arasındaki rekabet, IV. Murad'ın şahsi otoritesini kurmak amacıyla zamanla güçlenmesini sağladığı Enderun ve bilhassa silahdar ağa kökenli rical ile muktedir sadrazamlar arasındaki mücadelenin ilk örneklerinden biri olmuştu. Zira Kemankeş Mustafa Paşa, Sultan İbrahim'in IV.

¹²⁸*Târih-i Na'îmâ*, C. IV, s. 984-985.

¹²⁹Ercan, *Osmanlı-Habsburg Diplomasisi*, s. 86-87.

¹³⁰Kâtip Çelebi, *Fezleke*, C. II, s. 826.

¹³¹IV. Murad'ın Has Oda'da bulunan cenazesinin başında silahdar ağası Abaza Siyavuş nöbet tutmuştu. *Târih-i Na'îmâ*, c. III, s. 941-943.

¹³²Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1623-1669)*, Çev. Nilüfer Epçeli, Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe, İstanbul 2011, s. 367.

¹³³Ercan, *Osmanlı-Habsburg Diplomasisi*, s. 87.

¹³⁴BOA, KK. d. 266, vr. 8b, 14a, 25 Şevval 1049/18 Şubat 1640.

¹³⁵Göyünç, “Silahdar Mustafa”, s. 72-74.

¹³⁶Ercan, *Osmanlı-Habsburg Diplomasisi*, s. 88; Silahdar Mustafa Paşa'nın müsadere edilen mallarının bir kısmı için bkz. BOA. TSMA. e. 32/12, 29 Zilhicce 1055/15 Şubat 1646.

Murad'dan esinlenerek geniş yetkilerle taşra çıkardığı Silahdar Yusuf Paşa ile girdiği rekabetin sonucunda makamını ve hayatını kaybetmişti¹³⁷.

Sonuç

II. Osman'ın ölümüyle birlikte hanedanın devlet yönetimindeki otoritesini yeniden tesis etmesi gerekmişti. I. Mustafa'nın devlet işlerindeki yetersizliği nedeniyle tahta çıkarılan IV. Murad sıkıntılarla mücadele etmek için muktedir ve güvenilir bir sadrazam ve beylerbeylerine ihtiyaç duymuştu. Saltanatının ilk yıllarında Abaza Mehmed Paşa isyanın bastırılmasına ve Bağdat'ın yeniden fethedilmesine öncelik veren IV. Murad, bu maksatla tecrübeli devlet adamlarını sadrazam ve serdar atamıştı. Hafız Ahmed Paşa ve Halil Paşa gibi tecrübeli isimler başarı gösteremeyince silahdar ağalıktan çıkma Hüsrev Paşa'ya sadrazamlık yolu açılmıştı. Hüsrev Paşa, sadaretinin ilk senesinde Abaza isyanını bastırarak önemli bir başarı elde etmişti. Fakat zamanla yetkilerini kötüye kullanan ve seferde başarısız olan Hüsrev Paşa azledilmiş, azlinden sonra ise saltanatına yönelik büyük bir ayaklanmanın ortasından kalan IV. Murad, devlet kadrolarını sil baştan kurmaya başlamıştı. 1631-1632'den itibaren Enderun ve Birun'dan çıkan isimleri sadrazam, Kubbealtı veziri ve beylerbeyi atayarak otoritesini pekiştirmek istemişti. Has Oda ağalarından silahdar ağalar ise padişaha yakınlıkları sayesinde yeni dönemde merkezden taşraya atanan paşaların önemli bir kesimini oluşturmuştu. Birçok silahdar ağa yüksek mevkilere atanırken, Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Paşa da sefer sırasında emsalsiz bir törenle taşra çıkarılmış ve devlet ricali ile padişah arasında bir konuma yerleştirilmişti. Silahdar Mustafa Paşa, padişah ile ümera ve ulema arasındaki ilişkileri yönetmesi sayesinde onların kaderlerinde belirleyici olma şansını da yakalamıştı. Ancak hamisi IV. Murad'ın vefatıyla birlikte Silahdar Mustafa Paşa'nın misyonu da sona ermişti.

IV. Murad'ın şahsi otoritesini kurarken Enderun ağaları ve özellikle silahdar ağalardan faydalanmasının kısa ve uzun dönemli sonuçları olmasının yanı sıra sadece kendi saltanatını has bir yönelim olarak da kalmamıştır. Onun döneminde merkez ve taşrada önemli mevkilere getirilen birçok silahdar ağa uzun yıllar imparatorluğa hizmet etmiştir. I. İbrahim, selefini takip ederek Silahdar Yusuf Ağa'yı geniş yetkilerle taşra çıkarmış ve Girit serdarı tayin etmişti¹³⁸. Ayrıca I. İbrahim saltanatı boyunca 10 silahdar ağasını ve IV. Mehmed de 14 silahdar ağasını taşra çıkararak çeşitli mevkilerde görevlendirmiş, bunlardan bir kısmı sadrazam olurken geri kalanların arasında uzun yıllar beylerbeylik ve vezirlik yapanlar olmuştu¹³⁹. Sonuçta XVII. Yüzyılda haremde tahta çıkan padişahların yıllarca birlikte yaşadıkları silahdar ağaları sadrazam, vezir ve beylerbeyi yaparak askeri ve idari işleri emanet etmeleri önemli bir konudur. Bu her silahdar kökenli paşanın padişaha ve imparatorluğa sadakatle hizmet ettiği anlamına gelmemektedir. Fakat Silahdar paşaların saltanatın en güvenilir isimleri oldukları devlet zihninde yer edinmiştir. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın Şam'da isyan eden Silahdar Siyavuş Mustafa Paşa'yı "*hizmet-i padişahîden ale'l-husûs silahdarlıktan çıkan adam ferman-ı padişahîye cümleden ziyâde itâ'at ve inkiyâd etmek lâzım ve vâcib iken*"¹⁴⁰ diyerek eleştirmesi bu anlayışı yansıtmaları ve konuyu özetlemesi bakımından dikkate değerdir.

¹³⁷Metin Menekşe, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Makbul İken Maktul Olan Bir Devlet Adamı: Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/3, 2021, s. 527-553.

¹³⁸"...bir gün Sultân İbrahim'in hâtırlarına hutur ider: 'Benim karındaşım Sultân Murad'ın bir makbul Silahdârı var imiş. Benim niçin olmıya?' deyü fâtih-i Girid olan Bosnevi Yusuf Paşa'yı kendüye Musâhib-i makbûl ve mu'teber kimse itihâz itdikle..." *Tarih-i Gilmanî*, s. 16.

¹³⁹Örneğin I. İbrahim döneminde taşra çıkan Silahdar Kara Mustafa Paşa, 1667-1671 yılları arasında düzenlediği seferlerle Basra'da Osmanlı hakimiyetini yeniden tesis etmişti. Emirhan Özçelik, "Silahdar Kara Mustafa Paşa'nın Basra Seferleri ve Basra Eyaletinin İntizamı (1667-1671)", *Kadim*, S. 4, 2022, s. 1-25.

¹⁴⁰*Târih-i Na'imâ*, C. VI, s. 1726-1727.

Bibliyografya

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, KK. d. 266

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TSMA. e. 32/12; 220/13-18-21-23-49; 262/8; 283/24; 326/32; 420/29; 465/17; 497/5; 534/22; 535/10-20-22-23; 544/18; 556/1-18-19; 656/45; 698/12; 730/46-56; 748/65; 753/20; 758/67; 877/31.

Bibliothèque Nationale de France

Département de manuscrits, Dupuy 772.

Département de manuscrits, Français 16153.

2. Kaynak Eserler

Abdurrahmah Hıbrî Efendi., *Bir Divan Katibinin Kalemîyle IV. Murad'ın Bağdat Seferi: Târih-i Feth-i Bağdâd*, (Yay.Haz. Ahmet Üstüner), Yeditepe, İstanbul 2021.

Aktemur, Ramazan., *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058–1106/M.1648-1694)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius., *Saray-ı Enderûn: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), I. Cilt, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), I. Cilt, II. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), III. Cilt, II. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), IV. Cilt, II. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Evliya Çelebi., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Yay.Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), IX. Cilt, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Hasan Bey-zâde Ahmet Paşa., *Hasan Bey-zâde Târîhi*, (Yay.Haz. Şevki Nezihi Aykut), Cilt: III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

Hüseyin Tugi., *Musîbetnâme*, (Yay.Haz. Şevki Nezihi Aykut), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

Kâtip Çelebi., *Fezleke*, (Yay.Haz. Zeynep Aycibin), Cilt: II, Çamlıca, İstanbul 2016.

Kanunname-i Al-i Osman, (Yay. Haz. Abdulkadir Özcan), Ed. Erol Özvar, Kitabevi, İstanbul 2003.

Kavanin-i Yeniçerîyan: Yeniçeri Kanunları, (Yay.Haz. Tayfun Toroser), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

İbrahim Peçevi., *Peçevi Tarihi*, Ed. Murat Uraz, Cilt: II, Son Telgraf Matbaası, İstanbul 1969.

Koçi Bey Risaleleri, (Yay. Haz. Seda Çakmırcıoğlu), Kabalcı, İstanbul 2007.

Mehmed Süreyya., *Sicil-i Osmani*, (Yay.Haz. Nuri Akbayır), çev. Seyit Ali Kahraman, Cilt: II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mustafa Na'ima., *Tarih-i Na'imâ*, (Yay.Haz. Mehmet İpşirli), Cilt: I-II-III-IV-V-VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Oral, Ertuğrul., *Tarih-i Gılmanî Mehmed Halife*, Marmara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Sağırılı, Abdurrahman., *Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları: Suver-i Hutût-ı Hümayûn, (Yay.Haz. Önder Bayır), Çamlıca, İstanbul 2014.

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Tarihi, (Yay.Haz. Ziya Yılmaz), Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Zeyrek, Yunus., *IV. Sultan Murad'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

3. İkincil Kaynaklar

ANDREASYAN, Hrand D, “Abaza Mehmed Paşa”, *Tarih Dergisi*, 17/22, 1968, s. 131-142.

BÖREKÇİ, Günhan, *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-1617) and His Immediate Predecessors*, The Ohio State University Unpublished PhD Thesis, Ohio 2012.

BULAN, Ergin, *XVII. Yüzyıldaki Mısır Valileri*, İstanbul Üniversitesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965.

CEVRİOĞLU, Mahmud Halef, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Habsburg Diplomatik İlişkileri ve Osmanlı Diplomasisi*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2021.

_____ “Fransa Elçisi Kont Césy'nin Notlarında 1630 Tarihli Osmanlı-Lehistan Barışı ve İstanbul Diplomasisi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 37/1, 2022, s. 73-103.

_____ “Murteza Pasha's Conduct of Diplomacy on the Buda Frontier”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 9/24, 2022, s. 351-364.

_____ “Sultan Murad's Polish Campaign (1634)”, *Acta Poloniae Historica*, S. 122, 2020, s. 209-246.

_____ “Tulû'î'nin Paşaname'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, S. 3, 2022, s. 86-102.

DANKOFF, Robert., *The Intimate Life of an Ottoman Statesman Melek Ahmed Pasha (1588-1662)*, State University of New York Press, New York 1991.

DE GROOT, Alexander H, “Kayserili Halil Paşa”, *TDVİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 324-326.

DEĞİRMENCİ TURAL, Tülün, “Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulû'î'nin Paşanâme'si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri”, *Kebikeç*, S. 33, 2012, s. 127-147.

DİKER, Sevgi A, *Has Oda ve Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2019.

EMECEN, Feridun, “Topal Recep Paşa”, *TDVİA*, Ek-C. 2, İstanbul 2019, s. 419-421.

_____ “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar”. *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 2001, s. 63-76.

ERCAN, Hüseyin Onur, *Osmanlı-Habsburg Diplomasisi: Rudolf Schmid'in Nihâî Raporunun Türkçe'ye Çevirisi ve Otuz Yıl Savaşları ile İlişkisi (1629-1643)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Hanı". *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 1, 1970, s. 63-92.

GRAF P, Tobias., *The Sultan's Renegades: Christian-European Converts to Islam and the Making of Ottoman Elite (1575-1610)*, Oxford University Press, New York 2017.

HOWARD, Douglas A, *The Ottoman Timar System and Its Transformation, 1563-1656*, Indiana University Unpublished PhD Thesis, Indiana 1987.

İNALCIK, Halil, "Hüsrev Paşa", *TDVİA*, C. 19, İstanbul 1999, s. 37-40.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Enderun", *TDVİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 185-187.

KILIÇ, Orhan, "Budin ve Tımsıyar Eyaletlerinin Paşaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *OTAM*, S. 46, 2019, s. 191-229.

KUNT, Metin, *Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Doçentlik Tezi, İstanbul 1975.

KÜPELİ, Özer., *Osmanlı-Safevi Münasebetleri*, Yeditepe, İstanbul 2014.

MENEKŞE, Metin, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Makbul İken Maktul Olan Bir Devlet Adamı: Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/3, 2021, s. 527-553.

METE, Selvinaz, *The Ottoman Empire as Reflected to the Relazione of the Bailo Giorgio Gusitnian: 1620-1627*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

MURPHEY, Rhoads, "An Ottoman View from the Top and Rumbings from the Below: The Sultanic Writs (Hatt-ı Hümayun) of Murad IV (R. 1623-1640)", *Turcica*, S. 28, 1996, s. 319-338.

_____ "Recovering the Sights and Sounds of Ottoman Sovereignty: Reflections on the Departure Ceremonies Staged at Üsküdar Preceding Murad IV's Two Eastern Campaigns in 1635 and in 1638", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: Bildiriler*, (1-5 Kasım 2007), C. II, İstanbul 2008, s. 591-606.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Tabanyassı Mehmed Paşa", *TDVİA*, Ek-C. 2, İstanbul 2019, s. 229-230.

ÖZCAN, Abdülkadir., *IV. Murad: Şarkın Sultanı*, Kronik Kitap, İstanbul 2021.

ÖZÇELİK, Emirhan, "Silahdar Kara Mustafa Paşa'nın Basra Seferleri ve Basra Eyaletinin İntizamı (1667-1671)". *Kadim*, S. 4, 2022, s. 1-25.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı., *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

ÜNAL, Tahsin., *IV. Murat ve Bağdat Seferi*, Berikan Yayınları, Ankara 2001.

POLAT, Süleyman., *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, ATASE Yayınları, Ankara 2015.

POLAT, Süleyman, "IV. Murad", *Mete'den Atatürk'e Tarihe Yön Verenler: Türk Komutanlar*, (Yay. Haz. A. Sefa Özkaya), Kronik Kitap, İstanbul 2022.

REİNDL-KİEL, Hedda., *Leisure, Pleasure and Duty. The Daily Life of Silahdar Mustafa, Eminence Grise in the final years of Murad IV (1635-1640)*, Berlin, 2016.

TEZCAN, Baki, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of The Ottoman Sultan II (1618-1620)*, Princeton University Unpublished PhD Thesis, Princeton 2000.

TEZCAN, Baki, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.

YANS, Kerim, *IV. Murad Devrinde Osmanlı-Safevî Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1977.

YILDIZ, Aysel, “Commanders of the Janissary Army: The Janissary Ağas, Their Career and Promotion Patterns”, *A Military History of the Mediterranean Sea: Aspects of War, Diplomacy, and Military Elites*, (Ed. Georgios Theotokis, Aysel Yıldız), Brill, Leiden 2018, s. 397-462.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1623-1669)*, Çev. Nilüfer Epçeli, Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe, İstanbul 2011.

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol.: 1-Sayı/Issue: 2
Aralık 2023/December 2023

Başvuru/Submitted: 21 Kasım 2023/21 November 2023
Kabul/accepted: 14Aralık 2023/14 December 2023

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number: 10.5281/zenodo.10429115

Araştırma Makalesi

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

The Europe as a Model.

Regulation and modernization of the Ottoman fashion in the XIX century

Eros CALCARA*

Özet

XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda *modernleşme* devletin bekası için gerekli görülen ve çok çeşitli meseleleri kapsayan bir konuydu. Osmanlı padişahları Batı'nın siyasi olarak güçlenmesinin ardındaki sebepleri irdeleyip gelişmelere ayak uydururken modernleşme olarak sınıflandırılan adımları da kabul ettiler. Modernleşme konusunda Osmanlı toplumunda ve devlet yönetiminde pek çok mesele hem o günlerde hem de tarihçilerin araştırma konuları içerisinde tartışıldı. Batı ile etkileşim neredeyse kurulduğu günden beri devamlı süren Osmanlı Devletinde modernitenin bir parçasını da moda yani güncel kılık kıyafetlerin Batı'dan Osmanlı Devleti'ne girişi oluşturuyordu. Kadın-erkek giyiminde toplumda oluşan eğilimlerin Avrupa'dakine benzer bir sanayi devrimi yaşayarak Burjuvazinin ortaya çıkmadığı Osmanlı toplumunda nasıl bir değişim ve gelişime sahne olduğu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın kaynaklarını arşiv belgeleri ve telif-tetkik eserler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl, III. Selim, II. Mağmūd, moda, fes.

The Europe as a Model.

Regulation and modernization of the Ottoman fashion in the XIX century

Abstract

In the 19th century Ottoman Empire, modernization was an issue that was considered necessary for the survival of the state and covered a wide range of issues. While the Ottoman sultans examined the reasons behind the political strengthening of the West and kept up with the developments, they also accepted steps classified as modernization. Many issues regarding modernization in Ottoman society and state administration were discussed both in those days and within the research topics of historians. In the Ottoman Empire, where interaction with the West continued almost since the day it was founded, a part of modernity was the introduction of fashion, that is, current clothing, into the Ottoman Empire from the West. The subject of this study is what kind of change and development the trends in women's and men's clothing witnessed in the Ottoman society, which experienced an industrial revolution like the one in Europe and where the Bourgeoisie did not emerge. In this context, the sources of the study consist of archive documents and copyrighted research works.

Keywords: Ottoman Empire, XIX century, Selim III, Mağmūd II, fashion, fes.

* Departament of History - Universidad de Córdoba (Spain), e-mail: z12calce@uco.es ORCID: 0000-0002-8986-3093.

1. Reform, Regulate, and Influence: The Ottoman Empire, Fashion, and Nineteenth Century Europe.

In the early modern age, despite the conflict between the Ottoman Empire and the West over Mediterranean dominance, the Ottomans maintained diplomatic ties with European powers. This diplomatic continuity extended until the 19th century, a period highlighted earlier as one characterized by transformation, receptivity to Western influence, and the spread of cultural exchange. In the dynamic interactions between the Ottomans and Western Europe, the incorporation of clothing elements wasn't a one-sided decision. Turkish motifs made their way into European art during the 18th century, generating curiosity about attire. Albums containing illustrations of Ottoman clothing were published in England and France, eventually becoming a popular feature in theatrical presentations and *camouflage* practices¹.

The allure of the clothing's exoticism captivated Europeans primarily, yet it did not integrate into everyday attire. Instead, it remained reserved for occasions such as dances, theatrical performances, and certain artworks of that era. In a parallel to the preceding period, the influence of Turkish clothing styles is evident in the portrait of the renowned British poet George Gordon Byron (1788-1824), a key figure in the Greek War of Independence (1821-1832). Executed by the English painter Thomas Phillips (1770-1845), the portrait portrays Lord Byron adorned in Greek or Albanian garments. The Ottoman presence in Albania and Morea since the 15th century imbued the clothing with the characteristic colors and elements of Greek tradition, combined with lingering traces of Ottoman fashion. Byron, notably, sports a mustache - a feature emblematic of the Muslim world - and wears a turban along with a red velvet jacket embellished with golden floral motifs.

An anomaly to this trend was the sarik, which, during the 18th century, found use among men. In public settings, it was employed by individuals who adorned themselves with stuffed animals, while at home, its purpose shifted to providing a head covering.² Moreover, in the harem gatherings between Ottomans and Europeans discussed earlier, European women found fascination not only in the attire of their Ottoman counterparts but also in the rights these women held. Despite the perceived restricted role of Muslim women in Ottoman society, European women perceived them as having greater freedom. The establishment of the harem, viewed as a form of sanctuary, left a particularly strong impression on them³.

The Şalvar or Siwal, donned by both men and women in the Ottoman Empire, symbolized gender equality. In the latter half of the 19th century, some women in the United Kingdom wore this garment as a protest the restricted freedoms they experienced. The American feminist movement during the same period was also influenced, in part, by this Ottoman attire. In Western society at that time, pants were exclusively worn by men, rejecting corsets and crinolines as symbols of subordination. Men's clothing played a significant role as well.

Charlotte Jirousek notes that by the second half of the 18th century, all clothing components had been integrated, later adapting to form the European men's suit: pants, shirt, vest, coat, and tie. She suggests that patterns of this attire can be traced back, in part, to Ottoman clothing. Ottoman fashion adopted and customized these elements of European clothing, notably tapering the "European pants" considerably to align with local traditions while retaining the characteristic tapered waist and trouser ends seen in Ottoman pants⁴.

¹ Onur İnal, "Women's Fashions in Transition: Ottoman Borderlands and the Anglo-Ottoman Exchange of Costumes", *Journal of World History*, 22, 2, 2011, pp. 251-252.

² Charlotte Jirousek, *The Transition to Mass Fashion System Dress in the Later Ottoman Empire. U Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922: An Introduction*, State University of New York Press, 2000, pp.192-193.

³ İnal, *Women's Fashions in Transition...*, p. 255.

⁴ Jirousek, *The Transition to Mass Fashion...*, p. 200.

Throughout the century, legislation regarding clothing was implemented, aiming to standardize Ottoman society. Starting from the reign of Sultan Selim III (1789-1807), the disparity between the immense wealth of Christian landowners and merchants and the poverty of the common people (halk) grew. Economic inequality, coupled with a climate of rebellion in border territories - especially in the Balkan provinces - fueled social unrest, highlighting the fragility of central authority. Among various measures, new clothing regulations were introduced. The innovative aspect of Selim III's decrees lies in their objective, diverging from earlier regulations that sought to solidify hierarchical structures and identity affiliations. Instead, these were now linked to economic considerations.

The sultan aimed to establish a unified society, no longer stratified, and divided. While viziers, pashas, and certain aristocrats continued to showcase their wealth by adopting Western fashion, the sultan's motivation was not merely about emulation but also driven by economic factors. By doing so, these elites inadvertently enriched Christian merchants who imported fabrics and garments from the West, disadvantaging local crafts and Muslim merchants. The sultan's severe penalties were also prompted by the negative consequences of such behavior. Notably, lower-ranking state and military officials, desiring the latest fashion despite its higher costs compared to their incomes, often succumbed to bribery, contributing to one of the primary issues plaguing the Ottoman and later Turkish state apparatus: corruption⁵.

The empire's state of instability necessitated symbolic elections to rebuild trust among subjects and stimulate internal production. Selim III restored dress laws from previous decades, compelling officials to adopt modest attire and demeanor. While economic repercussions were carefully considered, political motivations were not overlooked. By aligning with the concerns of local artisans, Selim III garnered the neutrality and leniency of the janissary corps for a period. This alliance helped counter the influence of mesocratic groups within the court, which had long vied for control of the Sublime Porte.

The aesthetic regulations, supported by the common populace, became a tool to confront the elite groups perceived as adversaries by the sultan. Among these elites, the practice of using Persian and Indian textiles had established itself through Armenian and Greek merchants, signifying a long-standing tradition, who had replaced the Jewish merchants and textile producers of the Thessalonica and Smyrna areas⁶. A comprehensive overhaul of military clothing and uniforms preceded a significant military reform, the outcomes of which proved crucial for the sultan's fate.

The introduction of new uniforms marked the definitive shift towards a hierarchical military structure, moving away from the previous feudal chivalric model and aligning itself more closely with the main European army corps, causing discontent among the members of the Janissaries.⁷ The changes faced strong opposition from the latter group, who, far from accepting a reduction in their authority, actively resisted the reforms. Collaborating with local dignitaries, they instigated a violent uprising that culminated in the deposition of Selim III in 1807. As previously mentioned, the pivotal factor contributing to the sultan's downfall was primarily the lack of support from auxiliary troops, many of whom were part of the newly established army corps (Nizam-i Cedid) that Selim III had envisioned.

⁵ Donald Quataert, "Clothing Laws, State, and Society in the Ottoman Empire, 1720-1829", *International Journal of Middle East Studies*, 29, 3, 1997, p. 411.

⁶ Angeliki Hatzimichali, *The Greek Folk Costume*, vol. II, Benaki Museum Publications, Athens 1984, p. 440.

⁷ Stanford J. Shaw, "The origins of Ottoman military reform: the Nizam-i Cedid army of Sultan Selim III", *The Journal of Modern History*, 37, 3, 1965, pp. 291-306; John P. Dunn, "Clothes to Kill For: Uniforms and Politics in Ottoman Armies", *The Journal of the Middle East and Africa*, 2, 1, 2011, pp. 85-107.

At the core of the mutiny was not only the introduction of European military instructors, particularly French at this stage, but also the imposition of new Western-style uniforms across various ranks of the army, a decision that carried significant weight⁸.

Another crucial juncture in clothing regulation occurred during the reign of Mahmud II, as previously mentioned. In 1829, having quelled the Janissaries' resistance three years prior, he enacted a decree exempting women and *'ulamā*, establishing an egalitarian foundation among the empire's subjects. By challenging the prevailing secular dress code built on easily recognizable distinctions, this measure aimed to create equality among male subjects in every aspect. The sultan and his advisors held the belief that, through a unified aesthetic appearance, all men would attain equality.⁹

While the Ottoman leadership had yet to embrace the ideals upheld by European egalitarian movements, the clothing decree of 1829 can be seen as a pivotal initial stride in the challenging endeavor to transform the multiethnic empire into a unified and modern body politic. This decree aimed to instill the notion of Ottoman identity in its subjects. Beyond the traditional universalism associated with the sultan rooted in Islam, the decree also exhibited characteristics aligned with the universalist theories of the European Enlightenment. These elements sought to perceive subjects as part of a unified body of citizens.

A blend that sets the Ottoman Empire apart from the nationalist upheavals that ravaged Europe during the same months is fueled by the spread of individualism embedded in Johann Gottfried van Herder's concept of the nation. These notions, which would later contribute to the uprisings of 1830 and 1831, as well as the so-called spring of the peoples in 1848, stand in contrast. Within the 1829 decree, one can discern, as Bulliet has previously emphasized, the Ottoman Empire's endeavor to carve out its unique path toward modernity. This was a response to the events unfolding in Europe, aiming to transform its subjects into modern citizens¹⁰.

With the onset of the *Tanzimat* period, political developments became intricately linked with sumptuary regulations. The disappearance of traditional markers precipitated a swift breakdown of social boundaries, ushering in a period marked by significant social mobility. This transformation particularly impacted the Ottoman middle class, comprising both Muslims and non-Muslims, manifesting in the adoption of new fashions such as frock coats and trousers. This shift created novel avenues for advancement¹¹.

Nevertheless, individuals situated at the two extremes of the Ottoman social hierarchy - namely, the common laborers and the affluent nobility - opposed the *fez*, viewing it as a direct assault by the "modern" state on the longstanding traditional corporate system that had, for centuries, preserved their respective privileges.

Despite encountering resistance from certain segments of Ottoman society, the sultans initiated the drafting and issuance of decrees aimed at restructuring the state. Particularly during the reign of Mahmud II (1808-1839), the initial reforms were implemented, focusing on altering attire within the military and administrative apparatus. This marked a discernible trend toward the militarization and bureaucratization of fashion in the Ottoman Empire throughout the 19th century.

⁸ Uriel Heyd, *The Ottoman 'Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II*, in *The modern Middle East: a reader*, edited by Albert H. Hourani, Philip S. Khoury and Mary C. Wilson, University of California Press, 1993, pp. 29-59; Bernard Lewis, *The emergence of modern Turkey*, Oxford University Press, Oxford 2002, p. 100.

⁹ Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

¹⁰ Richard W. Bulliet, *La civiltà islamico Cristiana. Una proposta*, Laterza, Roma-Bari 2005, p. 81.

¹¹ Haris Exertzoglou, "The cultural uses of consumption: negotiating class, gender, and nation in the Ottoman urban centers during the 19th century", *International Journal of Middle East Studies*, 35, 1, 2003, pp. 77-101.

2. Militarize and Bureaucratize: Fashion and the Sultanate of Maḥmūd II.

During the 19th century, the Ottoman Empire underwent an extensive and intricate series of reforms aimed at reorganizing and modernizing its structure and operations. Spearheaded by reformist sultans, these changes ushered the empire towards a tangible alignment with Western practices in various aspects, including clothing. The initial significant alterations to the dress code occurred towards the end of the Ottoman Empire, notably during the reign of sultan Maḥmūd II (1808-1839), who played a pivotal role in reshaping the use of headdresses. During Ottoman history, distinguishing social strata based on appearance and the style of clothing worn became notably significant. The headdress served as a revealing indicator of its owner's social status, as well as their ethnic and religious affiliation¹².

This strategy persisted throughout the final centuries of the Ottoman Empire, and Maḥmūd II was cognizant of the social importance attached to these garments. However, his approach to maintaining power centered on fostering equality rather than accentuating differences. The primary instrument employed for this policy was the fez, a red wool cap resembling a truncated cone adorned with a blue, black, or gold tassel, named after the Moroccan city of Fez.

In 1826, Maḥmūd II mandated the fez as obligatory headgear for the navy and army, both of which he restructured following the massacre and dissolution of the janissary military caste in the same year. Prior to this decree, soldiers had worn a *furbörk* or *şubarı*, a hat made of sewn linen. At that time, the fez adorned the heads of Tunisian marines serving under Admiral Mehmed Hüseyin Pasha.

Inspired by this, the sultan conceived the idea of making this headgear mandatory for the entire army. Maḥmūd II's version of the fez, known as the *mahmudiye kalıb*, was characterized by its red hue (ranging from bright red to dark red) and featured a blue tassel. Additionally, under Maḥmūd II's directive, the wearing of kaftans and shalwars was forbidden, and a new dress code was established, requiring tight-fitting pants and a "western" jacket resembling a redingote (tailcoat), akin to those worn by French and English soldiers of that era¹³.

The officer's jacket boasted two rows of buttons, while ordinary soldiers wore jackets with a single row. The uniform buttons of each rank were intricately attached to the uniform, forming the emblematic Muslim crescent with a star - a symbol synonymous with the Ottoman infantry. A novel addition to the uniform was the introduction of a cloak. Soldiers were equipped with a waterproof *avniye* featuring a hood, while officers sported a sleeker, longer *armaniye*. Both ranks were also provided with boots.

This updated uniform not only afforded greater mobility to soldiers but also offered enhanced protection against the elements. The navy underwent a parallel reform around 1833. Students at the Naval Academy donned gray-blue trousers and a buttoned jacket, sailors transitioned to white linen shirts and trousers, and officers wore setter jackets inspired by Western styles, embellished with rows of buttons. Some officer jackets were adorned with epaulets carrying gold bows on the shoulders. Distinctive insignia were introduced, worn around the neck, such as anchors for naval officers. Consequently, the new sultan's army, known as *Asâkir-i Mansûre-yi Muhammadiye* (the troops of the victorious Muhammad), was outfitted in these new uniforms.

¹²Anastasia Falierou, *Réglementer, Identifier, Homogénéiser: quelques réflexions autour de la modernisation vestimentaire ottomane*, in *U Penser le XIXe Siècle. Nouveaux Chantiers de Recherche*, edited by Silvia Marton and Constanța Vintilă-Ghițulescu, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2013, pp. 273-291.

¹³Nancy Micklewright, *Women's Dress in 19th century Istanbul: Mirror of a Changing Society*, Tesis doctoral, University of Pennsylvania, Philadelphia 1986, p. 5.

The primary objective of this reform was to erase the memory of the Janissaries, who had garnered substantial support among the populace, and to establish a fresh, triumphant Ottoman military tradition. It's noteworthy that Mahmud II was not the first sultan to attempt military uniform reform in emulation of European countries. His predecessor and cousin, Selim III (1789-1807), who was overthrown by a Janissary revolt and replaced by his brother Mustafa IV (1807-1808), endeavored to introduce tight trousers and short coats as mandatory attire for Ottoman soldiers. This initiative mirrored the uniforms worn by European armies. However, conservative forces such as the janissaries and the ulama, who were staunch guardians of Ottoman traditions and customs, rebelled against these changes, resulting in the absence of any significant alterations¹⁴.

However, this endeavor holds significance as an indicator of the persisting modernization trend evident in subsequent Ottoman rulers. The clothing reform of 1829 extended its influence on various official groups and the civilian population.

Previous attire combinations, which denoted one's rank, profession, and religion, were abolished, replaced by new European garments. Civil servants were mandated to wear *setra* instead of *entari* and *kaftans*, each slightly distinct from naval versions. The administration employee's uniform featured a high collar, a row of buttons, and knee-length extension. The uniform color varied, including dark shades like green, blue, black, and beige. Traditional *gömlek* gave way to European ties and shirts. European pants replaced traditional *şalvar*, *potur*, and *çakşir*. Concerning headgear, nearly all government officials, except for the Grand Vizier and select senior officials, were obligated to wear an identical plain *fes*, devoid of insignia or special cloth, irrespective of their religious or ethnic background. Faiths replaced the former *sarikas*, previously serving as a "sign of recognition" between social groups and officials occupying diverse roles in the administration.

After a century of diverse hat styles, this initiative aimed to standardize the appearance of public officials and the civilian population throughout the Empire. It's noteworthy that the ulama, who persisted in wearing the *cübbe* and the white *sarik*, along with the religious officials of the ethno-religious communities (*millet*), remained exempt from the dress reform. By the mid-19th century, due to the mandatory adoption of European clothing, a slightly modified European redingote gained popularity in the Ottoman Empire, colloquially known as the "istanbulin"¹⁵. The easing of ethno-religious distinctions in clothing resulting from Maḥmūd II's reforms had a notable consequence. As previously noted, many Ottoman cities were predominantly divided into zones designated for the life and economic activities of different ethno-religious communities, and there were some limitations on people moving to areas outside their own community.

While the regulations weren't strictly enforced, allowing for mixed neighborhoods, it was generally considered inappropriate for a Muslim to participate in events or gatherings in non-Muslim neighborhoods. Post- Maḥmūd's reforms, as the boundaries between ethno-religious communities became less pronounced, Muslim individuals, eager to socialize in minority neighborhoods, easily integrated with members of those communities, thanks to the implemented clothing policies. Non-Muslim communities, likely tired of the clothing segregation that hindered social mobility, readily embraced the new dress code and the *fez*.

The most significant resistance to the dress reform, particularly the ordinary *fez*, came from workers and artisans. According to Donald Quataert, this opposition stemmed from a strong disapproval of Maḥmūd II's economic policies, which were perceived as detrimental to the categorie¹⁶.

¹⁴ Inal, *Women's Fashions in Transition...*, p. 262.

¹⁵ Murat Tutar, *Between Traditional and Modern: Men Dress Code in the Light of Turkish Modernization*, Diplomski rad, Jagiellonian University, Kraków 2014, p. 32.

¹⁶ Quataert, *Clothing Laws, State...*, pp. 403-425.

This assertion finds support in the collective rejection of the dress reform by both Muslim and non-Muslim workers and artisans, who stood in solidarity against the change. On the contrary, a significant portion of Muslim workers and artisans, representing the popular and traditional stratum of society, expressed dissatisfaction with the elimination of the *sarik*. In Islam, the *sarik* served as a head covering designated for Muslims and held the potential to distinguish a believer from a non-believer. Consequently, this alteration was viewed as conflicting with religious beliefs. Hence, Muslim workers and craftsmen persisted in wearing traditional attire such as *çepken* and *mintan* jackets, *gömlek* and *şalvar* garments, along with *çakşir* and *potur* accessories. They adorned their heads with a *fez* enveloped in a *tülbent*, a muslin band from which the term *turban* (*sarık*) is derived, present in various languages globally. However, despite the Sultan's preferences, some individuals continued to wear the *sarik*.¹⁷ In pursuit of reform success and the stability of his government, Maḥmūd II employed diverse strategies. The primary objective of these reforms was to foster a physical unity among the populace and enhance the sultan's image as the sovereign, with the aim of popularizing the desired dress reform implemented by the ruler¹⁸.

Apart from donning the *fez*, the Sultan adopted the military attire he had implemented, trimmed his beard, and commenced traversing the city in an exposed European carriage. On numerous occasions, he also made appearances on horseback before his subjects¹⁹.

Maḥmūd II had transformed into a genuine Western-influenced ruler. Nonetheless, the opposition to the reforms from workers and artisans was so formidable that the Sultan had to abandon their enforcement. Instead, he permitted them to wear a *fez* wrapped in various types of cloth (*yemeni*, *abanî*, *çenber*, *yazma dülbent*), which were subsequently removed from the standard *fez* designated for soldiers.²⁰ All the mentioned provisions and decisions pertain to men; Maḥmūd II did not institute regulations or alterations concerning women's clothing, as their attire was already established. The reforms did not encompass altering the position of women in society, eliminating the need for clothing reform in their case.

The primary aim of this reform was to establish a standardized bureaucracy, thereby diminishing the influence of various social groups that posed a threat to the Sultan's authority. While the reform did not achieve complete success, it did result in a partial reduction of ethnic, religious, and class distinctions within society. This process would continue to gain momentum in the subsequent decades of the Ottoman Empire.²¹

3. Fez: symbol of reformism and Mahmudian modernization.

During far-reaching social and economic shifts marked by the assimilation of modern Western European cultural elements, the introduction of a new dress code by Maḥmūd II gains notable significance. Initially, the *şubara*, paired with a *turban*, served as a headdress for specific ranks until 1827. This headgear was formerly linked to the *Bostancı-yan*, or the "Imperial Gardeners", tasked with safeguarding the Imperial Palaces and the Bosphorus waterfront but was eventually replaced by the iconic *fez*.

While historical accounts, such as those by Ottoman historian Ahmed Lütü Pasha, often recount the *fez*'s origin and its incorporation into official dress, it is crucial to note that its usage was

¹⁷ Falierou, *Réglementer, Identifier...*, p. 289

¹⁸ Darin N. Stephanov, "Ruler Visibility, Modernity, and Ethnonationalism in the Late Ottoman Empire", in *Living in the Ottoman Realm: Empire and Identity, 13th to 20th Centuries*, edited by Christine Isom-Verhaaren and Kent F. Schull, Indiana University Press, Bloomington 2016, p. 260.

¹⁹ *Ibid.*, p. 261.

²⁰ Quataert, *Clothing Laws, State...*, pp. 412-417

²¹ *Ibid.*, p. 413.

not a recent development. The fez had been in common use in the Ottoman Empire for centuries, particularly among sailors and fishermen.

The novelty of the fez lies in its role in replacing various headdresses throughout the 19th century, emerging as a tool for homogenizing and constructing Ottoman identity. Adolphus Slade, a British officer quoted by Bernard Lewis in "The Emergence of Modern Turkey," keenly observes the evolution of chivalrous practices through changes in attire, accompanied by shifts in riding techniques and equipment. Slade highlights the drawbacks of the new clothing and emphasizes the significant consequences this attire has had on established everyday practices.²²

The subsequent phase involved a decree promulgated by Maḥmūd II in 1829, ushering in a new era of modern attire for public officials, "sought to replace the ancient signs of differentiation of community and work through clothing"²³ The legislation intricately outlined diverse male attire options, yet it singularly mandated one specific headpiece: the fez, characterized by its conical shape and crafted from red felt. "This regulation of 1829, whose drama actually corresponds to that of the destruction of the Janissaries, set aside the centuries-old Ottoman tradition in which the headdress had provided the crucial and central indicator of identity, status and rank."²⁴ Analyzing the significance of the fez, Donald Quataert argues that regulations dictating attire have wielded considerable influence in reshaping both the state and society.

These regulations, akin in impact to bureaucratic restructuring, fiscal centralization, and military endeavors, witnessed a transformation where the rebellious push led by the administrative and military elite of the Ottoman Empire supplanted the traditional dress codes of the old elites²⁵. Furthermore, Maḥmūd II's initiatives successfully erased discernible boundaries between Muslims and non-Muslims. The recently implemented dress code, inclusive of the fez, rapidly found favor among prosperous individuals, regardless of religious affiliation, residing in urban centers.

Delving into the clothing choices of Ottoman officers in this era, Nureddin Sevin, in his essay on the history of Turkish dress, posits that the Ottoman style in the late 1820s and 1830s closely mirrored that of contemporary European military officers. This style encompassed shorts, a single-breasted jacket, and a frock coat²⁶.

Maḥmūd II disapproved of extravagance and grandiosity, deeming them inappropriate. Grounded in a rational and canonical religious perspective, he regarded the "splendor and sumptuousness" resulting from pious habits as not only preferable but also beneficial for both physical and financial well-being. The imperial decree, devoid of explicit references to terms like Europe, European, modern, or Western culture, as well as specific garment names such as pants, skirts, or coats, exclusively highlights the fez.

Other clothing items are delineated based on fabric, color, and types of decorations, potentially reflecting the growing acceptance of the new dress code. Alternatively, the absence of terms like Western or European might have been retroactively assigned to these measures in later decades when the Ottoman Empire was perceived through an orientalist and imperialist lens, imbuing this style of

²² Lewis, *The emergence of modern Turkey...*, p. 112.

²³ Quataert, *Clothing Laws, State...*, pp. 419-420. These measures were introduced for all officials, except for members of the religious class. In contrast to the Westernization of men's clothing, existing norms for women's clothing were strengthened by the sultan administration of Mahmud II. In this regard, see also Cihan Aktaş, *Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kiyâfet ve İktidar, Nehir Yayınları: İnceleme - Araştırma Dizisi*, Nehir yayınları, İstanbul 1989, p. 63.

²⁴ Patricia L. Baker, "The Fez in Turkey: A Symbol of Modernization, Costume", *The Journal of the Costume Society*, 20, 1986, pp. 72-85. For the text of the law see Ahmed Lütfi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, in *Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları: Eski Yazıdan Yeni Yazıya*, vol. 2/3, edited by Ahmet Hezarfen and Nuri Akbayar, Tarih Vakfı-Yapı Kredi yayınları, İstanbul 1999, pp. 268-273, Appendix 18.

²⁵ Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922...*, p. 65.

²⁶ Nureddin Sevin, *Onüç Asırlık Türk Kiyâfet Tarihine Bir Bakış*, vol. 1, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1991, pp. 123-124.

dress with altered meanings. The styles introduced by the decree underwent evolution over the century, influenced by European fashions, modes of production, and Ottoman preferences.

The fez, too, experienced variations in shape and color, ranging from a more adorned, embroidered, and voluminous style to a simpler, narrower shape, and from light red to dark red or even black.²⁷ In his essay "Ottoman Civil Officialdom", focused on the Ottoman civil service, Carter Findley intricately describes the adoption of the new dress during the Tanzimat period, asserting that "Throughout this era, the standard attire for civil officials evolved into a combination of the fez, a modified frock coat known as *istanbulin*, and trousers, a wardrobe evident in contemporary portraits. The *istanbulin* typically paired with knee-length trousers featured a European-style frock coat with a closed front and a high collar, likely adopted to alleviate high-ranking officials from the discomfort of starched shirts and ties"²⁸.

The historian Lütfi Efendi characterizes Maḥmūd II's protracted elimination of traditional headwear as a liberation from the "burden of large and small *kavuk*." He interprets the 1829 dress decree as an attempt to address the disorder in headgear that emerged post the dissolution of the Janissary order. The subsequent introduction of the fez, following a period marked by chaotic headwear choices among public officials, ushered in a sense of uniformity in hierarchies manifested through appearances.

During this era, Lütfi Efendi observes the difficulty in distinguishing between various officials, highlighting those visible disparities now arose primarily between these officials and religious scholars (*'ulamā*), who found themselves subject to a new dress code. Does Lütfi Efendi suggest that the new regulation aimed to create a distinction between administrative officials and religious figures? Does he attribute the origin of this regulation to its consequential effects? The new law transformed the *'ulama* from a religious class that had previously been merely "one among many medieval orders" due to the absence of a "clergy" in Islam²⁹.

Like public officials, the discernible differences among various ranks within the *ulama* diminished as their attire underwent simplification and assimilation. The impact of the fez in eroding specific internal boundaries has sparked debates on various fronts. To exemplify this, will present two instances that highlight the participants in the debate and the methods employed during the initial decades following its introduction³⁰.

In 1835, multiple instances emerged concerning the adoption of the new headdress, underscoring the importance of its modest and minimally adorned appearance. One case aimed to discourage the practice of wrapping a turban around the fez, while another advocated for servants to wear a fez to distinguish themselves from their turban-wearing *ulema* masters. Additionally, discussions in state offices revolved around negotiations by the sultan on whether ministers and specific officials could embellish their fez with jewelry.

Finally, in 1844, precautions were instituted against those who opposed an Armenian notable wearing an insignia on his fez, recognizing his loyalty to the Ottoman state. Throughout the initial decade of the new clothing regulation, debates persisted over whether the fez could be worn in conjunction with a turban, as evidenced by an imperial edict in 1835³¹.

Targeting prominent figures such as the finance minister, imperial office scribes, advisers to the imperial mint, and senior military officers, the decree extensively addresses the question of

²⁷ Reşad E. Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları 1, Başnur Matbaası, Ankara 1967, pp.115-116.

²⁸ Carter V. Findley, *Ottoman Civil Officialdom: A Social History*, Princeton University Press, Princeton 1989, p. 213. On the clothing of Ottoman officials before the clothing reform, cfr. Mehmet Lale, "Sultan Mahmud II and the Fez Revolution", in *The Great Ottoman-Turkish Civilization, Philosophy, Science and Institutions*, (Edited by Kemal Çiçek), Yeni Türkiye, Ankara 2000, pp. 91-95; Koçu, *Türk Giyim, Kuşam...*, pp. 113-14.

²⁹ Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, McGill, Montreal 1964, p. 124.

³⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.MKT. 7/34 (ca. 1844).

³¹BOA, HAT. 758/35654.

whether individuals, particularly public officials, are permitted to wear turbans over their fezzes. A duplicate of the imperial edict was dispatched to local administrations, imams, and Ottoman army officers, serving both as a warning and an informative measure regarding the prevailing regulations. The intention behind this dissemination was to prevent the recurrence of what was deemed “rude and disapproved behavior”.

The edict reinforced the social categories delineated in the new dress code. Notably, it remained silent on the specific individuals authorized to wear a fez without a turban. Another imperial decree from 1835 expressed dissatisfaction with attempts to bridge social divisions by choosing a turban over a fez. It explicitly highlighted that the servants of the ulama were mandated to wear a fez, not a turban, as a means of distinguishing between the master (Efendi) and the servant (Hizmetkar).³²

Reacting to what was perceived as a “deceitful desire (murād-ı me-kkār)” linked to the wearing of turbans, an official order was issued. The precise nature of this desire was not explicitly elucidated. Intriguingly, rather than serving to level social distinctions, the fez, in this context, was utilized to uphold or introduce additional differences. As discussed earlier, it played a pivotal role in distinguishing the ulama as a distinct religious class, recognizable by their traditional turbans and long robes.³³

The document emphasizes that the fez is not intended to establish a noticeable distinction between the Efendi and the Hizmetkar but, conversely “to differentiate them from their masters, each one wears a fez”³⁴. While the rest of her clothing remained unaltered, the document does not provide details regarding the specific characteristics expected of these dresses. I presume a similar flexibility extended to those in service to the ulama, or they would not have been explicitly referenced: “Their robe will remain as before, and there will be no modification of these...”³⁵.

Following this, the Grand Vizier (Vekaletpenahi) and the Minister of War (Ser‘Asker Paşa) were entrusted with the task of negotiating and communicating the outcomes to the *şeyhülislâm* (fetvapehah). Given their close ties and involvement with the Ottoman court, most of the higher ranks within the ulama expressed support for Maḥmūd II’s reforms, recognizing these changes as crucial for the preservation of their positions.

As demonstrated in the presented case, the dress reform could function as a symbol of their distinct social status, making them the sole Ottoman group permitted to retain their turbans. In that same year, several high-ranking officials in Istanbul and the provinces, including the Grand Vizier and the governor of Bosnia, sought permission to adorn their fezzes with one or more jewels. However, this proposal did not receive significant approval from Sultan Maḥmūd³⁶.

However, he did authorize the donning of this style of fez during festive occasions, expressly prohibiting its use on other instances, as indicated by multiple imperial decrees. I emphasize this incident because it establishes a link between the adoption of the fez and the premodern politics of attire within the context of sumptuary laws, which imposed restrictions on the display of luxury to maintain societal boundaries. This occurrence also sheds light on how the fez functioned as a tool for crafting social distinctions, displaying status and rank a topic that has somewhat faded in historical records³⁷.

Insights into this matter are derived from three distinct documents, serving as a manifestation of the transition from the old order to the new. These documents center around the notion of elegant

³²BOA, HAT 476/22800.

³³Heyd, *The Ottoman ‘Ulemā and Westernization...*, pp. 63-96.

³⁴BOA, ZB. 324/60; BOA, DH.MKT. 2620/10; BOA, DH.MKT. 2688/40.

³⁵BOA, DH.MKT. 2692/40.

³⁶BOA, HAT 697/33640, BOA, HAT 330/19080; BOA, HAT 697/33562.

³⁷Robert Ross, *Clothing: A Global History*, Polity, Cambridge 2008, pp. 20-21. On the sumptuary laws enacted in premodern Europe, cfr. Madeline C. Zilfi, “Whose Laws? Gendering the Ottoman Sumptuary Regime”, in *Ottoman Costumes: From Textile to Identity*, edited by Suraiya Faroqhi and Christoph K. Neumann, Eren, Istanbul 2004, pp. 125-141. On late-Ottoman discourses on consumption practices considering luxury regulation, Exertzoglu, *The Cultural Uses of Consumption...*, pp. 100-101.

attire as a privilege conferred upon deserving officials in the Ottoman government. The initial document, dispatched by Vecih Paşa, the governor of Bosnia, to the kethüda-yi bāb, seeks permission to wear a jewel-encrusted fez. It delves into inquiries regarding who else might be eligible for this privilege and on what additional occasions, beyond the significant ones, it could be worn. Vecih Paşa proposes potential recipients for the honor of wearing this fez, explicitly connecting it to questions of honor and pride, thereby advocating a specific conception of honor linked to the traditional order.

This example illustrates that, for a brief period and on specific occasions, the fez operated within the old paradigm of power, privilege, and sumptuary laws, where sartorial luxury was bestowed as a favor from the sultan. The narrative begins with the grand vizier wearing a jewel-adorned fez. How was this message disseminated in the provinces? Although this type of fez was initially intended for ministers, Vecih Bey sought to ascertain whether its usage could be extended to others. “Trusted individuals (muhlis)”³⁸. However, the governor of Bosnia directed the kethüda to approach the Grand Vizier to seek the sultan’s opinion on another matter: the reimbursement of expenses incurred for these fezzes.

The sultan responded affirmatively by granting reimbursement. The narrative concludes with a letter from Vecih Paşa, expressing commendation to the sultan for permitting the wearing of the fez exclusively for certain officials during holidays. While instances like these exist, the fez also functioned as a tool to curtail the privileges of Ottoman elites. This shift may be linked to the emergence of constitutionalist ideas in the Ottoman Empire, even if unintentional and not the result of an autocratic “inventor.” As I will demonstrate later, the evolution of the fez toward sobriety and simplicity aligned well with notions of bourgeois respectability and late 19th-century conceptions of masculinity. Thus, the fez played a role in shaping a new identity, an administrative class, and a modern, efficient social structure. These subjects were interrelated and took on different forms through the influence of the fez.

The controversies over what could be attached to the fez and how it should be worn influenced discussions in the first decades after the implementation of the new dress code. From the archival material I reviewed, the fez was no longer explicitly the subject of conflict over excessive consumption, nor did it imply social distinctions. Rather than being merely used to negotiate ethno-religious distinctions, it became a tool to assert national identity.

Conclusion

On the 1839, Grand Vizier Mustafa Reşid Pasha announced a decree from Sultan Abdülmecid I, known as the Gülhane Hatt-ı Şerif, initiating a series of reforms across various facets of the Ottoman Empire. The objective was to modernize the Ottoman state, drawing inspiration from the practices of Western European nations. This transformative era, termed *Tanzimat-ı Hayriye*, extended until 1876, marking the onset of the initial constitutional period. The provisions of the *Hatt-ı Şerif*, promoting enhanced security and civil rights for all inhabitants of the Empire, marked a significant stride toward equalizing the rights of both Muslim and non-Muslim populations. Consequently, the term “Ottomans” came to encompass all inhabitants of the empire³⁹. Moreover, the 1856 edict brought about complete parity between the Muslim and non-Muslim communities.

The Gülhane Hatt-ı Şerif, encompassing Mahmud II’s clothing reforms, was extended to include the entire male populace of the Ottoman Empire, albeit without imposing compulsory adoption of European attire for civilians. Those who had resisted Mahmud's reforms, particularly workers and artisans, exhibited a similar resistance to the Tanzimat reforms. The decree did not introduce

³⁸BOA, HAT 697/33640.

³⁹ Şükrü M. Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, Princeton 2008, p. 74

alterations to women's clothing, resulting in a notable divergence in the attire of men and women across the empire, a departure from the previous similarity in the dressing styles of common people. The most pronounced Westernization of women's clothing transpired during Sultan Abdülaziz's reign.⁴⁰

Indeed, the term "Europeanization" encompassed a broader cultural notion signifying the adoption of the European lifestyle and values. Its connotation varied between positive and negative depending on the period, with the Tanzimat era associating it predominantly with a positive sense. This period witnessed an enthusiastic embrace of European values and accomplishments during the Ottoman Empire's reformative phase. Those who welcomed European culture, as Şükrü Hanioglu contends, perceived themselves as morally superior and progressive, attributing this superiority to the supposed preeminence of European culture over Ottoman traditions.

Concerning fashion, women in high society predominantly adorned European clothing, a departure from centuries-old traditions that often drew ridicule from the more conservative segments of society⁴¹. Those opposing the Tanzimat period advocated a reversion to traditional Islamic values and the consolidation of all Muslims in resistance to the West.

Advocates of this stance held a negative view of the substantial foreign presence in the Empire, leading to occasional attacks on foreign nationals. Resistance to the reform policy was further manifested as opponents of Tanzimat predominantly adhered to traditional attire, or at the very least, personalized adaptations of Western clothing⁴².

Resistance to modernization was more pronounced in the provinces, where the traditional population held sway and was less aligned with the sovereign's aspirations for modernization. Sultan Abdülmecid I was cognizant of this resistance, and thus, during his visits to the provincial regions of the Empire, he opted for attire that was more acceptable to the local population: "It appears that Abdülmecid dressed in a slightly more refined manner than during state ceremonies in Istanbul; his military uniform coat was adorned with gold embroidery and featured diamonds on the collar, invoking reminiscences of bygone eras".⁴³ The implementation of various reforms in the empire, coupled with the deepening connections with the external world, culminated in the establishment of a burgeoning bureaucracy. This bureaucracy wielded authority over the entire state machinery throughout the *Tanzimat* period⁴⁴.

Proficient individuals, educated both in recently established domestic institutions and overseas, served as the embodiment of the emerging bureaucracy. This group laid the foundation for the nascent middle class that took shape in urban centers during the mid-19th century. Simultaneously, in rural areas, the middle class started to coalesce around the progeny of influential village Ayanos, their ascent gaining momentum following the dismantling of the timar (feudal) landownership system in 1834⁴⁵.

The emergence of a more liberal atmosphere in Ottoman society has given rise to a class of intellectuals, primarily comprised of former and existing bureaucrats. This group holds distinctive views on the trajectory the state should follow and is unreserved in expressing critiques of the government.

⁴⁰ Fatma Koç, Emine Koca, "The Clothing Culture of the Turks, and the Entari (Part 1: History)", *Folk Life: Journal of Ethnological Studies*, 49, 1, 2011, p. 22; Jennifer M. Scarce, *Women's Costume of the Near and Middle East*, St Edmundsbury Pres Ltd, London 2003, p. 38.

⁴¹ Hanioglu, *A Brief History...*, p. 100; Zilfi, "Whose Laws? Gendering the Ottoman Sumptuary Regime...", pp. 137-140.

⁴² Stanford J. Shaw, Ezel K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. II: *Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge, Cambridge University Press, 1977, pp. 157-158.

⁴³ Stephanov, *Ruler Visibility, Modernity...*, p. 262

⁴⁴ Hanioglu, *A Brief History...*, p. 73.

⁴⁵ Micklewright, *Women's Dress in 19th century Istanbul...*, pp. 64-67.

Bibliography

Archives

1. The Ottoman Archives (BOA)

HR.MKT. 7/34, HAT. 758/35654, HAT 476/22800, ZB. 324/60, DH.MKT. 2620/10, DH.MKT. 2688/40, DH.MKT. 2692/40. HAT 697/33640, HAT 330/19080; HAT 697/33562, HAT 697/33640, HAT 697/33640, HAT 330/19080, HAT 697/33562. DH.MKT. 2692/40, ZB. 324/60, DH.MKT. 2620/10, DH.MKT. 2688/40. ZB. 324/60, DH.MKT. 2620/10, DH.MKT. 2688/40.

2. Books and Articles

AKTAŞ, Cihan, *Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar, Nehir Yayınları: İnceleme - Araştırma Dizisi*, Nehir yayınları, İstanbul 1989.

BAKER, Patricia L., "The Fez in Turkey: A Symbol of Modernization, Costume", *The Journal of the Costume Society*, 20, 1986, pp. 72-85.

BERKES, Niyazi, *The Development of Secularism in Turkey*, McGill, Montreal 1964.

BULLIET, Richard W., *La civiltà islamico Cristiana. Una proposta*, Laterza, Roma-Bari 2005.

DUNN, John P., "Clothes to Kill For: Uniforms and Politics in Ottoman Armies", *The Journal of the Middle East and Africa*, 2, 1, 2011, pp. 85-107.

EXERTZOGLOU, Haris, "The cultural uses of consumption: negotiating class, gender, and nation in the Ottoman urban centers during the 19th century", *International Journal of Middle East Studies*, 35, 1, 2003, pp. 77-101.

FALIEROU, Anastasia, *Réglementer, Identifier, Homogénéiser: quelques réflexions autour de la modernisation vestimentaire ottomane. U Penser le XIXe Siècle. Nouveaux Chantiers de Recherche*, in Silvia Marton, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2013, pp. 273-291.

HATZIMICHALI, Angeliki, *The Greek Folk Costume*, vol. II, Benaki Museum Publications, Athens 1984.

HANİOĞLU, Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, Princeton 2008.

HEYD, Uriel, "The Ottoman 'Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II", in *The modern Middle East: a reader*, edited by Albert H. Hourani, Philip S. Khoury and Mary C. Wilson, University of California Press, Berkley 1993, pp. 63-100.

KOÇ, Fatma, KOCA, Emine, "The Clothing Culture of the Turks, and the Entari (Part 1: History)", *Folk Life: Journal of Ethnological Studies*, 49, 1, 2011, p. 22.

KOÇU, Reşad E., *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları 1, Ankara, Başnur Matbaası, 1967.

LALE, Mehmet, "Sultan Mahmud II and the Fez Revolution", in *The Great Ottoman-Turkish Civilization, Philosophy, Science and Institutions*, (Edited by Kemal Çiçek), Yeni Türkiye, Ankara 2000, pp. 91-95.

LEWIS, Bernard, *The emergence of modern Turkey*, Oxford University Press, Oxford 2000.

LÜTFİ, Ahmet, “Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi”, in *Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları: Eski Yazıdan Yeni Yazıya*, vol. 2/3, edited by Ahmet Hezarfen and Nuri Akbayar, Tarih Vakfı-Yapı Kredi yayınları, İstanbul 1999.

MICKLEWRIGHT, Nancy, *Women’s Dress in 19th century Istanbul: Mirror of a Changing Society*, PhD thesis, University of Pennsylvania, Philadelphia 1986.

QUATAERT, Donald, “Clothing Laws, State, and Society in the Ottoman Empire, 1720-1829”, *International Journal of Middle East Studies*, 29, 3, 1997, pp. 403-425.

QUATAERT, Donald, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

ROSS, Robert, *Clothing: A Global History*, Polity, Cambridge 2008.

SCARCE, Jennifer M., *Women’s Costume of the Near and Middle East*, St Edmundsbury Pres Ltd, London 2003.

SEVİN, Nureddin, *Onüç Asırlık Türk Kiyâfet Târihine Bir Bakış*, vol. 1, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1991.

SHAW, Stanford J., “The origins of Ottoman military reform: the Nizam-i Cedid army of Sultan Selim III”, *The Journal of Modern History*, 37, 3, 1965, pp. 291-306.

SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel K., *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. II: *Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge University Press, Cambridge 1977.

STEPHANOV, Darin N., “Ruler Visibility, Modernity, and Ethnonationalism in the Late Ottoman Empire”, in *Living in the Ottoman Realm: Empire and Identity, 13th to 20th Centuries*, edited by Christine Isom-Verhaaren, Kent F. Schull, Indiana University Press, Bloomington 2016, pp. 260-262.

TUTAR, Murat, *Between Traditional and Modern: Men Dress Code in the Light of Turkish Modernization*, Diplomski rad, Jagiellonian University, Kraków 2014.

ZILFI, Madeline C., “Whose Laws? Gendering the Ottoman Sumptuary Regime”, in *Ottoman Costumes: From Textile to Identity*, edited by Suraiya Faroqhi and Christoph K. Neumann, Eren, İstanbul 2004, pp. 125-141.

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol.: 1-Sayı/Issue: 2
Aralık 2023/December 2023

Başvuru/Submitted: 21 Kasım 2023/21 November 2023
Kabul/accepted: 26Aralık 2023/26 December 2023

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number: 10.5281/zenodo.10433404

Araştırma Makalesi

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Bir Yahudi Memurun Portresi: Rafael Çikurel(Raphael Tchicourel) Efendi

Özgür ŞAHAN*

Özet

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde idari ve hukuki anlamda değişimin en yoğun yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin, çeşitli unsurları içinde barındırdığı toplum yapısındaki çözülme, köklü değişiklikleri zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda Osmanlıcılık fikriyle ortak bir vatandaşlık bilinci yaratmaya çalışan Osmanlı Devleti, çeşitli alanlarda bir dizi reformu gerçekleştirmiştir. Özellikle bürokrasi alanında yapılan düzenlemeler, gayrimüslim vatandaşların devlet hizmetinde görev almalarının önünü açmıştır. Bu sayede devlet hizmetinde görev alan gayrimüslim vatandaşların sayısı giderek artmıştır. Bu dönemde görev alan gayrimüslim vatandaşlar arasında Rafael Efendi, hayatı ve kariyeri bakımından örnek teşkil etmektedir. 19.yüzyılın sonlarında Osmanlı polis teşkilatında hizmet veren Rafael Efendi, mesleki başarısı sayesinde yüksek mevkii ve madalyalarla dolu bir kariyere sahip olmuştur. Ancak dönemin siyasi ve toplumsal sorunları, yaşam öyküsünü derinden etkileyen olaylara yol açmış ve sonuçta kariyerinin istenmeyen bir şekilde sona ermesine neden olmuştur. Rafael Efendi hakkında bu biyografik çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde elde edilen belgeler ışığında hazırlanmıştır. Aynı zamanda, 1911 yılında La Boz Del Pueblo gazetesinde yayımlanan Rafael Çikurel'in anıları, bu çalışmanın oluşumunda önemli bir kaynak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Rafael Çikurel(Raphael Tchicourel), Zabtiye Teşkilatı, Antropometri, Çakırcalı, Pasaport Komiseri, Beyoğlu, Aydın.

Raphael Çikurel (Raphael Tchicourel) Effendi: A Jewish Official in the Twilight of the Ottoman Empire

Abstract

The 19th century emerges as a period of the most intense administrative and legal change in the Ottoman Empire. During this era, the dissolution within the Ottoman Empire's diverse components of social structure necessitated profound changes. In line with this, the Ottoman Empire, aiming to foster a sense of common citizenship through the idea of Ottomanism, implemented a series of reforms in various fields. Especially the regulations in the bureaucracy opened the way for non-Muslim citizens to take part in government service. As a result, the number of non-Muslim citizens serving in government positions gradually increased. Among the non-Muslim citizens who served during this period, Rafael Efendi stands as an example in terms of his life and career. Serving in the Ottoman police force in the late 19th century, Rafael Efendi achieved a distinguished career filled with high ranks and medals thanks to his professional success. However, the political and societal issues of the time led to events that deeply impacted his life story and ultimately brought his career to an

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye, ozgursahan1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9494-4429.

undesirable end. This biographical study on Rafael Efendi has been prepared in light of documents obtained from the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives. At the same time, the memories of Rafael Çikurel published in the La Boz Del Pueblo in 1911 have provided a valuable source for the formation of this study.

Key Words: Rafael Çikurel (Raphael Tchicourel), Zaptieh Organization, Anthropometry, Çakırcalı, Passport Comissioner, Beyoğlu, Aydın.

Giriş

Osmanlı Devleti, farklı etnik ve dini kimlikleri bünyesinde barındıran çok çeşitli bir imparatorluk yapısına sahipti. Osmanlı Devleti, tebaasını oluşturan bu çok çeşitli toplulukları yönetmek adına kendine özgün bir idari ve hukuki sistem oluşturmuştur. Millet Sistemi olarak bilinen düzen, temelini İslam Hukuku'nun kaideleri oluşturmakla birlikte etnik köken yerine dini inançlar esas almaktaydı¹. Bu sistem içinde Osmanlı vatandaşları, dini inançları çerçevesinde dört farklı millete ayrılmıştır². Bu topluluklar birliği içerisinde Yahudiler, Osmanlı millet sisteminde önemli bir zümreyi teşkil etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde Yahudi topluluğunun varlığı, devletin kuruluş tarihlerine kadar uzanmasına rağmen, 15.yüzyıl sonunda İspanya, İtalya ve Portekiz'den göç eden Yahudilerin gelmesi ile toplumda daha belirgin bir konuma ulaşmışlardır³. Bu göçlerle birlikte artan Yahudi nüfusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun beşeri sermayesine farklı yönlerden etki etmiştir. Özellikle farklı yabancı dillere hâkimiyetleri sayesinde Yahudiler, Osmanlı Devleti'nin uluslararası ticari faaliyetlerinde, ülkeler arası ilişkilerinde ve ülke ekonomisinde önemli bir rol oynamışlardır⁴. Çeşitli meslek alanlarında başarıyla faaliyet gösteren Yahudi toplumunun önde gelen isimleri, Osmanlı Devleti'ne sundukları hizmetler sayesinde, saray ve devlet adamlarıyla sıkı ilişkiler kurmayı başarmışlardır. Bu ilişkiler aracılığıyla mensubu oldukları Yahudi toplumunun sorunlarının çözümünde ve toplumun devlet ile olan etkili iletişiminin sürdürülmesinde bir tür elçilik görevi üstlenmelerini sağlamıştır⁵. Ancak, Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısında dinsel kimliğin belirleyici faktör olması nedeniyle, devlet hizmetlerinde gayrimüslim vatandaşlar nadiren görev alabilmişlerdir⁶.

19. Yüzyılda milliyetçilik akımının etkisi, Avrupa ülkelerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nde de toplumsal yapıda değişim ve çözümlere neden olmuştur. Bu duruma karşı Osmanlı Devleti, toplumsal yapıyı korumak ve devletin varlığını sürdürmesi adına yeni bir çözüm arayışı içerisine

¹ Ramazan Erhan Güllü, "Osmanlı Devleti'nde Azınlık Var mıydı? Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Vatandaşlarının 19. Yüzyılda Değişen Hukuki Statüleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 95, Güz 2020, s.151-152. Refika Ocak, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yahudiler*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2004, s.2-3.

² Osmanlı toplumu içerisinde genel kabul gören dört millet vardır. Bu milletler arasında; Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukları yerini almaktadır. Bu konu hakkında bilgi almak için bakınız (Bkz.) Uğur Kurtaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.8, 2011, s.57-71.

³ Ahmet Yaman, "Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları(Aile Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme)", *Diyanet İlmî Dergi*, C.51, S.2, 2015, s.17-18. Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar Yahudi toplumu nüfus bakımından, Ermeni ve Rum toplumlarına oranla daha düşük seviyede kalmıştır. Bkz. Şule Toktaş, "Citizenship and Minorities: A Historical Overview of Turkey's Jewish Minority", *Journal of Historical Sociology*, Vol: 18, No: 4, 2005, s.396.

⁴ 19. Yüzyıla kadar İzmir Yahudilerinin, Osmanlı Devleti içerisinde buldukları faaliyetleri incelemek adına Bkz. Henri Nahum, *İzmir Yahudiler(19-20. Yüzyıl)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.32-38; 17. Yüzyıl'da İzmir Yahudilerinin ekonomik faaliyetlerini incelemek adına ayrıca Bkz. Hammet Arslan, "Tarihsel Süreçte İzmir Yahudi Cemaatinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumu", *Milet ve Nihal Dergisi*, C.11, S.1, 2014 s.124, 134-135; Ocak, a.g.t., s.18-20; Banu Eligür, "Etnocultural Nationalism and Turkey's non-Muslim Minorities During the Early Republican Period", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol:46, No:1, 2019, p.159-160.

⁵ Rıfat N. Bali, *Devlet'in Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s.19-20.

⁶ Tanzimat dönemine kadar devlet hizmetinde görev alan Yahudilere nadiren rastlanmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmaları incelemek adına Bkz. Ocak, a.g.t, s.19-20;50-51; Musa Kılıç, "Osmanlı Diplomasisi Hizmetinde Yahudiler", *Türk Sosyal ve Siyasi hayatında Yahudiler* (Ed. İbrahim Erdal, Yunus Özger), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s.93-99.

girmiştir. Bu anlamda kısa sürede devlet ideolojisi halini alan “Osmanlılık”, din ayrımı gözetmeksizin toplum unsurları arasında eşitlik politikalarının zorunlu hale gelmesini sağlamıştır⁷. Tanzimat(1839) ve daha sonrasında kabul edilen Islahat Fermanı(1854) ile hukuki zeminde vatandaşların eşit haklara sahip olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca, bu dönemde idari, hukuki ve siyasi alanlarda gerçekleştirilen bir dizi reformlarla birlikte modern görünümlü bir devlet yapısına ulaşılmaya çalışılmıştır⁸. Bu kapsamda, gayrimüslimlerin devlet hizmetinde istihdam edilmelerinin önündeki engeller kaldırılmıştır⁹. 19. Yüzyıla gelindiğinde Avrupa’da çeşitli dini veya etnik toplulukların bürokraside görev almada zorluklarla karşılaşılırken, Osmanlı Devleti’nde gayrimüslim vatandaşların Osmanlı bürokrasisinde istihdam edilmesi mümkün hale gelmiştir¹⁰. Bu bağlamda Osmanlı bürokrasisinde gerçekleştirilen reform hareketinin yansıması ve bir örnek olması bakımından, bu dönem içerisinde Yahudi bir polis memuru olarak göreve başlayan Rafael Efendi’nin yaşam süresi, tüm bu gelişme ve kırılmaları izlemeye olanak kılan niteliktedir.

Rafael Çikurel, Osmanlı Devleti’nin en uzun yüzyılı olarak nitelenen ve oldukça karmaşık siyasi ve toplumsal hayatın sürdüğü bir dönemde hayata gelmiştir. Bu bağlamda, devletin içinde bulunduğu atmosfer, Osmanlı Yahudisi bir memurun hayatını da etkilemiştir. Dolayısıyla dönemin toplumsal ve siyasal koşullarını yansıması açısından, bir gayrimüslim Osmanlı memurunun hayatı araştırmaya değer bulunmuştur. Çalışma, Osmanlı Devleti’nde yaşayan gayrimüslimlerin toplumdaki statülerini belirlemekten çok Osmanlı yurttaşı bir Yahudi memurun hayatı ve deneyimleri üzerine odaklanarak bilgi sunmayı amaçlamaktadır.

1. Rafael Efendi’nin Sicill-i Ahval Defterine Göre Hayatının İlk Yılları ve Mesleğe Adımı

Rafael Çikurel’in polislik mesleğine başlamadan önceki hayatına dair arşiv kayıtlarında bulgular sınırlı olmakla birlikte, bu döneme ait aydınlatıcı bilgileri, 1911 yılında Rafael Çikurel’in kendi ifadeleriyle La Boz Del Pueblo’da yayımlanan yazı dizisinde bulmak mümkündür.¹¹ Bunun yanı sıra 19.yüzyıl bürokrasi alanında yapılan reformlar çerçevesinde, 1879 yılından itibaren devlet kademelerinde çalışan memurların özlük bilgileri kaydedilmeye ve haklarında defter tutulmaya başlanmıştır¹². Bu anlamda, Rafael Çikurel’in mesleğe başlamadan önceki yıllara ait kendisiyle ilgili sicil kayıt defterinde sınırlı da olsa bilgiler mevcuttur.

Osmanlı Devleti’nin, siyasi ve mali krizlerle boğuştuğu, modernleşme hareketleri ve demokratikleşme fikirlerinin filizlendiği bir atmosfer¹³ içerisinde Rafael Çikurel, 1869 yılında

⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Batılılaşma Hareketleri-I*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999, s.45-46.

⁸ Dönemin reform hareketleri adına Bkz. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.94-98; Tunaya, a.g.e, s.47-56.

⁹ Gayrimüslim vatandaşların devlet hizmetinde yer almasına dair tarihsel süreçteki gelişmeler ve bu konuda alınan kararlar hakkında Bkz. Musa Kılıç, *Osmanlı Haricîyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s.241-245.

¹⁰ Tanzimat Dönemi ile birlikte Osmanlı bürokrasisinde Yahudi memurlarının sayısı artmıştır. Yunus Özger, “Sicill Ahval Defterlerine Göre Bazı Yahudi Memurların Sosyo-Kültürel Durumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.16, Kış 2011 s.382-401; Musa Kılıç, “Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Bürokrasisinde Yahudi Memurlar”, *OTAM Dergisi*, S.31, 2012 s.129-156.

¹¹ Rafael Çikurel’in gazetede yayımlanan anıları, Henri Nahum tarafından kitap haline getirilerek basılmıştır. Ladino dilinde olan eserin İngilizce tercümesi, ailenin katkılarıyla elde edilmiştir. Bu anlamda çalışma, İngilizce tercümeden yararlanılarak hazırlanmıştır. Kitabın yayınlanmış hali için Bkz. *Mis memorias: Una vida yena de drama i perikelos Un commissaire de police ottoma d’origine juive à Izmir au début du XXe siècle. Les Mémoires de Rafael Chikurel*, (Ed. Henri Nahum), Isis Yayınları, İstanbul, 2002.

¹² Özger, a.g.m.,s.383.

¹³ Dönemin siyasal durumu hakkında bilgi almak adına Bkz. Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul 2015, s.249-276;367-402.

İzmir’de dünyaya gelmiştir¹⁴. Babası İsak Çikurel, İzmir’de uzun yıllar ticaretle uğraşmıştır. Ancak, sicil kayıt defterinin tutulduğu tarihte babasının hayatta olmadığı anlaşılmaktadır.

Rafael Çikurel, eğitim hayatına İzmir’de bulunan Aliance İsrailite Universelle’de başlamıştır. Bu okulda modern bir eğitim alan Rafael Efendi, matematik, coğrafya, geometri, genel tarih, kimya ve gramer ağırlıklı bir öğrenim görmüştür. Okulda aldığı eğitim ve ailesinin etnik yapısı sayesinde çeşitli yabancı dillere sahiptir. Bu anlamda, Rafael Çikurel’in özlük bilgilerinde Arapça okuyabildiği, Türkçe, Rumca, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca’yı yazıp, konuşabildiği ve İngilizceyi ise temel düzeyde bildiği görülmektedir.

16 yaşında iş hayatına atılan Rafael Çikurel, ilk olarak İzmir adliyesinde yazıcı olarak göreve başlamıştır.¹⁵ Yaklaşık dört yıl boyunca bu mesleği sürdüren Rafael Efendi, bu görevden ayrılarak, 21 Haziran 1889 tarihinde Aydın vilayetine bağlı Urla Kazası’nın Kilizman(Güzelbahçe)¹⁶ köyünde aşar ambar emini olarak işe başlamıştır. 350 kuruş maaşla işe başlayan Rafael Efendi, meslekte aradığını bulamayıp, Temmuz ayında bu görevden de istifa etmiştir¹⁷. Rafael Efendi, iş hayatına bir süre ara verdikten sonra 1892 yılında Hamidiye Vapur Şirketi’nde gemi denetleyicisi olarak göreve başlamış, ancak bu pozisyonun kariyeri açısından gelecek vaat etmemesi sebebiyle 1893 yılında bu meslekten de ayrılmıştır.¹⁸ Bir türlü iş hayatında aradığını bulamayan Rafael Efendi, 1894 yılında kariyeri açısından önemli bir adım atarak polis teşkilatına katılmaya karar vermiştir.¹⁹

Tanzimat Dönemi’ne kadar, Osmanlı Devleti’nde günümüzdeki gibi bir polis teşkilatından bahsetmek mümkün değildir. Ancak Tanzimat Dönemi’nde gerçekleşen reformlar kapsamında devlet, iç güvenlik ve asayiş konularında da yeni düzenlemelere gitmiştir. Bu anlamda, tarihsel süreç içinde çeşitli aşamalardan geçen polis teşkilatının kuruluşu, 1879 yılında Zaptiye Nezareti’nin kurulmasıyla nihai şeklini almıştır²⁰. Bu bağlamda, örgütlenmesini henüz gerçekleştirilmiş bir kuruluşta, Rafael Efendi’nin nadiren rastlanan Yahudi polis memurları arasında yer alması dikkat çekicidir²¹. 3 Haziran 1894 yılında 300 kuruş maaşla İzmir’de polis memuru olarak göreve başlayan Rafael Efendi, görevindeki azmi ve başarısı sebebiyle kısa sürede terfi almaya hak kazanmıştır²². 25 Ekim 1898 yılında Rafael Efendi, açıktan 3.sınıf polis komiserliğine terfi etmiştir.

¹⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (Dh.Said.d), 122/1, 29.12.1285. Rafael Efendi doğum tarihini, 6 Ekim 1869 olarak belirtmiştir. *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.27.

¹⁵ *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.27

¹⁶ 19.Yüzyıl’da İzmir, Aydın vilayetinin mülki teşkilatlanması içerisinde yer almaktaydı. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, (R) 1305, s.113-133.

¹⁷ BOA, DH.SAİD.d, 122/1.

¹⁸ *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.27.

¹⁹ Rafael Efendi anılarında, polis teşkilatına katılma kararını, dönemin İzmir valisinin teşvikiyle aldığını belirtmiştir. *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.27; Akın Hatipoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Görev Yapan Musevi Polisler”, *Çağın Polisi Dergisi*, S.67, https://www.caginpolsi.com.tr/eski_sitemiz/67/14-15.htm, Erişim Tarihi: 10.03.2023; Naim Güleriyüz, “İzmir Emniyet Teşkilatında Musevi Polisler”, *Şalom*, 19.07.2017.

²⁰ Zaptiye Nezareti’nin oluşumu hakkında Bkz. Abdülkadir Özcan, “Zaptiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul 2013, s.128-130.

²¹ Sicill-i Ahval defterlerine göre Osmanlı Devleti’nde görev alan Yahudi polis memurları hakkında araştırma yapan Doç. Dr. Musa Kılıç, defterlerde altı polis memuruna rastlamıştır. Bunlar arasında Rafael Çikurel de bulunmaktadır. Kılıç, *a.g.m.* s.150. Bu konuda ayrıca bir araştırma gerçekleştiren Abdülhamit Kırmızı, TÜBİTAK’ın sicil kayıtlarını temel alarak yaptığı çalışmaya yer vererek, devlet hizmetinde görev alan 303 Yahudi memur tespit etmiştir. Abdülhamit Kırmızı, “II. Abdülhamid’in Hristiyan Memurları”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, (Ed. F.Gün, İ.H.Erbay), TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2017, s.656. Yahudi Memurlar hakkında hazırlanan bir diğer çalışma ise Sezai Balcı ve Ahmet Yadi tarafından bir kitap olarak yayınlanmıştır. Kitapta, Rafael Efendi’ye ait özlük bilgilerine ait bir bölüm de bulunmaktadır. Sezai Balcı ve Ahmet Yadi, *Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2018, s.176-177.

²² BOA, DH.SAİD.d, 122/1.

1900 yılından itibaren Rafael Çikurel, üstlendiği görevlerde disiplinli ve özverili çalışmasıyla üstlerinden takdir toplamış ve mesleki kariyerinde emin adımlarla ilerlemiştir. Bu anlamda, 1900 yılı Şubat'ında Aydın vilayetinden Zabtiye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Rafael Çikurel'in gösterdiği üstün hizmet dolayısıyla 5. Rütbeden Mecidi Nişanıyla²³ ödüllendirilmesi teklif edilmiştir²⁴. Kurumlar arası gerçekleşen yazışmalar sonucunda, Rafael Çikurel'in nişan ile ödüllendirilmesi karara bağlanmıştır²⁵. Rafael Çikurel'e verilen madalyanın neden verildiğine dair detaylar mevcut olmamakla birlikte, bu madalyanın verildiği tarihle ilgili arşiv kayıtlarında da bir bulguya da rastlanmamıştır. Ancak anlaşılan o dur ki, bu dönemde Rafael Efendi'nin gösterdiği mesleki çaba ve üstlendiği görevleri hakkıyla yerine getirmesi, yetkililerin dikkatini çekmiş ve bu başarısı karşılıksız bırakılmamıştır. Rafael Çikurel'in sadakatle yürüttüğü görev bilinci, özlük dosyasında da yer bulmuştur. Aydın Polis Müdüriyeti, kendisi hakkında zeki, titiz, ilkeli, dakik, çeşitli dillere ve kanunlara hâkim olarak tanımlamakla birlikte verilen görevi en iyi şekilde yerine getirdiğini de belirtmiştir²⁶.

2. İzmir'de Ermeni Olayları ve Rafael Efendi'nin Mesleki Başarısı

Osmanlı millet sisteminde “Millet-i Sadıka” olarak bilinen Ermeniler, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi ve ardından Ayestafanos ve Berlin anlaşmalarıyla birlikte, uluslararası arenada bir meseleye dönüşmüşler ve bu bağlamda ayrılıkçı faaliyetlere daha sıkı bir şekilde bağlanmışlardır²⁷. Bu bağlamda Ermeniler, kısa sürede örgütlenerek oluşturdukları ihtilal komiteleriyle aracılığıyla ülke içerisinde şiddet eylemlerine başvurmuşlardır. Ayrılıkçı Ermeni komiteleri, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla Osmanlı'nın kozmopolit şehirlerden biri olan İzmir'i özellikle şiddet eylemlerinin hedefi olarak seçmişlerdir. İzmir'in aynı zamanda önemli bir liman kenti olması, şiddet eylemleri için gerekli malzemenin yasadışı yollarla sokulmasında kolaylık sağlaması nedeniyle ihtilal komiteleri tarafından sıkça faaliyet yürüttüğü şehirler arasında yer almıştır. Bu bağlamda, özellikle 1903-1905 yılları arasında İzmir'de ayrılıkçı faaliyetler belirgin bir biçimde artış göstermiştir. Bu dönemde İzmir Pasaport Komiserliği dairesinde görevli bulunan Rafael Çikurel'in, bahsettiğimiz nedenlerden dolayı vazifesinin önemi bir kat daha artmıştır²⁸. Hayatına dair elde ettiğimiz bulgular da bu durumu kanıtlamaktadır. Bu dönemde, İzmir'de yaşanan olaylara Rafael Efendi'nin birebir şahit olduğu ve bu hadiselerin önlenmesi noktasında aldığı kararlar ve tedbirler sayesinde çeşitli mükâfatlara hak kazandığı görülmektedir. Bu olaylardan ilki; İzmir'in saygın iş adamlarından Matyos Balyozzade'nin Ermeni komiteciler tarafından katledilmesidir. Ermeni kökenli olan Matyos Balyozzade, komiteciler tarafından kendisine yazılan bir mektupla komite adına para talep edilerek tehdit edilince, olayı yetkili makamlara bildirir. Matyos'un sergilediği bu tavır, komitecilerin beklemediği bir durumdur. Bu duruma sinirlenen komiteden birkaç kişi, Matyos Efendi'yi mağazası önünde katleder²⁹. Cinayet sonrası açılan takibat sonucunda, üç zanlı kısa sürede yakalanmıştır. Rafael

²³ Mecidi Nişanı, Osmanlı modernleşme sürecinde uygulamaya konularak, devlet hizmetinde yararlılıkları görülen vatandaşlara verilmekteydi. Beş rütbeden oluşması tasarlanan nişanın, en düşük rütbesi beşinci rütbe olarak belirlenmiştir. Kemal Hakan Tekin, “Osmanlı Devleti'nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları”, *International Journal of Social Science*, N.28, p.393-411.

²⁴ BOA, Dahiliye Nezareti Mektubü Kalemi (DH.MKT.), 2307/57, 17.10.1317

²⁵ BOA, DH.MKT, 2315/51, 6.11.1317.

²⁶ BOA, DH.SAİD.d, 122/1.

²⁷ Türk tarih yazımında, Ermeni Meselesi hakkında birçok eser kaleme alınmıştır. Konu bütünlüğünü bozmamak adına makalede, bu konu hakkında bilgi verilmemiştir. Ermeni meselesi hakkında bilgi almak için Bkz. Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2009.

²⁸ Rafael Efendi'nin, İzmir Pasaport Komiserliği görevine başlama tarihi olarak 1894 yılını göstermektedir. *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.27.

²⁹ Konu bütünlüğü bozulmaması adına Matyos Balyozzade'nin hayatı, cinayet olayının detayları ve mahkeme süreci hakkında makalede yer verilmemiştir. Bu konuda verilen bilgiler arşiv belgelerinde yer alan bilgiler ışığındadır. Konu hakkında detaylı

Efendi'nin bu kişilerin yakalanmasında gösterdiği gayret sebebiyle Aydın Valisi tarafından Sadaret gönderilen yazıda, 3.rütbeden Mecidi Nişanı ile mükâfatlandırılması teklif edilmiştir³⁰. Resmi kurumlar arasında yapılan görüşmeler neticesinde, 1903 yılının sonunda Rafael Efendi'nin nişan ile ödüllendirilmesi karara bağlanmıştır³¹. 1904 yılında, meslekteki başarısından dolayı ayrıca terfi alarak unvanı rütbe-i salise'ye çıkartılmıştır³². Aynı yılın Temmuz ayında tekrar terfiye hak kazanan Rafael Efendi, bu kez açıktan 2.sınıf komiserliğe yükseltilmiştir³³. Rafael Efendi'nin bu dönemde aldığı terfilerin bu olayla ilişkisi olup olmadığına dair arşiv kayıtlarında net bir bulguya rastlanmamış olmakla birlikte, gerek Zaptiye Nezareti dosyalarında gerekse özlük kaydında terfi aldığına dair net ifadeler ortaya konmuştur.³⁴

1905 yılı, Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde Ermenilerin gerçekleştirdiği şiddet eylemlerinin arttığı bir dönemi işaret etmektedir. Bu dönemde, Ermeni komitacılar tarafından düzenlenen en önemli girişim, kuşkusuz padişah II. Abdülhamit'e yönelik düzenlenen suikast teşebbüsüdür. Temmuz ayında yaşanan olayda padişah, şans eseri yara almadan kurtulmuştur³⁵. Bu olayın ardından Osmanlı polis teşkilatı, daha sıkı güvenlik önlemleri almaya karar vermiş ve Ermeni terör gruplarıyla ilişkisinden şüphelenilen kişileri yakın takibe almıştır. Alınan bu tedbirler sayesinde, İzmir şehri de büyük bir felaketin eşiğinden dönmüştür. 1905 yılında, Agop isminde bir şahsın yanında taşıdığı bir çanta ile birkaç aydan beri Crédit Lyonnais Bankası'nın İzmir şubesini ziyaret etmesi, polis ekiplerinin dikkatini çekmiş ve şüpheliyi yakın takibe almışlardır. Bir süre takibin ardından ekipler tarafından sorguya alınan Agop, bu sorgu esnasında bankaya uğradığını inkâr etmiştir. Agop'un bu ifadesi, polis ekiplerinin şüphesini bir kat daha arttırmış ve şüpheliyi karakola götürmelerine sebep olmuştur. Karakolda sorgusuna devam edilen Agop Efendi, daha fazla baskıya dayanamayarak gerçeği itiraf etmek zorunda kalmıştır³⁶. 3 Eylül 1905 günü Agop Efendi ifadesinde, bankada bir kasa kiraladığını ve firari durumda bulunan arkadaşı Sitrak(?) ile birlikte altı aydan beri bu kasada dinamit sakladığını itiraf etmiştir. Polisler tarafından yürütülen soruşturmada, kasanın anahtarının, Sitrak'ta olduğunun anlaşılması üzerine ekipler, kasanın kapısını keserek açmak zorunda kalmışlardır. Kasanın açılmasıyla içerisinden yaklaşık 33 paket dinamit lokumu ve sayısız Ermenice doküman ele geçirilmiştir³⁷. Delillerin ortaya çıkmasıyla birlikte soruşturma daha da genişletilerek olayla ilgisi olduğundan şüphelenilen 66 kişi hakkında soruşturma ve çeşitli vilayetlerde bulunan evlerde arama kararı alınmıştır. Tahkikatın sonucunda, bazı Ermenilere ait evlerde, bomba yapımında kullanılan malzemelerle çeşitli patlayıcılar ele geçirilmiştir³⁸. Bunun yanı sıra, polis ekipleri soruşturmanın bir diğer ayağı olarak banka ve evlerde çıkan Ermeni komitacılara ait dokümanlar üzerine yoğunlaşmışlardır. Belgelerde herhangi bir delile ulaşmak ve olası bir olayın önüne geçmek amacıyla,

bilgi almak için bu konuda yazılmış bir makale bulunmaktadır. Bkz. Ferhat Berber, "Osmanlı Ermenisi Bir Ailenin Serencamı: Balyozcadeler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXX, S.2, 2015 s.429-442.

³⁰ BOA, DH.MKT, 624/38, 13.09.1320; BOA, DH.MKT, 624/26, 13.09.1320.

³¹ BOA, İrade Taltifat Evrakı(İ.TAL), 325/62, 06.12.1321.

³² BOA, DH.SAİD.d., 122/1.

³³ BOA, Zaptiye Nezareti Evrakı(ZB), 400/50, 18.04.1322; BOA, DH.SAİD.d., 122/1.

³⁴ Rafael Efendi, anılarında bu olayın detaylarından bahsetmekle birlikte, katillerin yurtdışına kaçma girişimlerini engellemesi sebebiyle bu rütbe ve nişana hak kazandığını belirtmiştir. *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.46-50.

³⁵ İhsan Burak Birecikli-Fahri Maden, "Yıldız Suikastı: Ermeni Komitacıların Sultan Abdülhamit'e Karşı Düzenlemiş Oldukları Bombalı Saldırı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXIII, S.67, Kasım 2007, s.404-405.

³⁶ BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı(A.MKT. MHM), 615/1, 12.06.1323; BOA, Yıldız Esas Evrakı, Kamil Paşa Evrakı(Y.EE.KP) 40/3904, 29.12.1341

³⁷ BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 352/124, 02.07.1323; BOA, Y.EE.KP, 26/2517,04.07.1323.

³⁸ BOA, A.MKT. MHM, 615/1; BOA, Yıldız Perakende Evrakı, Umum Vilayetler Tahriratu (Y.PRK.UM), 77/15, 17.07.1323; BOA, DH.ŞFR, 353/108, 13.07.1323

dokümanların tercümesi için bölgeye iki mütercim gönderilmiştir³⁹. Bu hadise, dönemin yazılı basınında da geniş bir şekilde yer bulmuştur. 3 Eylül tarihli Ahenk gazetesi, olayın detaylarına yer vererek dönemin İzmir Polis Müdürü Mahzar Bey ve ekibini tebrik etmiştir⁴⁰. Bu olayla ilgili arşiv belgelerinde çeşitli yazışmalar bulunmakta olup, kayıtlarda Mahzar Bey'in adı sıkça görülmektedir. Belgelerde, Rafael Efendi'ye dair bir bulguya rastlanmamış olmasına rağmen, kendisi anlarında bu olayın tüm detaylarına yer vererek, soruşturma ekibinde önemli bir görev üstlendiğini belirtmiştir⁴¹.

Rafael Efendi, 1905 yılında da mesleki kariyerinde emin adımlarla ilerlemeye devam etmiştir. Nisan ayında, Aydın mülki idarecileri tarafından zararlı yayınların ele geçirilmesinde gösterdiği üstün hizmet nedeniyle Rafael Efendi'ye, Mecidi Nişanı verilmesi teklif edilmiştir⁴². Ancak yazışma içeriğinde, olayın detayları veya nişanın verildiğine dair herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Bu dönemde, Ermeni faaliyetlerinin yoğunluğu göz önüne alındığında, ele geçirilen yayınların Ermeni komitacılara ait olması muhtemeldir. Bu konuda kendisine ait özlük kaydında, 11 Temmuz 1905 yılında 4. Rütbeden Mecidi Nişanı aldığı dair bir kayıt bulunmakta olup, bu olay üzerine verildiği düşünülmektedir⁴³.

1905 yılında İzmir ve çevresinde artan terör faaliyetleri ve bölgenin en stratejik noktası olan limanın güvenliğinden sorumlu olması nedeniyle, Rafael Efendi'ye güvenlik önlemleri hakkında bir rapor hazırlama ve yetkililere sunma görevi verildi. 1906 yılında hazırladığı raporda, İzmir'in öneminden bahsederek, özellikle artan şiddet eylemlerine karşı alınacak tedbirler ve yapılması gereken düzenlemeler hakkındaki düşüncelerini yetkililere sundu. Raporda, İzmir'in güvenlik zafiyetlerine de vurgu yapan Rafael Efendi, emniyet güçlerinin takviye edilmesini de beyan etti⁴⁴.

Rafael Efendi, memuriyetteki azmi ve gayretinin yanı sıra Osmanlı polis teşkilatının gelişmesine de katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu anlamda, Avrupa'da suç ve suçluların ortaya çıkartılmasında kullanılan modern teknikleri, Osmanlı polis teşkilatında da kullanılması adına aracılık etmiştir. 1905 yılında Fransız Polis Memuru Alphonse Bertillon'un suçlunun kimliğini saptama konusunda ortaya koyduğu "Antropometri"⁴⁵ adlı eseri, Osmanlı Türkçesi'ne çeviren Rafael Çikurel, basılması adına yetkililerden izin talebinde bulunmuştur⁴⁶. Bu bağlamda Rafael Efendi, sıradan bir polis memuru olmaktan ziyade kendini mesleğine adayın ve polis teşkilatının gelişmesi adına çaba sarf eden bir karakter olarak öne çıkmaktadır.

Rafael Efendi, görev bilinci yüksek, görevini hakkıyla yerine getiren bir Osmanlı memuru olarak üstleri tarafından her zaman takdir edilmiş ve bunu aldığı madalya ve terfilerle kanıtlamıştır. Bu bağlamda, görevdeki kararlılığını ve cesaretini göstermesi açısından 1906 yılında yaşanan olay, bir örnek niteliğindedir. 4 Ağustos günü, İzmir 1. Kordon bölgesinde Kramer adlı vatandaşa ait kahvehanede çıkan yangın, kısa bir sürede genişleyerek kahvehane üzerindeki binaya sıçramıştır. Yangının hızla yayılması, binada bulunan iki kişinin güvenli bir şekilde çıkmasını engelleyerek, mahsur kalmalarına neden olmuştur. Kısa sürede olay yerine gelen Rafael Efendi, kurtarma ekipleriyle birlikte cesaret örneği göstererek vatandaşları, yangından zarar görmeden kurtarmıştır. Bu gayret ve

³⁹ BOA, Bâbiâli Evrak Odası Evrakı(BEO), 2688/201599, 20.08.1323; BOA, DH.MKT,1001/75, 23.06.1323; *Ahenk*, 25 Ağustos 1321, s.3.

⁴⁰ "İcraat Muvaffakiyetkarane", *Ahenk*, 21 Ağustos 1321, s.2.

⁴¹ *Les Mémoires de Rafael Chikurel*,s.42-46.

⁴² BOA, DH.MKT, 946/88, 08.02.1323.

⁴³ BOA., DH.SAİD.d, 122/1.

⁴⁴ BOA, Y.EE.KP, 30/2903,04.05.1324

⁴⁵ Osmanlı Devleti'nde Antropometri tekniği ve tarihsel süreçteki gelişimi hakkında bilgi almak için Bkz. Sedat Bingöl, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler", *Bellekten*, C.75, S.274, 2011 s.854-862.

⁴⁶ BOA, Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT), 851/18, 27.02.1323

cesareti neticesinde kendisine bir kıta Tahlisiye Madalyası⁴⁷ takdim edilmiştir⁴⁸. Bu gibi çeşitli görevlerde aldığı vazifeleri hakkıyla yerine getiren Rafael Efendi, kariyerinde kısa sürede önemli mevkilere ulaşmıştır. Bu anlamda 1906 yılında, verdiği hizmetler dolayısıyla yetkililer tarafından asaleten baş komiserliğe terfi ettirilmiş ve maaşına zam yapılmıştır⁴⁹. Bu terfi ve nişanlar haricinde, 1906 yılında İtalya Devleti'nin İstanbul Büyükelçisi, İzmir'e yaptığı ziyaret sırasında Rafael Efendi'yi kentte sağladığı düzen ve organizasyon adına takdir etmiş ve bir nişan takdim etmiştir⁵⁰.

3. Bir Tuhaf İftira ve Rafael Efendi'nin İstanbul Günleri

Eşkîyalık, bir toplumda çeşitli sebeplerle ortaya çıkan ve çeşitli yöntemlerle zor kullanarak yasa dışı yollarla kazanç sağlayan bir grubu nitelemektedir. Bu faaliyetlere sebep olan etmenler arasında devlet idaresinin dâhili veya harici nedenlerden dolayı zayıflaması, sosyal ve ekonomik krizler sayılabilir.⁵¹ 18 ve 19.yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık faaliyetlerinin artışı, saydığımız bu etmenlerin etkili olduğunu söyleyebiliriz.⁵² Bu dönem içerisinde Batı Anadolu, çete ve eşkıyalık faaliyetlerinin sıklıkla gündeme geldiği bir bölge haline gelmiştir. Bu dönemin en ünlü eşkıyalarından Çakırcalı Mehmet Efe, 1872-1911 yılları arasında gerçekleştirdiği yasa dışı faaliyetler ile halkta korku yaratırken, devlet otoritesini hiçe saymıştır⁵³. Bu dönemde Çakırcalı'yı yakalayıp adalete teslim etmek adına mülki ve idari amirler, büyük bir çaba harcamışlardır. Çakırcalı'ya karşı yürütülen bu mücadele, Rafael Efendi'nin de hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Rafael Efendi hakkında bu dönemde çıkan asılsız söylentiler, haksızlığa uğramasına neden olmuştur. Şöyle ki, 1907 yılının başlarında, Çakırcalı Mehmet Efe'ye yardım ettiği yönündeki halk arasında yayılan ve ayyuka çıkan söylentiler, Rafael Efendi ile birlikte dönemin Jandarma Kumandanı Hayrettin Bey ve Nazilli Kaymakamı Galip Bey'in görevden azledilmesine ve haklarında soruşturma açılmasına neden olmuştur⁵⁴. Bu hususta Rafael Efendi haksızlığa uğradığını ve geri göreve iadesini talep eden çeşitli dilekçeleri merkezi ve mülki idarecilere göndermiştir⁵⁵. Yaklaşık 1,5 yıl boyunca çeşitli dönemlerde yazdığı dilekçelerle duruma açıklığa kavuşturmaya çalışan Rafael Efendi, hiçbir sonuç elde

⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde çeşitli afetlerde canını tehlikeye atarak, kurtarma çalışmalarında başarı gösteren vatandaşlara verilen madalya çeşididir. Fırat Küskü, "II. Abdülhamit Döneminde Hayat Kurtaranlara Madalya Verilirdi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.323, Kasım 2020 s.72-75.

⁴⁸ BOA, İ.TAL, 412/33, 01.11.1324.

⁴⁹ Konu hakkında çeşitli tarihlerde yazışmalar mevcut olmakla birlikte, kendisiyle birlikte Ali Ruşen adlı bir polis memuru da aynı kararlar baş komiserliğe terfi etmiştir. Bu hususta gerçekleşen yazışmaların içeriğinde, alacağı maaş hakkında da bilgiler mevcuttur. Yazışmada, Rafael Efendi'nin baş komiserliğe atanmadan önceki aldığı maaş miktarının 300 kuruş olduğu belirtilmiştir. Baş komiserlik görevi ile maaşına 200 kuruş daha zam yapılarak, senelik 2.400 kuruş alması planlanmış ve bu husus hakkında ödenek ayarlanmaya çalışılmıştır. BOA, ZB, 318/44, 15.07.1324; ; BOA, ZB, 322/5, 05.01.1326; BOA, ZB, 19/68, 13.06.1324; BOA, ZB, 402/68, 17.10.1324; BOA, ZB, 402/77, 06.11.1324; BOA, DH.MKT, 1126/25, 05.10.1324; BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat (DH.TMIK.S), 65/24, 21.08.1324, BOA, BEO, 2929/219656, 29.08.1324; BOA, BEO, 2880/215974, 06.06.1324; BOA, BEO, 2938/220333, 17.09.1324.

⁵⁰ *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.30.

⁵¹ Fernand Braudel, 16. Yüzyıl Akdeniz'de eşkıyalık faaliyetlerinin artışına neden olan sebepleri sıralamıştır. Bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev.Mehmet Ali Kılıçbay), C.II, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990, s.63-70.

⁵² Dr. Şule Sevinç Kişi, 18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan eşkıya olaylarına neden olan etmenleri sıralamıştır. "Ege'nin Namli Eşkîyası Çakırcalı Mehmet Efe", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S.6, 2017 s. 78-79;82-86.

⁵³ Çakırcalı'nın hayatı, Türk edebiyatına da konu olmuş ve hakkında çeşitli roman, türkü ve hikâyeler yazılmıştır. Bkz. Türkan Gözütok, "Eşkîyalık ve Çakırcalı Mehmet Efe'nin Türk Edebiyatına İz Düşümü", *Türkbilgi*, S.21, 2011 s.49-72.

⁵⁴ Rafael Efendi'nin azlinden sonra yerine başka bir memurun tayini hakkında da yazışmalar gerçekleştirilerek, bu göreve daha sonra Konya Baş komiseri Hasan Efendi tayin edilmiştir. BOA, DH.MKT, 1140/73. 28.11.1324; BOA, DH.TMIK.S, 67/11, 11.01.1325; BOA, ZB, 320/78, 26.12.1324; BOA, ZB, 402/101, 16.06.1326; BOA, ZB, 21/28, 02.03.1325; BOA, ZB, 403/17, 17.03.1325; BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 1432/27, 03.08.1326; BOA, BEO, 3002/225097, 14.01.1325.

⁵⁵ BOA, ŞD, 1432/27.

edememiştir.⁵⁶ Olaydan kısa bir süre sonra kendisi ile birlikte görevden alınan diğer memurların görevlerine iade edilmesine rağmen Rafael Efendi, yetkililerden istediği cevabı alamamıştır. Bu süre zarfında yerel ve merkezi idareciler arasında süre gelen yazışmalar sonucunda, konu hakkında soruşturma açılması kararlaştırılmıştır. Yürütülen soruşturma neticesinde, olayların yaşandığı sırada Rafael Efendi'nin İzmir'de pasaport komiseri olarak görev yaptığı ve bu dönemde Aydın'da dahi olmadığı anlaşılmıştır. Nazilli Kaymakamı hakkında da yürütülen diğer bir soruşturma neticesinde haydutlukla ilgili Rafael Efendi'ye dair herhangi bir ipucuna rastlanmamıştır. Soruşturmanın ardından Şura-yı Devlet kararıyla Rafael Efendi'nin mesleğine geri dönmesine ve iade-i itibar edilmesine karar verilmiştir⁵⁷. Ancak Rafael Efendi'nin göreve geri dönmesi o kadar kolay olmamıştır.

24 Temmuz 1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemle birlikte, yaklaşık 30 yıllık boyunca II. Abdülhamit tarafından uygulanan sıkıyönetim sona ermiştir. Toplumda özgürlük fikirlerinin yeniden filizlendiği bu dönemde, hürriyetin bir göstergesi olarak bir af yasağı çıkartılmıştır. İlk aşamada siyasi suçları kapsayan af yasağı, kısa sürede kapsamı genişletilerek çeşitli suçlardan mahkûm olan kişilerin de bu yasadan yararlanması sağlanmıştır⁵⁸. Bu yasa sonucunda İzmir ve çevresinde birçok suçlunun serbest bırakılması, Rafael Efendi'nin tekrar İzmir'de görev yapmasının önünde engel oluşturmuştur. Rafael Efendi'nin, İzmir'de adalete teslim ettiği suçluların, bu af yasağı kararıyla serbest bırakılması, Rafael'in hayatı hakkında idarecileri endişeye sevk etmiştir. Bu soruna çözüm bulmaya çalışan idareciler, Rafael Efendi'yi geçici bir süre ile başka bir vilayette görevlendirmeyi planlamışlardır⁵⁹. Yapılan yazışmalar neticesinde, Selanik'te 3.sınıf pasaport komiseri olarak göreve başlamıştır.⁶⁰ Ancak istemediği bir göreve atanan Rafael Efendi, bu pozisyonda daha fazla devam edemeyeceğini anladığı an, istifasını yetkililere sunmuştur. Bu dönemde, çeşitli yazışmalarla tekrar eski görevine dönmek için mücadele veren Rafael Efendi, yetkililerin sonunda dikkatini çekmeyi başarmıştır. 1908 yılının sonunda Rafael Efendi, Selanik'ten İstanbul'a dönerek, 900 kuruş maaş ile başkentte 9 numaralı sivil baş komiseri olarak görevlendirilmiştir⁶¹.

1909 yılı ile birlikte Rafael Efendi'nin memleketinden ayrılmasında etkili olan haksızlık ve zorunluluklar, İstanbul'da, yeni bir kariyer döneminin başlamasına neden olmuştur. Sadece iç siyasette değil İmparatorluk periferisinde de II. Meşrutiyet'in etkisi ile oluşan serbestiyet havası ile zorunlu ikamete tabi tutulan Emir Hüseyin'in dahi İstanbul'dan ayrılmasına izin verilmiştir.^{62,63} Böylesi politik imajların dahi serbestiyete kavuştuğu günlerde Rafael Efendi için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hayatının son dönemi yaklaşıyor olması garip bir tezat gibi görünmektedir.

Mesleğinde geçirdiği kısa süreli ayrılıktan sonra Rafael Efendi'nin, sadakati ve azminde herhangi bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. İstanbul'da bulunduğu dönem içerisinde de aldığı vazifeleri hakkıyla yerine getiren Rafael Efendi, bu süreç içinde bir suç örgütünün çökertilmesinde

⁵⁶ Rafael Efendi bu dönemde ailesinin geçimini sağlamak adına İzmir'de bir matbaaya ortak olmuştur. *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.32, Bali, a.g.e., s. 104-105.

⁵⁷ BOA, ŞD, 1432/27; BOA, ZB, 25/33, 10.08.1326; BOA, BEO, 3386/253939, 03.08.1326.

⁵⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I, K.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.68; Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, E Yayınları, İstanbul 2010, s.331.

⁵⁹ BOA, DH.MKT, 2668/57, 29.06.1326; BOA, ZB, 25/67.

⁶⁰ Rafael Efendi, bu döneme dair anlarında ayrıntılı bir açıklama yaparak, istemediği şekilde Selanik'e sürgün olarak gönderildiğini belirtmiştir. Haksızlığa uğradığının anlaşılması üzerine, tekrar göreve getirilen Rafael Efendi, rütbesi düşürülerek istemediği bir göreve tayin edildiğini belirtmiştir. *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.85-94.

⁶¹ BOA, ZB, 25/67; BOA, Dahiliye Nezaret-i Umumiye Sicil Kalemi Belgeleri(DH.EUM.SCL), 2/25, 02.03.1328; BOA, DH.SAİD.d, 122/1.

⁶² Ü. Gülsüm Polat, *Türk-Arap İlişkileri Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken 1914-1923*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s.58.

önemli rol oynamıştır. Mayıs 1909 tarihinde, Yunanlı Matyos adında bir kalpazanın, sahte para imalatı yaptığının ihbar edilmesi üzerine polis ekipleri kısa sürede Tophane bölgesinde kendisini yakalamıştır. Matyos'un üzerinin polis ekipleri tarafından aranması sonucunda, sahte para yapımında kullanılan kanıtlar ele geçirilmiştir. Bunun üzerine Matyos Efendi tutuklanarak, karakola götürülmüştür. Tutuklanmanın ardından, soruşturma genişletilerek, birlikte sahte para imal ettiği tespit edilen arkadaşı Manol Valentis'in evinde, emniyet güçleri tarafından arama yapılmıştır. Arama sonucunda para basımında kullanılan araç-gereçler ve bir miktar sahte para ele geçirilmiştir. Soruşturma ile ilgili Zaptiye Nezareti'ne açıklamada bulunan Beyoğlu Mutasarrıfı, Rafael Efendi hakkında da ayrı bir parantez açarak, gösterdiği hizmetler dolayısıyla takdirlerini sunmuştur⁶⁴. Bunun üzerine Zaptiye Nazırı tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda hizmetleri dolayısıyla Rafael Efendi ve meslektaşlarının ödüllendirilmesini talep etmiştir. Yazışmaların neticesinde Rafael Efendi'ye, 5 liralık bir para ödülü takdim edilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁵. Mesleğinde gösterdiği gayret ve özveri kısa sürede amirlerinin dikkatini çekmesi üzerine aynı yıl 25. Beyoğlu Polis Merkezi'nde 1000 kuruş maaşla baş komiser olarak göreve başlamıştır⁶⁶. Ancak Rafael Efendi'nin yeni görevi kısa ömürlü olmuş, henüz göreve başlayamadan yeniden tayin edilmiştir.

31 Mart Vakası, Osmanlı hükümetine Zaptiye Nezareti'nin artık işlemez bir yapıda bulunduğu ve değişimin gerekli olduğuna dair kanaatinin gelişmesine neden olmuştur. Bu anlamda 1909 yılında Zaptiye Nezareti kaldırılarak, Dahiliye Nezareti'ne bağlı Emniyet Umum Müdürlüğü kurulmuştur. İstanbul polis teşkilatına dair yapılanmaya da ayrı bir önem verilerek, Emniyet Umum Müdürlüğü ve İstanbul vilayetine bağlı İstanbul Polis Müdüriyeti kurulmuştur⁶⁷. Aynı yıl Emniyet Umum Müdürlüğü bünyesinde bir istihbarat dairesi de kurulmuştur⁶⁸. İstihbarat dairesinin kurulmasıyla birlikte Rafael Efendi, amirleri tarafından bu göreve layık görülerek 14 Ağustos 1909 tarihinde istihbarat memuru olarak göreve başlamıştır⁶⁹. 1000 kuruş maaşla Beyoğlu bölgesinden sorumlu istihbarat memuru olarak başladığı görevinde, Kasım ayında maaşına zam yapılması ile aylık ücreti 1500 kuruşa yükselmiştir⁷⁰. Rafael Efendi, yaklaşık bir yıl boyunca bu görevde bulunmuş olmasına rağmen bu dönemde aldığı görevler hakkında herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak 1910 yılının Temmuz ayında İstihbarat Dairesi'nin kapatılmasına karar verilmesi ile birlikte Rafael Efendi, yeni bir göreve başlayana kadar kaydı silinerek, kadro dışı bırakılmıştır⁷¹.

4. Harp ve Hukuk Mücadelesi

Rafael Efendi, İstanbul'daki günlerinin ardından emekli olmaya karar vermiştir. Bu kararı almasında, o dönemde yaşadığı sağlık sorunları etkili olmuştur. Sağlık durumu göz önüne alınarak verilen kararlar birlikte Rafael Efendi, İstanbul'dan ayrılarak memleketine dönmüştür.⁷² Ancak Rafael Efendi, emeklilik hayatına bir türlü ısınamamıştır. Yaklaşık iki yıl süren emeklilik yaşantısının ardından, mesleğine duyduğu özlem giderek artmış ve bu durum, Rafael Efendi'nin tekrar görevine dönme isteğini kuvvetlendirmiştir. Rafael Efendi, 1912 yılında tekrar göreve dönerek Aydın vilayeti polis teşkilatı bünyesinde kurulan sivil polis heyetinin başkanlığına atanmıştır. 1300 kuruş maaş ile

⁶⁴ BOA, ZB, 333/3, 04.05.1327.

⁶⁵ BOA, BEO, 3573/267945, 24.05.1327; BOA, ZB.,333/28, 09.05.1327.

⁶⁶ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi Belgeleri (DH.EUM.MH.), 236/18, 27.07.1327.

⁶⁷ Abdülkadir Özcan, "Zaptiye", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul 2013, s.128-130; BOA, DH.MKT., 2827/93, 13.05.1327; Nureddin Van, "II. Meşrutiyet İlanından Sonra Polis Teşkilatının Değişimi ve Dönüşümü", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.34, 2012 s.286.

⁶⁸ BOA, DH.EUM.MH, 1/11, 27.07.1327; BOA, DH.MKT., 2908/25,06.08.1327.

⁶⁹ BOA, DH.EUM.MH, 1/11; BOA, DH.EUM.MH,239/49, 08.12.1327; BOA, DH.EUM.MH, 263/28, 26.09.1327; BOA, DH.EUM.SCL, 2/25.

⁷⁰ BOA, DH.EUM.MH, 7/43, 07.11.1327; BOA, DH.EUM.MH, 263/28; BOA, DH.EUM.SCL., 2/25.

⁷¹ BOA, DH.EUM.MH, 17/3, 02.08.1328; BOA, DH.EUM.SCL., 4/24, 20.08.1328.

⁷² *Les Mémoires de Rafael Chikurel*, s.97.

komiser olarak göreve başladığı bu atamada, önceden istihbarat memuru olarak görev yapmış olmasının etkisi olduğunu söylemek mümkündür⁷³. Ancak, bu görev sırasında yaşadığı elim bir olay, mesleki kariyerini derinden etkileyerek, hayatının tamamen değişmesine neden olmuştur.

20. yüzyılın başlarında Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin siyasi açıdan en kritik sorunların yaşandığı bölgelerden biri haline gelmiştir. Osmanlı devlet adamları, bütün çabalarına rağmen devletin kötü gidişatına durduramamış, siyasi anlamda devlet çözülmeye başlamıştır. Bu durumdan faydalanmak isteyen Balkan Devletleri (Bulgaristan-Karadağ-Yunanistan-Sırbistan), Osmanlı Devleti'ne karşı 1912 yılında savaş ilan etmiştir. Savaş ilanından hemen sonra Osmanlı Devleti, iç güvenliği sağlamak adına bir dizi önlemler almıştır. Bunların arasında “düşman” statüsünde bulunan vatandaşların ülke dışarısına çıkartılması, sıkıyönetim ilanı ve Divan-ı Harp Mahkemeleri'nin kurulması gibi önlemler görülmektedir⁷⁴. Bu bakımdan, İzmir'in kozmopolit yapısı nedeniyle sıkıyönetim uygulamalarının bu vilayette etkili bir biçimde uygulanmasını gerekli kılmıştır⁷⁵. Bu dönemde, Aydın vilayetinde komiser olarak görev yapan Rafael Efendi, İzmir Divan-ı Harp Mahkemesi tarafından alınan kararların infazında önemli bir görev üstlenmiştir. Ancak, bu görev esnasında adının rüşvet olayına karışması, Rafael Efendi'nin mahkûmiyetine yol açan bir süreci başlatmıştır. İzmir Divan-ı Harp Mahkemesi'nde yürütülen bir davada, bazı Yunanlı vatandaşların ülke güvenliğini tehlikeye attığı gerekçesiyle ülke dışına çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bu kararın ardından, Yunanlıların ülke dışına çıkartılması adına Rafael Efendi ile birlikte iki meslektaş daha görevlendirilmiştir. Ancak, mahkeme kararının uygulanmasında, kendisi ile birlikte diğer polis memurlarının suiistimalleri tespit edilmiştir. Yunanlılardan rüşvet almak suretiyle bu kişileri ülke dışına çıkarmadıkları gerekçesiyle haklarında dava açılmıştır. İzmir Divan-ı Harp Mahkemesi'nde görülen davada Rafael Efendi'ye, Kanun-ı Ceza'nın 102. Maddesi gereğince 8 ay hapis cezası ve ömür boyu görevinden uzaklaştırılma kararı verilmiştir⁷⁶. Bu karar sonrası hukuk mücadelesine başlayan Rafael Efendi, çeşitli makamlara gönderdiği dilekçelerle serbest bırakılmasını talep etmiştir. Dilekçelerinde, mahkeme tarafından siyasi suçlu addedilerek mahkûm edildiğini beyan eden Rafael Efendi, bu nedenle 1913 yılında siyasi suçlulara yönelik çıkartılan af yasasından yararlanmasını gerektiğini dile getirmiştir⁷⁷. Rafael Efendi, aftan faydalanamaması durumunda, kendisinin siyasi suçlu olarak değerlendirilemeyeceği ve dolayısıyla adi suçlu olarak tekrar yargılanması gerektiğini ayrıca dile getirmiştir. Kendisinin adi suçlu olarak değerlendirilmesi durumunda ise, mahkemenin yetkisi dışında karar almış olacağını ve bu nedenle Divan-ı Harp Mahkemesi'nce yargılanamayacağını belirtmiş ve karara itiraz etmiştir⁷⁸. Rafael Efendi tarafından gönderilen dilekçelerin yanı sıra, Hahambaşı Nesim Danon tarafından da gönderilen bir dilekçe ile Rafael Efendi'nin serbest kalması talep edilmiştir. Ancak, Aydın Valiliği tarafından gönderilen cevabi yazıda, kişinin aftan yararlanmasının mümkün olmadığı ve işlediği suçun siyasi suç kapsamına girmediği ifade edilmiştir⁷⁹. Hukuk mücadelesini sürdürmekte kararlı olan Rafael Efendi, konuyu İzmir İstinaf Mahkemesine taşıyarak, af talebini yinelemiştir. Bunun üzerine Mahkeme ile Adliye Nezareti arasındaki yazışmanın sonucunda, rüşvet davasının siyasi suç kapsamına girmediği belirtilerek, kendisinin aftan

⁷³ BOA, DH.EUM.MH, 43/49, 18.01.1331.

⁷⁴ BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları(MV), 170/60, 13.11.1330.

⁷⁵ İzmir bölgesinde kurulması planlanan Divan-ı Harp Mahkemesi adına Bkz. BOA, BEO, 4113/308474, 06.12.1330.

⁷⁶BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı(DH.H.), 40/6, 03.10.1331; BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS.), 111/12, 24.05.1331; BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi Evrakı (DH.EUM.MEM), 130/10, 27.02.1331.

⁷⁷ Ahmet Efiloğlu, “Balkan Savaşı'nda Bulgar ve Yunan Ordularıyla İşbirliği Yapan Rum, Bulgar ve Ermenilere Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.20, 2011, s.52.

⁷⁸ BOA, ŞD, 38/31,23.08.1331; BOA, DH.SYS., 111/12.

⁷⁹ BOA, DH.H. 40/6.

yararlanamayacağı açıklanmıştır⁸⁰. Rafael Efendi, tüm çabalarına rağmen istediği sonucu bir türlü ulaşılamamış ve konu, Tanzimat Dairesi'ne kadar taşınmıştır. Tanzimat Dairesi, mahkemenin aldığı karar hakkında bir değerlendirme yaparak nihai sonuca varmıştır. 23 Temmuz 1913 tarihli kararda, rüşvet olayının, adi suç kapsamında kabul edileceğine ve bu nedenle kişinin siyasi aften yararlanamayacağını belirtilmiştir. Ayrıca, Tanzimat Dairesi, Divan-i Harp Mahkemeleri'nin gerektiğinde adi suçlar kapsamına giren vakalarla ilgilenebileceğini belirterek, mahkemenin yetki alanı dışında bir karar almadığını ifade etmiştir⁸¹. Alınan bu kararın ardından Rafael Efendi'nin akıbeti hakkında daha fazla bir bulguya ulaşılamamıştır.⁸² Tanzimat Dairesi'nin aldığı karar sonucunda, Rafael Efendi'nin cezasının onandığı muhtemel gözükmektedir. Arşiv belgeleri ışığında yaptığımız araştırma neticesinde, Rafael Efendi'nin hayatına dair başka bir bulguya da rastlanmamıştır. Rafael Efendi'nin aldığı ceza sonucu polis teşkilatından men edilmesi, muhtemelen herhangi bir memuriyette istihdam edilmesinde önemli bir engel oluşturmuştur.

Sonuç

Osmanlı Devleti, tebaasını oluşturan gayrimüslim toplulukları hiçbir dönemde azınlık statüsünde değerlendirmemiştir. İmparatorluk, kendine özgü oluşturduğu millet sistemi içerisinde gayrimüslimleri Osmanlı vatandaşı olarak kabul ederek, devletin bekası adına siyasi, idari ve ekonomik anlamda bilgi ve deneyimlerinden her dönem faydalanmıştır. Belgeler ışığında, Osmanlı bürokrasisinde, 19. Yüzyıla kadar gayrimüslim vatandaşların sayısının nispeten az görünmesini, devletin dışlayıcı bir ideolojik yaklaşımından ziyade, idari yapının giderek bozulmasında aramak daha uygun olacaktır. Devlet kademesinde istihdam edilecek memurun yetiştirilmesinde yeterli idari ve hukuki düzenlemelerin bulunmaması ve ayrıca memur alımlarında keyfiyete dayalı bir politika izlenmesi, zaman içinde idari işleyişin bozulmasına ve buna bağlı olarak liyakatten uzak memur istihdamına yol açmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyılda gerçekleştirdiği reform hareketinde, bürokrasi alınana odaklanması bunu göstermektedir. Asırlar boyunca devlet çatısı altında güvenle yaşayan çeşitli dine ve millete mensup toplumlar, devletin bu dönemde ortaya koyduğu "Osmanlılık" anlayışı ve yapılan reformlar neticesinde, devlet kademesinde sayıları artmıştır. Öyle ki, 19.yüzyılda milliyetçilik akımının yükselişe geçtiği bir dönemde, gayrimüslim vatandaşların devlet hizmetinde istihdam edilmesi göz ardı edilmeyecek bir durumdur. Bu dönemde, dini ve etnik kimliklerin ötesinde, "Osmanlılık" vurgusu ve buna ek liyakat usulüne dayalı istihdam politikaları sonucunda, gayrimüslim memurlar, siyasi bağlılık ve sadakat prensibiyle, Osmanlı Devleti'ne hizmet etmişlerdir. Bu anlamda Rafael Efendi'nin hayatı, tüm bu süreci aydınlatması ve Osmanlılık idealiyle uyumlu bir örnek teşkil etmesi bakımından değerlidir.

19.yüzyıl Osmanlı reformu, kamu kurum ve kuruluşlarının modern bir yapıya kavuşması amacıyla bu alanda da yapılanmayı zorunlu hale getirmiştir. Dönemin siyasi ve toplumsal atmosferi göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti'nde iç güvenlik ve asayiş şüphesiz ki önemli bir konudur. Bu anlamda Osmanlı polis teşkilatı, reform hareketinden etkilenen kurumlar arasında yer almaktadır. Bu süreç içerisinde, emniyet güçlerine katılan Rafael Efendi'nin teşkilattaki görevi dolayısıyla dönemin toplumsal sorunlarına ve polis teşkilatının değişimine dair izler yaşamında gözlemlenebilmektedir.

Bu dönemde devlet hizmetinde çalışacak memurun liyakat esasına dayalı olarak görevlendirilmesi, Rafael Efendi'nin dinsel kimliği dolayısıyla ötekileştirilmesinin önüne geçerek, kariyerinde önemli başarı ve mükâfatlar elde etmesini sağlamıştır. Kariyerinde bu başarılarla

⁸⁰ Rafael Efendi hakkında detayları, aynı mahkemede yargılanan 2.sınıf komiserlerinden Mustafa Bey'in dilekçesinde de görmekteyiz. BOA, DH.H., 40/6.

⁸¹ BOA, DH.H., 40/6.

⁸² Rafael Efendi anılarında, 1911 yılına kadar yaşamından kesitler sunmuştur. Bu anlamda, 1913 yılında yaşadığı yargılanma süreci ve sonraki yaşantısına dair izlere, anılarında rastlamak mümkün olmamıştır.

ulaşmasında etkili olan bir diğer faktör ise kuşkusuz kendisini Osmanlı vatandaşı olarak tanımlaması ve bu tutumla üstlendiği vazifeleri gerektiği gibi yerine getirmesidir. Bu anlamda Rafael Efendi, aynı özveri ve sadakatle 19 yıl boyunca Osmanlı polis teşkilatında görev alarak, devlete hizmet etmiştir.

Son olarak, Rafael Efendi'nin yaşamını değiştiren olay hakkında da bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Rafael Efendi'nin dinsel kimliğinin, mahkemenin kararına etkisi olup olmadığı sorusuyla değerlendirilebilir, ancak bu konuda kesin bir sonuca varmak pek mümkün gözükmemektedir. Öyle ki, Rafael Efendi ile aynı dava kapsamında yargılanan diğer meslektaşları, Müslüman Türk kimliğine sahip olmalarına rağmen adil yargılama neticesinde onlar da ceza almışlardır. Bu anlamda, adaletin tarafsız ve eşit bir biçimde uygulandığı gözlemlenmektedir. Buradan hareketle Rafael Efendi'nin, hizmetlerindeki üstün başarısı ve özverisi karşısında terfi ve nişanlarla ödüllendirildiği, buna karşın isteyerek ya da istemeyerek içerisinde yer aldığı suiistimal ve görev ihmal meseleleri karşısında da cezalandırıldığı görülmektedir. Bu anlamda, hayatındaki kırılma anları, benzer durumda başka bireylerin de karşılaşacağı tecrübeler olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, Rafael Efendi'nin yaşamı, sadece bir hayat öyküsü olmanın ötesinde, aynı zamanda dönemin siyasal ve toplumsal atmosferinin birey üzerindeki etkilerini anlamak adına değerlidir.

BİBLİYOGRAFYA

1.Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbıâli Evrak Odası Evrakı (BEO)

2688/201599, 2880/215974, 2929/219656, 2938/220333, 3002/225097, 3386/253939, 3573/267945, 4113/308474.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi Evrakı (DH.EUM.MEM)

130/10.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi Belgeleri(DH.EUM.MH.)

1/11, 7/43, 17/3, 43/49, 236/18, 239/49, 263/28.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Sicil Kalemi Belgeleri(DH.EUM.SCL)

2/25, 4/24.

Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı(DH.H.)

40/6.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi(DH.MKT.)

624/26, 624/38, 946/88, 1001/75, 1126/25, 1140/73, 2307/57, 2315/51, 2668/57, 2827/93, 2908/25.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri(Dh.Said.d)

122/1.

Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı(DH.SYS.)

111/12.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

352/124, 353/108.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat (DH.TMIK.S)

65/24, 67/11.

İrade Taltifat Evrakı(İ.TAL)

325/62, 412/33.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT)

851/18.

Meclis-i Vükela Mazbataları(MV)

170/60.

Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı(A.MKT. MHM)

615/1.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)

38/31, 1432/27.

Yıldız Esas Evrakı, Kamil Paşa Evrakı(Y.EE.KP)

26/2517, 30/2903, 40/3904.

Yıldız Perakende Evrakı, Umum Vilayetler Tahriratı(Y.PRK.UM)

77/15.

Zabtiye Nezareti Evrakı(ZB)

19/68, 21/28, 25/33, 25/67, 318/44, 320/78, 322/5, 333/3, 333/28, 400/50, 402/68, 402/77, 402/101, 403/17.

2. Araştırma ve İncelemeler

ARSLAN, Hammet, “Tarihsel Süreçte İzmir Yahudi Cemaatinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumu”, *Milel ve Nihal Dergisi*, C.11, S.1, 2014, s.119-142.

Aydın Vilayet-i Salname-i, C.24, 1324(H.).

BAKAR, Bülent, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2009.

BALCI, Sezai-YADİ, Ahmet, *Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2018.

BALİ, N. Rıfat, *Devlet'in Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

BAYUR, Hikmet Yusuf, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I, K.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

BERBER, Ferhat, “Osmanlı Ermenisi Bir Ailenin Serencamı: Balyozzadeler” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXX, S.2, 2015, s.429-442.

BİNGÖL, Sedat, “Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler” *Belleten*, C.75, S. 274, 2011, s.845-880.

BİRECİKLİ, İhsan Burak-FAHRİ, Maden, “Yıldız Suikasti: Ermeni Komitacıların Sultan Abdülhamit'e Karşı Düzenlemiş Oldukları Bombalı Saldırı” *Atatürk Araştırma Merkezi*, C.XXIII, S.67, Kasım 2007, s.399-424.

BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C.II, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.

- EFİLOĞLU, Ahmet, “Balkan Savaşı’nda Bulgar ve Yunan Ordularıyla İşbirliği Yapan Rum, Bulgar ve Ermenilere Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 20, 2011, s.41-81.
- ELİGÜL, Banu, “Etnocultural Nationalism and Turkey’s non-Muslim Minorities During the Early, Republican Period”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, V.46, 2019, p.158-177.
- GÖZÜTOK, Türkan, “Eşkiyalık ve Çakırcalı Mehmet Efe’nin Türk Edebiyatına İz Düşümü”, *Türkbilig*, S.2, 2011, s.49-72.
- GÜLERYÜZ, Naim, “İzmir Emniyet Teşkilatında Musevi Polisler”, *Şalom*, 19.07.2017.
- GÜLLÜ, Ramazan Erhan, “Osmanlı Devleti’nde Azınlık Var mıydı? Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Vatandaşlarının 19. Yüzyılda Değişen Hukuki Statüleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 95, Güz 2020, s.149-174.
- HATİPOĞLU, Akın, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Görev Yapan Musevi Polisler”, *Çağın Polisi Dergisi*, https://www.caginpolsi.com.tr/eski_sitemiz/67/14-15.htm, son erişim tarihi: 10.03.2023.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KILIÇ, Musa, “Osmanlı Diplomasisi Hizmetinde Yahudiler”, *Türk Sosyal ve Siyasi hayatında Yahudiler*, (Ed.İbrahim Erdal ve Yunus Özger), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s.91-128.
- KILIÇ, Musa, *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler(1836-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- KILIÇ, Musa, “Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Bürokrasinde Yahudi Memurlar” *OTAM Dergisi*, S. 31, 2012, s.129-156.
- KIRMIZI, Abdülhamit, “II.Abdülhamid'in Hristiyan Memurları” *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*,(Ed. F.Gün ve H.İ.Erbay), TBMM Milli Saraylar, İstanbul, 2017, s.654-664.
- KİŞİ, Şule Sevinç, “Ege’nin Namı Eşkiyası Çakırcalı Mehmet Efe”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 2017, s.77-122.
- KURTARAN, Uğur, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S. 8, 2011, s.57-71.
- KÜSKÜ, Fırat, “II. Abdülhamit Döneminde Hayat Kurtaranlara Madalya Verilirdi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 323, Kasım 2020, s.72-76.
- Mis memorias: Una vida yena de drama i perikelos Un commissaire de police ottoma d’origine juive à Izmir au début du XXe siècle. Les Mémoires de Rafael Chikurel*, (Ed. Henri Nahum), Isis Yayınları, İstanbul, 2002.
- NAHUM, Henri, *İzmir Yahudiler(19-20. Yüzyıl)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- OCAK, Refika, *Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Yahudiler*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2004.
- ÖZCAN, Abdülkadir. “Zaptiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul 2013, s.128-130.
- ÖZGER, Yunus, “Sicill Ahval Defterlerine Göre Bazı Yahudi Memurların Sosyo-Kültürel Durumları” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 16, Kış 2011, s.382-401.
- POLAT, Ü. Gülsüm, *Türk-Arap İlişkileri Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken 1914-1923*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- SHAW, Stanford J.–SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, E Yayınları,

İstanbul 2010.

TEKİN, Hakan, “Osmanlı Devleti’nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları,” *International Journal of Social Science*, S. 28, 2014, s.393-411.

TOKTAŞ, Şule, “Citizenship and Minorities: A Historical Overview of Turkey’s Jewish Minority”, *Journal of Historical Sociology*, V.18, s. 394-429.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Batılılaşma Hareketleri I*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul 2015.

VAN, Nureddin, “II. Meşrutiyet İlanından Sonra Polis Teşkilatının Değişimi ve Dönüşümü” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 2012, s.281-294.

YAMAN, Ahmet, “Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları(Aile Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme)”, *Diyanet İlmî Dergi*, C.51, S. 2 2015, s.11-35.

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol.: 1-Sayı/Issue: 2
Aralık 2023/December 2023

Başvuru/Submitted: 11 Aralık 2023/11 December 2023
Kabul/accepted: 29 Aralık 2023/29 December 2023

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number: 10.5281/zenodo.10421653

Araştırma Makalesi

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

27 Eylül 1916: Habeşistan'da Darbe ve Ardından Yaşananlar *

Esra ALTUN**

Özet

I. Dünya Savaşı'nın tarafsız devletlerinden biri de Doğu Afrika ülkesi olan Habeşistan'dı. II. Menelik'in (1889-1913) Avrupalılarla kurduğu yakın ilişkiler I. Dünya savaşı esnasında tahtta olan torunu Lij Iyasu (1913-1916) döneminde radikal bir değişime uğramış, savaşta merkezi güçlere daha yakın bir politika izleyerek bu yönde hedefler gelişmişti. Doğu Afrika'da Müttefikler (İngiltere-Fransa-İtalya) için istikrarın sağlanması önemliydi fakat Iyasu'nun politikaları bunun tam tersi yönde ilerliyordu. 1916 yılında tahttan indirilmesinin ardından Habeşistan'da saltanat II. Menelik'in kızı İmparatoriçe Zawditu'ya geçmiş, Ras Tafari (Haile Selassie 1930-36;1941-74) naipliğinde yeni bir hükümet kurma girişimleri başlatılmıştı. Fakat darbeden sonra Habeşistan'da karışıklıklar ve bir dizi çatışma meydana geldi. Lij Iyasu ve taraftarları ve Iyasu karşıtı merkezi hükümet yanlıları arasında iktidar mücadelesi başladı. Bu mücadelenin kaybedeni zaten bir darbe ile tahttan indirilmiş olan Lij Iyasu olacaktı. Ancak kazanan tarafta da işler yolunda gitmedi. Avrupalı güçlerin ülkeye müdahaleleri Habeşistan'ın yaşadığı iç karışıklık fırsat bilinerek sürdürülmüştü. Habeşistan'a uygulanan silah ambargosu ve yönetimde İngiliz yanlısı kişilerin desteklenmesi ülkeye yönelik İngiliz müdahaleleriydi.

Anahtar Kelimeler: 1916 Hükümet Darbesi, Lij Iyasu, Ras Tafari, Silah Ambargosu

September 27, 1916: Coup in Abyssinia and Subsequent Developments

Abstract

One of the neutral states of World War I was Abyssinia, an East African country. II. Menelik's close relations with the Europeans had undergone a radical change during the Reign of his grandson, Lij Iyasu, who was on the throne during the world war, and he had developed goals in this direction by following a policy closer to the Central Powers. Stabilization was important to the Allies in East Africa, but Iyasu's policies were moving in the opposite direction. After he was dethroned in 1916, attempts were made to establish a new government in Abyssinia under the regency of Ras Tafari, whose sultanate passed to Menelik's daughter, Empress Zawditu. But after the coup, disturbances and a series of conflicts occurred in Abyssinia. The struggle for between Lij Iyasu and his supporters and the anti-Iyasu central government supporters. The loser in this fight would be Lij Iyasu, who had

* Bu çalışma "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan'a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri", (Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2020, Kütahya) başlıklı tezden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, altnesraa@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0753-5991.

already been deposed by a coup. However, things did not go well on the winning side. The interventions of the European Powers in the country were continued by taking advantage of the internal turmoil in Abyssinia. The arms embargo on Abyssinia and the support of pro-British people in the administration were British interventions in the country.

Key Words: 1916 Coup d'Etat, Lij Iyasu, Ras Tafari, Arms Embargo.

Giriş

Habeşistan; bugün bilinen adıyla Etiyopya bir Doğu Afrika ülkesidir. Sahilde toprağı bulunmamasına karşın Kızıldeniz'in önemli limanlarının hinterlandını oluşturur. Hıristiyanlığın en eski formunu barındırır, tarihsel süreçte önemli medeniyetlerin var olduğu bölgedir. Siyasî ve coğrafi olarak stratejik konuma sahip olan bir Doğu Afrika ülkesi olması Etiyopya'yı önemli bir konuma yerleştirir. Afrika kıtasının sömürgeleştirildiği dönem göz önüne alındığında Etiyopya, Liberya da buna dahil olmak üzere sömürgeleştirilmeyen yegâne kıta ülkesidir. 1896'da İtalyan sömürge birliklerine karşı kazanılan zafer Etiyopya'nın bağımsızlığını taçlandıran, tarihteki eşsiz galibiyetlerden biridir. Etiyopyalıların Avrupalı güçler karşısında silah ve mühimmat noktasında onlarla yarışamayacağı bir ölçüde olduğu ilk akla gelse bile bu Doğu Afrika ülkesi savaşçı gücü ve silah kullanma kabiliyeti ile ülke sınırlarını düşman bir orduya teslim etmeyecek nitelikte dirençliydi. Fakat I. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında yaşananlar Etiyopya'nın İtalyan işgaline uğramasına ve ülkedeki dengelerin bir noktada sarsılmasına yol açtı.

Bu çalışmada Lij Iyasu'nun tahttan indirilmesinden sonra yaşanan gelişmeler en detaylı haliyle aktarılmaktadır. Bugüne kadar Habeşistan üzerine yapılan tarihsel çalışmalarda kapsam ve içerik düşünüldüğünde ülkeyi ve coğrafyayı anlamak ve Afrika gibi devasa bir kıtada geniş resmi oldukça küçülterek ve detaylara dikkat kesilerek bölgeyi tanımak adına aşağıda aktarılanların işlevsel olacağı varsayılmaktadır. Afrika'nın sömürgeleştirildiği dönem, sonrasında uzun süren bir mücadeleyle tek tek bağımsızlıklarını kazanan ama dış güçlerin etkisinden tamamen kurtulmayı başaramamış, bugün bir taraftan açlık ve yoksullukla baş etmeye çalışırken bir yandan da modern dünyaya ayak uydurmak gayretinde, gelişmeye açık, sanılanın aksine zengin başkentlere de sahip olan bir Afrika kıtası resmi karşımızdadır. Bugün Afrika ülkelerinin mevcut şartlarda ne kadar bağımsız ve dünya siyasetinde nerede konumlandığını anlamak, sömürgecinin yıllar içinde şeklen bin bir çeşide dönüştüğü süreçte artık hangi araçların etkili olduğunu ve bu noktaya nasıl geldiğini, bundan sonra kıtayı nelerin beklediğini anlamak noktasında tarihini bilmeyi gerektirir. Çalışma bu anlamda mütevazı bir giriş niteliğindedir. I. Dünya savaşı yıllarında Habeşistan'da yaşananlar çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

19. Yüzyıl Sonu ile 20. Yüzyıl Başında Habeşistan'da Siyasi Ortam

Lij Iyasu'nun büyük babası II. Menelik'in (1889-1913) hükümdarlığından sonra Habeşistan'da işlerin yolunda gittiği söylenemezdi. Menelik'in ölmeden önce varisi ilan ettiği torunu V. Iyasu (Lij) için etrafı sömürge müstemlekeleri ile çevrili bir ülkeyi yönetmek kolay olmayacaktı. Habeşistan'ın yönetsel mekanizması; meşru bir hükümdarın, hükümet üyeleri, soylular, din görevlileri ve bölgesel güç sahipleri üzerinde kurduğu mutlak otoritenin gücüne bağlıydı. Habeşistan; Afrika'nın bağımsızlığını koruyabilmiş neredeyse tek ülkesiydi. Dört tarafı sömürge yönetimleriyle çevrili olan bir Afrika ülkesi bağımsızlığını korumayı nasıl başarabildi? Ne kadar başarabildi? Afrika tarihinde önemli bir yeri işgal eden sömürgecilik anlayışı karşısında Habeşistan'ın bu özel durumu bugün tarihsel sorgulamaları yapmamız için bulunmaz bir alan açar. Habeşistan 1896 yılında İtalyanlara karşı büyük bir zafer kazanarak İtalyan tehdidini kısa süre de olsa bertaraf etmeyi başarabilmişti. II.

Menelik'in hayata geçirmeye çalıştığı modern reformlar bu zaferin devamını sağlamak ve ülkesinin bağımsızlığını korumaya yönelik adımlardı. Ülkede ilk resmî bankanın açılması, telefon telgraf ve posta hizmetlerinin başlatılması, demir yolu ağının oluşturulması, ilk otomobilin ülkeye getirilmesi gibi pek çok reform için göreceli adımlar atıldı. Fakat böyle bir reformun gerçekleşmesi noktasında Habeşistan büyük oranda Avrupalı devletlere bağımlıydı. II. Menelik bu bağımlılığı lehine çevirmek istediğini gösteren adımlar atmaya devam ediyordu. Ülkede Avrupa tarzı bir bakanlık sistemi kurulmuştu. Bu sistem idari işleyişe bir nevi modern bir kurumsallık kazandırmıştı. Bu tarz yenilik hareketleri Avrupalı devletlerle ortak çıkarlara dayalı iş birlikleri için fırsat olarak görüldü¹. Ülkenin çeşitli bölgelerinde ise halihazırda sömürgeci güçlerin kullandıkları ulaşım ve iletişim ağları mevcuttu. Menelik iş birliği ve yardım ile bu ağı genişletmek gayesini güttü. Avrupalı devletlerin işgal dışında bir yöntemle nüfuz etmesini sağlayacak olan önemli etkenlerden biri de Habeşistan'ın bu bağımlılığıydı.

Darbenin Ardından Yaşanan Gelişmeler

Lij Iyasu'nun tahttan indirilmesi² Habeşistan tarihindeki önemli olaylardan biriydi. 12 Eylül 1916'da üç İtilaf devleti (İngiltere, Fransa ve İtalya) elçisinin Habeş Hükümeti'ne gönderdiği ultimatonda "Prens'in, onların düşmanlarına desteğini sürdürmesi halinde ülkelerinin askeri müdahaleye hazır olduğunu" bildirdiği bir gözdağı verilmişti³. II. Menelik'in vefatının ardından başlayan Lij Iyasu'nun hükümdarlığı I. Dünya Savaşı'nın ortalarında 26 Eylül 1916'da tahttan indirilmesiyle son buldu. Iyasu saltanatı boyunca radikal siyasi adımlar atmış Türk-Alman dostluğunu kullanarak ülkesinin çıkarlarını İtilaf devletlerinin çıkarlarının karşısında konumlandırmıştı. 20 Haziran 1916 tarihli Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı belgesinde Addis Ababa'daki İngiliz temsilci Thesiger'dan Edward Grey'e gönderilen bir raporda buna dikkat çekiliyordu. Lij Yasu iki gün öncesinde Lord Kitchener'in ölümü ile ilgili taziye ziyareti için İngiliz Elçiliği'ne geldiğinde savaş ve diğer meseleleri konuşmak için de bir saat kalmış ve bu görüşmede Tsana Misyonu hakkında ve Likamakwas Abagaz'ın davranışları hakkında İngiliz tarafının şikayetlerini dinlemek için tercümanlık görevi üstlenen Zaphiro'dan her şeyi duymak istediğini dile getirmişti. İngiliz temsilci Thesiger Zaphiro'ya "Prens'e, Molla'ya ve genel olarak Müslüman propagandasına karşı tutumuyla ilgili ortaya çıkan ciddi şüpheleri gidermenin gerekliliğini belirtmesini ve kendisiyle daha fazla görüşme ayarlamaya çalışmasını, Molla ve kıyı kabileleriyle yazışmalarının, Müslümanlara yönelik açıkça ifade ettiği sempatinin ve Türk Konsolosluğu ile ilişkilerinin çok kötü bir ortam yarattığını, Büyük Britanya'nın düşmanlarıyla bu tür ilişkilere girerek iki ülke arasındaki dostluğu tehlikeye attığını" söylemişti⁴.

Lij Iyasu ise Habeşistan'daki Müslümanların sayısına dikkat çekerek Türk Hükümeti savaşın başlarında cihat ilan ettiğinde Habeşistan'ın güvenliği ve tehlikeyi önlemek için ciddi olarak endişelendiğini, ülkesindeki Müslüman kabilelerle dostluk kurma yönündeki mevcut politikasına başladığını Molla'ya gelince ise sadece onu susturmak ve Habeşistan'dan uzak tutmak için onunla oynadığı ifadeleriyle yanıt vermişti⁵. Bu, İngilizlerin şüphelerini gidermek için yeterli değildi. Somali Mollası Abdullah bin Hasan'a sağladığı destek ile hem Avrupalı güçlerin özellikle İngilizlerin

¹ Charles Schaefer, "The Politics of Banking: The Bank of Abyssinia 1905-1931", *International Journal of African Historical Studies*, Vol.25 no.2 1992, s. 361-362.

² Lij Iyasu'nun hükümdarlığı dönemi için bakınız; Esra Altun, *I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan'a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya 2020.

³ Hugh Drummond Pearson, *Letters From Abyssinia 1916 and 1917 With Supplemental Foreign Office Documents*, Editör: Frederic A. Sharf, Commentary and Annotations by Richard Pankhurst, Tsehail Publishers, First Edition January 2004, s.124.

⁴ Pearson, *Letters From Abyssinia...*, (Thesiger to Grey, Foreign Office, London-20 June 1916 FO.371/2593) s.112-113.

⁵ Pearson, *Letters From Abyssinia...*, s. 113.

şüphelerini üzerine çekmiş hem de merkezî hükümet, mahalli güç sahipleri ve dinî otoritenin nefretini ve kaygılarını tetiklemişti. Darbe Harar ve Jigjiga üzerinden Somali Mollası Hasan ile birleşerek İngilizlere ve İtalyanlara karşı askerî bir saldırı hazırlığı yaptığı sırada gerçekleşmiş, Türk ve Alman temsilcilerin büyük çabalar harcadığı politikalarını Habeşistan'dan gelecek desteği tam da

Gerçekleştirecekleri aşamada durdurmuştu⁶. Türk ve Alman ittifakı Iyasu'ya “İngilizler Somali şimalinden çıkarıldığı taktirde Habeşlilere Zeyla ile Belhar arasında bir sahil ve Harar vilayeti doğu sınırından sahile kadar takriben yüz yirmi kilometre tuluunda ve kırk elli kilometre arzında bir mıntika terkinî” vaat etmişti⁷. Lij Iyasu'nun Müslüman olduğuna yönelik ortaya atılan sansasyonel iddialar endişeleri artırmayı da başarmış görünmekteydi. Iyasu bir İngiliz resmî yazışmasında geçtiği üzere durumdan şikâyet edecek “herkesin kendisinin Müslüman sempatisi hakkında dedikodulara kulak asmaya meyilli olduğundan öfkeli bir şekilde yakınacak ve bin yılı aşkın bir süredir Hıristiyan olan Etiyopya'nın Krallar Kralı (King of Kings) olarak kendisinin Müslüman olmasının imkânsız olduğunu, Habeşistan kilisesine sıkı bağlılığını” dile getirecekti⁸. Fakat Müslüman kıyafetleri içinde fotoğrafının Habeşlilere dağıtıldığı ve bu yönde propaganda yapıldığı iddiası vardır⁹.

Darbe gerçekleşmeden önceki süreçte bu eylemin yapılacağına dair işaretler İngiliz yazışmalarında açık bir şekilde dile getirilmiştir. İngiliz temsilci Thesiger 21 Ağustos tarihinde Harar'daki İngiliz konsolosu Binbaşı J. H. Dods'a bir uyarıda bulunacak; “Iyasu'nun Ogaden'deki tüm gücü Müslümanların eline vermek istediğine inandığını ancak Dodds'u güvenilmez olabilecek yerel şeflerle çalışarak Iyasu'ya karşı bir isyan çıkarmaya yardım etmeye çalışmaması, onun zayıf bir hükümdar olduğuna ve her zaman bir tehlike ve sıkıntı kaynağı olabileceğine ve İtilaf güçlerinin reform konusunda ısrar etmek zorunda kalacağı zamanın yakında geleceğine inandığını” yazacaktır¹⁰.

1916 darbesinden sonra Habeşistan'da iç karışıklık ve katliamlar meydana gelmiştir. Iyasu'nun Harar'dan kaçışının ardından tüm kapılar kapanmış ve ertesi gün Shoan ordusunu komuta eden Dejaz Balcha Harar'a gösterişli bir giriş yapmış Hıristiyan Habeşlilerin Somalileri katliamı başlamıştı. İngiliz Konsolos müdahalede bulunmasaydı bin ila bin beş yüz arasında rapor edilen katledilen insan sayısı daha da artacaktı¹¹. İlk kargaşanın ardından Habeşistan'da darbenin kesin olarak sonuçlanması için Iyasu'nun etkisinin tamamen ortadan kaldırılması gerekecekti. Iyasu karşıtı Hıristiyan Habeşli yönetici ve seçkin sınıf ile Iyasu taraftarları arasında bir dizi savaş meydana geldi. 17 Ekim 1916'da Addis Ababa'dan 130 kilometre kuzeydoğuda gerçekleşen Tora Mesk savaşında Wollo birlikleri (Iyasu taraftarı) galip geldi. Yaklaşık olarak beş bin askerden oluşan hükümet birlikleri yok edilmiş ve komutanları Ras Lul Seged öldürülmüştü. 10 gün sonra Shoalı birlikler (Iyasu karşıtı) ve Wollo askerleri Segele'de Addis Ababa'nın yirmi beş mil dışında tekrar karşı karşıya

⁶ Altun, I. *Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan'a Yönelik Türk Alman Faaliyetleri*, Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2020, s. 118; “Harar'daki Hintli tüccarlardan öğrenildiğine göre Lij Iyasu şehirde büyük miktarda Somali kıyafeti satın almakta ve Jigjiga'ya göndermekteydi”. *Arab Bulletin*, No. 20 Vol. 1, Cairo 14 Eylül 1916, s. 235.

⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (Bundan sonra BOA) HR. SYS. 2335/64, 14 Nisan 1915; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 171; *Qatar Archives-Qatar National Library*, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Part 1 German War: Turkish and German intrigues in India, British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa 20 Aralık 1914.

⁸ Hugh Drummond Pearson, *Letters From Abyssinia...*, s. 113.

⁹ Bkz. Altun, “Bir İddianın Analizi: Afrikalı Lawrence”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 13 Sayı 1, 2021; H.D. Pearson, *Letters From Abyssinia...*, (Foreign Office 371/2593), s. 122.

¹⁰ Pearson, *Letters From Abyssinia...*, s. 124.

¹¹ *Arab Bulletin*, No. 30 Vol.1, Cairo s. 437.

gelmiş bu savaşta Iyasu'nun babası Ras Mikael tutuklanmış ve Iyasu taraftarı birlikler bu kez yenilgiye uğramışlardı¹².

İngiliz temsilci Thesiger bu yenilgiyi 1 Kasım'da Edward Grey'e bildirdi¹³. Artık Lij Iyasu için zor günlerin başlangıcıydı. Bu son belirleyici savaşta yer almakta ve babasına yardım etmekte geç kalan Iyasu'nun yanındaki birlikler Mieso mevkiinde hükümet güçlerine bir saldırı gerçekleştirmiş fakat bu son çırpınışları etkisiz kalmıştı. Thesiger raporunda "Negus Mikael'e, İmparatoriçe ve Ras Tafari'nin önünde diz çöktürüldüğünü, onun varlığının büyük bir etki yarattığını" yazdı ve ekledi "O, ilk safta savaşmıştı ve kendisine destek olmaya cesareti bile olmayan oğlu için her şeyi riske atmıştı; duruşu ve davranışı, Habeşistan'ın en gururlu adamına her bakımdan yaraşırı"¹⁴. Önce Ankober'e daha sonra Dessie'ye kaçan Iyasu'nun İtalyan yetkililerle iletişim kurarak onlara desteklerine karşılık olarak Tigray'da imtiyazlar teklif ettiğini ve kuzeyin şeflerini ona geri döndürmeyi denediğini ancak bunun boşuna olduğu ifade edildiğine yönelik tartışılır iddialar vardır¹⁵. Lij Iyasu'nun yenilgisinden sonra başkentte bir zafer geçit töreni gerçekleştirilmiş ve bu törene Mazhar Bey ve Alman temsilci de davet edilmişti. Almanya'nın Addis Ababa temsilcisi Von Syburg'un törene katılmayıp yerine Alman Konsülü'nün gönderilmesi The Times'da haber yapıldı. Gazete, Lij Iyasu'nun yenilgisini törene katılan bir İngiliz'in tanıklığıyla okuyucularına aktardı¹⁶.

Iyasu uzun bir süre kaçak hayatı yaşamış, yanındaki az sayıda taraftarla dağlık arazilerde saklanmaya devam etmişti. Iyasu'nun bertaraf edilmesinin ardından Habeşistan'da yeni yönetim Menelik'in kızı İmparatoriçe Zavditu ve naip Ras Tafari etrafında toplanmıştı. Tafari müttefik yanlıydı fakat onun İngiliz temsilci Thesiger'a eyaletlerde anarşinin hâkim olduğu, bastırmakta yetersiz kaldığı ve imparatoriçenin ve Addis Ababa'daki bakanlar konseyinin Alman muhalefetiyle baş edemediği gerekçesiyle Habeşistan'da İngiliz himayesinin hükümeti yeniden kurmanın tek yolu olduğunu itiraf ettiği ifade edilmekteydi¹⁷. Darbe eski güç çatışmalarını gün yüzüne çıkarırken yeni arayışların ve beklentilerin oluşmasına da sebep olmuştu. Mevcut hükümet üyeleri güç artışı için entrika çeviriyor, devrime katılan tüm küçük ve büyük rütbeli askerler eyaletler ve unvanlar için yaygara koparıyordu¹⁸.

Çıkan kargaşalar esnasında askerler geçtikleri yerleri yağmalamaya başlamış ve Habeşistan'da iç karışıklık halini alan istikrarsızlık hâkim olmaya başlamıştı. Kargaşanın limiti aşması İngilizler için huzursuzluk demek olduğundan bazı müdahalelerde bulunuldu. Kuzeyde yaşayan Müslüman halkların yatıştırılması ve kontrol altına alınması için Negus Mikael'in sahip olduğu topraklar Waldo Giorgis yönetimine verilecekti. İngiliz diplomatik yazışmalarında Habeşistan'ın siyasi vaziyetine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Buna göre "27 Ekim savaşından sonra Shoan Hükümeti'nin politikası Ras Woldo Giorgis'in yeni rejime karşı takınacağı tutuma ilişkin mevcut şüphe nedeniyle" büyük ölçüde sekteye uğramıştı. Ancak Giorgis ile yapılan görüşmeler gizli kalan vaatler sonucu belirli şartlara bağlı olarak yeni durumu kabul etmesiyle sonuçlanmıştı fakat şimdi onun olayların gidişatından hoşnutsuz olduğu ve mevcut hükümetin kendisine daha önce Negus Mikael Krallığının intikal edeceğine dair

¹² Altun, *I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...*, s.128; "An Abyssinian Battle" (News in Brief) Reuter, *The Times*, 31 Ekim 1916, s. 7.

¹³ Pearson, *Letters From Abyssinia...*, s. 125

¹⁴ Pearson, *Letters From Abyssinia...*, s. 130.

¹⁵ Paul B. Henze, *Layers of Time, A History of Ethiopia*, New York Palgrave 2000, s. 196; W. G. C. Smidt, *Glossary of Terms and Events of the Lij Iyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations. The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia: New Insights*, Berlin 2014 s. 184.

¹⁶ "Lidj Jeassu's Fall. Celebrating A Victory in Abyssinia, German Intrigues with Abyssinia", *The Times*, 24 Ocak 1917, s. 5.

¹⁷ *The National Archives* (Bundan sonra TNA), Cabinet Papers (Bundan sonra CAB) 24/36, Signed: Robert Cecil, 22 Kasım 1917, s. 322.

¹⁸ *Arab Bulletin*, No. 46 Vol 2, Cairo 30 Mart 1917, s. 150.

güvence verdiğini ve bu sözün tutulmadığını iddia ettiği belirtilmektedir¹⁹. Giorgis'in Dessie'i işgal etmesi ve Tigre'nin teslimiyeti Lij Iyasu'ya karşı hareketin başarıya ulaşmasının işareti olarak da görülmüştü. Thesiger, Edward Grey'e yazdığı raporda bu durumu olumlu fakat temkinli bir bakış açısıyla aktaracaktır. Thesiger,

“Bence olayların gidişatından memnun olmak için her türlü nedenimiz var, hızla tehlikeli bir aşamaya ulaşan Iyasu'nun Müslüman entrikaları artık tamamen bastırılmıştır. Molla'ya silah ve mühimmat tedariki kesildi, Türk-Alman propagandası zararsız hale getirildi. Dolayısıyla dışardan bakıldığında durumun büyük bir gelişme gösterdiği söylenebilir ve artık büyük güçlerin kendilerini koruma amacıyla bu ülkenin işlerine müdahale etmeye zorlanmaları söz konusu olamaz. Aynı zamanda yeni hükümetin gelmesiyle birlikte Habeşistan'daki tüm sıkıntıların ortadan kalkacağını ve bunu doğal olarak iç reformların takip edeceğini düşünmek de büyük bir hata olur” diyecekti²⁰.

Yapılan bu müdahale umut vaat etse de halk nezdinde memnuniyet verici bir karşılık bulmuşa benzemiyordu zira atamadan hemen sonra kuzeydeki dört ilde Simyen, Wolkait, Wajju ve Wogara'da isyanlar çıktığı duyuldu. Shoalı Hıristiyan Habeşlilerin yaptığı aşırılıklar ve acımasız müdahaleler Müslüman halkları isyana sürüklemiş Dessie'ye kadar öfkeli bir kalabalığın ilerlemesine sebep olmuştu²¹. “İngiltere için Lij Iyasu'nun saltanatı boyunca takip ettiği siyaset ve hedefleri boş bir ümit olarak görülmemişti. Iyasu'ya karşı isyan biraz daha ertelenmiş olsaydı o Müslümanları birleştirmeyi başarabilirdi”²². Darbede İngiliz elinin olduğuna yönelik söylentiler Iyasu'nun etkisizleştirildiği ve bertaraf edilerek İngiliz çıkarlarının sekteye uğramasının ve Doğu Afrika'da Habeşistan'ın bir tehdit yaratmasının önüne geçildiği düşünülmekteydi. “Osmanlı Hariciye Nezaretine ulaştırılan bir belgeye göre ise Petersburg'da yayımlanan Novoye Vremya gazetesinde “Habeşistan'da Türk-Alman faaliyetlerinin ve entrikalarının sonucunda ülkedeki siyasi vaziyetin kutuplaştığı ve sonrasında darbeye birlikte bir güç mücadelesine sahne olduğu” yazılıyordu. İslam ile Hıristiyanlığın birbirine karşı çatıştırıldığı düşünülüyor Lij Iyasu'nun Türk ve Alman temsilcilerin etkisinde kalarak Müslüman olduğu iddia ediliyordu. Bu durumda ülkedeki Hıristiyan halk dinlerini korumak için çözümü hükümdar değişikliğinde aradı²³. Iyasu'nun radikal eylemleri elbette Hıristiyan Habeşlileri tedirgin etmiş ve ona karşı hoşnutsuz bir grubun oluşmasına sebep olmuş ve sonucunda tahttan indirilmesine giden süreci başlatmış olmalıydı²⁴. Bu sırada çıkan Şerif Hüseyin isyanı ile Arap Yarımadası'nda İngiltere lehine gelişirken Doğu Afrika'da çıkabilecek bir karışıklık bu durumu tersine çevirebilirdi. Hartum'da bulunan İngiliz Binbaşı Pearson'a göre “Mekke Şerifi'nin isyanı olumluydu ve Almanya'nın Müslüman dünyasını kurcalamaya yönelik küçük girişimlerine son noktayı koyacaktı”²⁵. Tafari'nin naipliğinde yeni Habeş yönetiminin tesis edilmesine yardım eden İngilizler için Tafari yönetiminde bir süre istikrarsız ve kolay kontrol edilebilir bir idarenin bulunması daha az tehlikeli görülmüş olsa gerektir. Başkentte ise durumun daha da karmaşık hale geldiği anlaşıyordu. Ülkede çıkan kargaşa ortamında istikrarsızlık hakimdi ve gece karanlığında dükkanlar yağmalanıyordu²⁶.

¹⁹ Pearson, *Letters From Abyssinia*, (Addis Ababa'daki Thesiger'dan Londra'daki Balfour'a 3 Ocak 1917-FO. 371/2854), s. 137.

²⁰ Pearson, *Letters From Abyssinia...*, (Thesiger to Grey Foreign Office-1 November 1916 FO. 371/2594), s.127.

²¹ *Arab Bulletin*, No. 46 Vol 2, Cairo 30 March 1917, s. 151; Pearson, *Letters From Abyssinia...*, (Thesiger report from Addis Ababa to Balfour of Foreign Office, London 27 February 1917, FO. 371/2854, 42-45), s. 146.

²² *Arab Bulletin*, No. 46 Vol 2, Cairo 30 March 1917, s. 153.

²³ Altun, *I. Dünya Savaşı'nda Habeşistan...*, s. 133; BOA, HR.SYS. 2335/79, 10 Kasım 1916.

²⁴ Bkz. Ibsa Ahmed Hassen-Seyfettin Erşahin, “İhtidanın Bedeli: Etiyopya Kralı Iyasu Örneği 1913-1916, *Journal of History Culture and Art Research*, Cilt 7 Sayı 1, 740-751.

²⁵ Pearson, *Letters From Abyssinia...*, Pearson from Khartoum 22 June 1916, s. 114.

²⁶ *Arab Bulletin*, No. 64 Vol 2, Cairo 30 March 1917, s. 393.

Arab Bürosu'na Addis Ababa'dan ulaşan haberler Tafari'nin durumunun iyiye gitmediğini ve istikrarı da henüz sağlayamadığını gösteriyordu²⁷.

Lij Iyasu'nun yakalanması için hükümet birliklerine Dessie'de olan Fitawrari Hapta Giyorgis'i takviye etmek amacıyla Dejaz Igazu komutası altında kuzeye gitmesi için emir verilmişti. Fakat Igazu'nun bu emri reddettiği anlaşıyordu ve bu bir ay içerisinde merkezi otoritenin emirlerine itaatsizliğin ikinci örneği idi. İngiliz Arab Bürosu raporlarına göre Lij Iyasu bu sırada kuzey doğuda Amba Sel'de idi²⁸. Tigre'de çıkan bir isyan hükümet birlikleri tarafından bastırılmış ancak Arussi ülkesinde Goba yakınlarında da Habeşliler, Müslümanlar tarafından bir gece saldırısında püskürtülmüştü²⁹. Alman temsilci ona bağlı olanları gelecekteki olaylar ile ilgili uyaracağı bir toplantıya çağırılmış silahların ve yiyeceklerin tedarik edildiği sefarethaneye gitmeleri talimatını vermişti. Lij Iyasu'nun Fitawrari Hapta Giyorgis'e Dessie yakınlarında saldırdığı fakat muazzam bir kayıpla yenildiği haberleri geliyordu. Lij Iyasu'nun yanındaki şeflerin kimi ölmüş esir düşmüş veya yaralanmış ve Wollo ordusu resmen tahrip olmuştu. Her iki tarafın kaybı on sekiz bin kişi olarak tahmin edilmekteydi³⁰. Lij Iyasu'nun savaşçıları düzenli bir birlik olmaktan uzaktı ve "küçük bir başarı yakalamış olsa da çoğunlukla kötü bir şekilde silahlandırılmış köylü/çiftçi sınıfından oluşuyordu". Bunlar görünen o ki asker değil halktan toplanan birliklerdi. Fiili savaşta fazla kayıp yaşanmamış fakat sekiz gün boyunca devam eden kovalamaca binlerce katliamla sonuçlanmıştı. Lij Iyasu'nun davasına sadık kalan Wollo halkına merhamet gösterilmedi. Danakil bölgesinde Somali halkı savaştan önce Lij Iyasu'nun zaferini alır almaz bir isyan çıkarmak ve demiryolu hattını kesmek için hazır bekliyorlardı. Bu, Alman temsilcinin toplantıda yaptığı uyarının bir sonucu olarak düşünülmekteydi. İngiliz görüşü Lij Iyasu'nun hem Müslümanlar hem de Alman Sefareti ile bu savaştan önce iletişim halinde olduğuna işaret eden kanıt olduğu yönündeydi. Ne var ki bu yenilgiden sonra Iyasu'nun öldüğüne dair inançların bile olduğu kaydediliyordu ve bir başarı artık çok uzak olsa gerekti³¹.

Tafari için ise hükümet içerisinde yaşanan güç mücadelesinden kaynaklı bir karşı devrim tehdidi söz konusuydu. Onu, Lij Iyasu tehdidinden daha fazla endişelendirmiş olsa gerektir. Bu yüzden beraberindeki özel muhafız sayısını iki katına çıkarmıştı. İç işlerdeki hakimiyet yarışının ne Lij Iyasu ve taraftarlarıyla ne de Alman ve Türk temsilcileriyle alakalı olmadığı İngiliz istihbarat raporlarında görülmüyordu³². Aktarılan bilgilerden anlaşıldığı üzere Habeşistan'da iki farklı çatışma söz konusuydu biri Tafari ve rakip Shoan şefleri arasında diğeri de Tafari ve Lij Iyasu arasındaydı. İngilizler her iki unsuru da yakından takip etmişlerdir. Thesiger'ın Addis Ababa'dan Londra'ya, Dış İşleri Bakanı Balfour'a gönderdiği raporda ise olayların nasıl son bulacağına yönelik bir şey söylemenin mümkün olmadığı her gün eyaletlerde yeni isyanların çıktığı ve bu ayaklanmaların birbirini tetiklediği ve bu durumun tamamen bölgesel koşullara bağlı olarak ve çeşitli şeflerin Addis Ababa'ya akın etmesi sonucunda ortaya çıkan disiplin boşluğundan kaynaklandığı belirtilmekteydi³³. İngilizleri telaşlandıran ise "Savaş Bakanı Fitawrari Hapta Giyorgis'in öldüğüne yönelik

²⁷ *Arab Bulletin*, No. 63 Vol 2, Cairo 18 September 1917, s. 383.

²⁸ *Arab Bulletin*, aynı yer. Diğer şef Dejaz Kabada'dır. Arab Büro, I. Dünya Savaşı yıllarında 1916'da Kahire'deki İngiliz istihbarat departmanına bağlı olarak kuruldu. Savaş döneminde Arap coğrafyasında İngiltere için bilgi akışı ve propaganda faaliyeti hizmetlerinde kullanılan bir oluşumdur. Arab Büro'nun kuruluş süreci ve faaliyetleri için Bkz. Ü. Gülsüm Polat, "Türk Alman Propagandası Karşısında Arap Büro'nun Kuruluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XXVI, Sayı 76, Ocak 2010, ss. 97-132.

²⁹ *Arab Bulletin*, No. 64 Vol 2, Cairo 27 September 1917, s. 383

³⁰ *Arab Bulletin*, No. 64 Vol 2, Cairo 27 September 1917, s. 393.

³¹ *Arab Bulletin*, No. 66 Vol 2, Cairo 21 October 1917, s. 418-420.

³² *Arab Bulletin*, No. 66 Vol 2, Cairo 21 October 1917, s. 418-420.

³³ Pearson, *Letters From Abyssinia...*, (Thesiger report from Addis ababa to Balfour of Foreign Office, London 27 February 1917, F.O. 371/2854, 42-45), s. 146.

söylentilerdi”. İngilizler için “Giyorgis’in ölümü ülkenin başına gelebilecek en kötü şey olurdu”. Onun yokluğu Igazu ya da Balcha’nın tayin edilmesi ihtimali vardı ve bu durumda ülkenin politikası Avrupa karşıtı olabilirdi. Giyorgis’in yokluğunda konseyin liderliği Igazu’ya geçmişti. Tafari’ye karşı İmparatoriçe Zawditu’yu doldurduğu görülen Igazu Tafari’nin ülkesini Avrupalılara sattığını düşünüyordu. Girişimlerine rağmen nihayetinde pasif bir oluşum olarak kalmıştı³⁴.

İtilaf Devletlerinin bundan sonra Habeşistan için planları Iyasu döneminde yaşananlardan ders çıkararak Habeşistan’ı kontrol altında tutmaya yönelik olacaktı. Habeşistan’ın tehlike yaratabilecek gücü silahlara ulaşımı bu silahların Avrupalılara karşı kullanılabilmesi potansiyeli ile ortaya çıktığı anlaşılmış olacak ki bundan sonra Habeşistan’ı sıkı bir silah ambargosu bekliyordu. Addis Ababa’daki İngiliz temsilci Thesiger Fransızlardan alınan silahlara kısıtlama getirilmesi için bazı önerilerde bulundu. “1890 Brüksel Anlaşması’nın maddeleri belli bir sınır koyuyordu fakat uygulamada yetersiz kaldığı fikri oluştu. Bu anlaşmanın Fransızlar için kesin bir bağlayıcılığı yoktu. Serbest geçişe izin veren bir madde nedeni ile İngiltere silah kaçakçılığı işinde kontrolü sağlayamıyordu.”³⁵. Bu durumda şartların da tam olarak uygun olmasını kullanan İngilizler Habeşistan için belirli kısıtlamalarla kontrolü ellerine almayı başaracaklardı.

Mr. Thesiger 16 Mart 1916 tarihinde merkeze bir plan önerdi. Buna göre;

“-Habeş Hükümeti gelecekteki tüm silah veya mühimmat arzları durumunda ilgilenen hükümete doğrudan sefaretler vasıtasıyla başvurmalıdır.

-Bir ihale kabul edildiğinde Habeş Hükümeti için tamamlanmasını Habeşistan Bankası kontrolü altında gerçekleştirmelidir.

-Özel tüccarların silah ve mühimmat işi ile uğraşmaları kesinlikle yasaktır.

-Herhangi bir yeni sevkiyatın tesliminden önce Habeş Hükümeti, üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde imha edilecek ya da kullanılacak eşit sayıda tüfeği sefarete teslim etmelidir.

-Habeş Hükümeti tarafından satın alınan kartuş/fişekler satın alınan her tüfek için sabit bir sayı ile sınırlı tutulmalıdır”³⁶.

Bu maddeler kapsamında Mısır Ulusal Bankasıyla bağlantılı olan ve doğal olarak yönetiminde Müttefik kuvvetlerin temsilcilerinin bulunduğu bu banka ile denetim sağlanabilen Habeşistan Ulusal Bankası üzerinden ülkede para giriş çıkışı ve iş yapma mekanizması kontrol altında tutuluyor, kaçak yollarla ülkeye silah girişinin önüne geçilerek bölgenin silahlanması engelleniyor, kullanımda olmayan tüfeklerin bile imha edilmesine yönelik girişimle silahlı bir direniş ihtimalinin tamamen ortadan kaldırılması planlanıyordu. Habeşistan Hükümeti’nin satın aldığı her bir askerî teçhizata sınırlandırma getirilmişti. Habeşistan’ın silahlara erişimi Fransızların etki alanında olan Cibuti’deki silah ticareti üzerinden gerçekleşmekteydi. “Cibuti yalnızca Habeşistan’da değil Somaliland’da ve Güney Sudan sınırlarında tüm siyasi durumun anahtarı olarak ifade ediliyordu. Hinterlanda hiçbir toprak çıkarına sahip olmayan Fransızlar tarafından tutulduğu sürece esas olarak iç bölgeler tüfekler ve mühimmatla yığılan bir silah deposu olarak kullanılacaktı”³⁷. Silah ticareti konusunda Hindistan

³⁴ Arab Bulletin, No. 67 Vol 2, Cairo 30 October 1917, s. 434-435; No. 69 Vol. 2, Cairo 14 November 1917, s. 457; No. 74 Vol. 2, Cairo 24 December 1917, s. 516.

³⁵ Altun, I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan..., s. 138; Smidt, Glossary of Terms..., s. 188.

³⁶ Qatar Archives-Qatar National Library, “Arabia: French and Italian Policy” File:3372/1916 Part 2 Reference: IOR/L/PS/10/616, 30 May 1917-11 December 1918, (s. 83), s. 174; TNA, War Cabinet-Arms for Abyssinia Note by the F.O Secret G.T-746 Katalog Reference: CAB/24/13, FO. May 17th 1917, s. 176-177.

³⁷ Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...s”, British Embassy Addis Ababa, 20 December 1914, (s. 54), s. 112.

Ofisi'nde gerçekleşen komite toplantısında tutanaklara göre dikkat çekici cümleler mevcuttu. Buna göre "...yakın gelecekte etkileri tüm sınırlarımız üzerinde hissedilecek olan Habeşistan'a muazzam bir tüfek ve mühimmat akışını öngörmeliyiz. Bu ihtimalin ciddiyeti gizlenemez"³⁸. "Bu durumda çözüm Fransız Somalisi'ni Büyük Britanya'ya dahil etmek ve toprak değişikliği ile Fransa'yı anlaşmak için uzlaşmanın ne kadar zor olursa olsun buna ikna etmek olarak görülmüştü"³⁹. Bu fikrin uygulanabilirliği mümkün görünmüyordu zira Fransa Kızıldeniz'e erişimi olan Cibuti'yi ne pahasına olursa olsun elinde tutmaktan vazgeçemezdi. İngiltere için şimdilik yalnızca Habeşistan'ın kontrol altında tutulması ile yetinilecek gibi görünüyordu. Ancak bir süre sonra Ras Tafari konumunu biraz güçlendirdikten sonra Müttefiklerin silah ambargosunu sürdürmeleri için bir sebep kalmadığı inancıyla savaş sonrası dönemde artık bu ambargonun kaldırılması için teşebbüslerde bulunmuştu. Lij Iyasu'nun hala bir kaçak olarak yaşamına devam etmesini ve tehdit oluşturmasını öne sürerek onun taraftarlarına boyun eğdirmek için Fransız Hükümeti'nden on altı bin tüfek satın almak istemişti. Fransa'nın cevabı Habeş Hükümeti'ne doğrudan özel silah tüccarlarından ya da kurumlardan değil Müttefik Hükümetler aracılığıyla silah sipariş vermesi gerektiği yönündeydi. İtalyanlar ise Müttefikler aracılığıyla bile olsa bu miktarlarda bir silah satışının mümkün olmayacağını ve kabul edilebilir olmadığını dile getirdi. Tafari bu durumda reddedilecekti⁴⁰.

Savaş bittiğinde de Habeşistan için işler rayına girmiş görünmüyordu. Ras Tafari'nin naip olmasına yönelik itirazlar devam etmiş, sınır bölgelerindeki çözümü zor olan huzursuzluk ve anlaşmazlık ortamı daha da artarak ülkeyi siyasi bir çıkmaza da sürüklemişti⁴¹. 1917 devrimi Habeşli yöneticiler için beklenildiği ölçüde sorunları yok etmeye yetmemiş fakat İngilizler için tehdit unsurlarını bertaraf etmeye yetmiş görünüyordu. Addis Ababa'da ise naip Tafari'nin durumunu zorlaştıran siyasî çekişmelerin yanında bir de grip salgını baş göstermişti. Gıda fiyatlarının yükselmesi ve kervan yollarının haydutlar tarafından saldırılara açık hale gelmesi de Ras Tafari'ye mal ediliyor ve bu durumdan sorumlu tutuluyordu. Lij Iyasu'nun tahttan indirilmesinden sonra yaşanan siyasi uyuşmazlıklar 1919 Mayıs'ın ortalarında İngiliz istihbaratına yansıyan şekliyle geçici bir uzlaşma ile çözülmüştü. İmparatoriçenin de desteklediği uzlaşma Tafari'yi rakibi Hapta Giyorgis ile güç paylaşımına mecbur bırakmıştı.⁴² İngiliz, İtalyan ve Fransız temsilciler siyasi danışmanlık yapma fırsatını kaçırmamış istikrarın sağlanması noktasında yeni naibe bir öneri sunmuşlardı. Buna göre dört şeriften oluşan bir yürütme kurulu oluşturması öneriliyordu. Yeni bir Hükümet kuruldu Bakanlar Kurulu'nda isimler Adalet ve Savaş Bakanları dışında tümüyle değişmişti⁴³.

Habeşlilerin artık hedefi Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmeleriydi ve bu yönde girişimlere başlamışlardı. Muhtemelen, Avrupalı devletlerle ilişkilerin rayında olmasının bu konuda ülkelerine uluslararası bir tanınma getirecek olan bu adıma katkı sağlamasını ummuş olmalılardır. Fakat Müttefikler için bu istekleri olasılık dışı kalacaktı en azından bir süre daha. Habeşistan'da durum belirsizliğini korurken Avrupa ile ilişkiler geliştirilmek istenmiş ve bu amaçla Avrupa'ya Habeş misyonları gönderilmiş, resmî ziyaretler gerçekleştirilmiş ve gazetelere röportajlar verilmişti. İngiltere'ye giden misyonun üyeleri The Times'da yayımlanan bir röportajda İngiliz Hükümeti ile iyi ilişkilerin geliştirilmesine yönelik hükümetlerinin memnuniyetlerini dile getiriyor ve ticari ilişkilerin

³⁸ *Qatar Archives-Qatar National Library*, "Arabia: French and Italian Policy" File:3372/1916 Part 2 Reference: IOR/L/PS/10/616, "Appendix II. Committee of Imperial Defence Sub-Committee on the Arms Traffic Second Meeting Held at the India Office on Monday The 15th January 1917", 29 January 1917, Secretary J. E. Shuckburg, (s. 87) s. 183.

³⁹ Altun, *I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan*, s. 140

⁴⁰ TNA, War Cabinet-Arms for Abyssinia Note by the F.O Secret G.T-746, CAB/24/13, FO. 17 May 1917, s. 176.

⁴¹ *Arab Bulletin*, Vol. IV No. 111, Cairo 24 May 1919.

⁴² *Arab Bulletin*, Vol. IV No. 111, Cairo 24 May 1919; Vol. IV No. 112, Cairo 24 June 1919.

⁴³ "An Abyssinian Cabinet", *The Times*, 1 September 1919, s. 9.

güçlendirilmesi konusunda isteklerini ifade ediyorlardı⁴⁴. Ülkenin savunma gücünü kontrol altına almak için yapılan uygulamalar nihayetinde 1935 İtalyan işgalinin gerçekleşmesine sebep olmuştu.

Sonuç

Habeşistan I. Dünya Savaşı yıllarında tarafsız ve bağımsız bir Afrika ülkesiydi. Doğu Afrika'daki konumu itibarıyla hem Müttefiklerin hem de Merkezi Güçlerin birbirlerine karşı propaganda ve istihbarat faaliyetlerine sahne oldu. Sömürge yönetimlerinin yarattığı tehlikenin yanında bir de dünya savaşının patlak vermiş olması Habeşistan'ı oldukça zor bir durumun içinde bağımsızlığını korumak zorunda bırakacaktı. II. Menelik hayatta olsaydı muhtemelen Lij Iyasu kadar radikal adımlar atmayacak Müttefiklerle ilişkilerinde tahtını ve ülkesinin bağımsızlığını aynı anda koruma eğilimine sahip olacaktı. Iyasu için ise durum farklı gelişti. Sömürge yönetimlerinin etrafını sardığı bir ortamda Habeşistan'a bir alan açılması ve bağımsızlığının garanti altında tutulması gerçeklerle uyuşmamış olacaktır ki, o saltanatını riske atarak savaşın sonunda Merkezi güçlerin kazanmasının Habeşistan'a daha fazla yarar sağlayacağı düşüncesiyle bu doğrultuda çalıştı. Zira ülkesinin sınırlarını denize kavuşturma ve ekonomik bağımsızlığını elde etme isteği onun Türk-Alman ittifakının denize kadar Habeşistan'a toprak vaadine kendisini ve ülkesini yaklaştırmasında etkili olmuştu. Bu doğrultuda Merkezi güçlere sağladığı destek Müttefikler ve Hıristiyan Habeşli seçkinler tarafından 1916 Eylül'ünde durduruldu. Bu müdahaleden sonra Müttefikler için tehlike kalmamış fakat Habeşistan için istikrarsızlık başlamıştı. Ras Tafari naipliğinde sürdürülen saltanat askerî anlamda 1935 İtalyan işgaline giden süreçte çok fazla darbe aldı. İtalyanlara karşı silah teçhizatını yeteri kadar sağlayamayan Habeşli savaşçılar ülkenin işgalinin önüne geçemedi.

⁴⁴ "An Abyssinian Farewell", *The Times*, 8 Temmuz 1919, s. 14.

Bibliyografya**1.Arşivler**

BOA, Hariciye Siyasi

HR. SYS. 2335/64, 2335/79,

TNA, CAB Papers

24/36, 24/13

Qatar Archives-Qatar National Library

IOR/L/PS/10/472, IOR/L/PS/10/616

2.Basılmış Arşiv Materyali

Arab Bulletin

Bulletin of the Arab Bureau in Cairo, 1916-1919, Vol. I, II, III, IV, Archive Edition 1986.

3.Sürelî Yayın

The Times

4.Telif-Tetkik Eserler

ALİ, Abdu Muhammed, *Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüpheler ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlaşım ve İşbirliğine*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

ALTUN, Esra, *I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan'a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri*, Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2020.

ATAÖV, Türkkaya, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1977.

ESHETE, Aleme "European Political Adventures in Ethiopia at the Turn of the 20th Century", *Journal of Ethiopian Studies*, Cilt 12 Sayı 1, 1974.

Hassen-Erşahin, Ibsa Ahmed-Seyfettin, "İhtidanın Bedeli: Etiyopya Kralı Iyasu Örneği 1913-1916", *Journal of History Culture and Art Research*, Cilt 7 Sayı 1. 2018.

HENZE, Paul B, *Layers of Time, A History of Ethiopia*. New York: Palgrave, 2000.

KAKWENZAİRE, Patrick, "Sayyid Muhammed Abdille Hassan, Lij Iyasu and The World War I Politics: 1914-1916", *Transafrican Journal of History*, Cilt 14 1985.

MARCUS, H. G., "The Embargo on Arms Sales to Ethiopia 1916-1930", *The International Journal of African History*, Cilt 11 Sayı 4, 1970.

OMER, Ahmed Hassen, "The Coup d'Etat of September 26, 1916: Different Perceptions", *Journal of Ethiopian Studies* 2013.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Türk Tarih Kurumu Ankara 1996.

SCHAEFER, Charles, "The Politics of Banking: The Bank of Abyssinia 1905-1931", *The International Journal of African Historical Studies*, Vol.25 no.2 1992.

SMIDT, Wolbert, *Glossary of Terms and Events of the Lij Iyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations. The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia: New Insights*, Berlin 2014.

PEARSON, Hugh Drommed, *Letters From Abyssinia 1916 and 1917 by Major Hugh Drummond Pearson, R.E. With Supplemental Foreign Office Documents* Düzenleyen: Frederic A. Sharf, Newburryport Press Tsehai Publishers and Distributors, 2004.

POLAT, Ü. Gülsüm, "Türk Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XXVI, Sayı 76, Ocak 2010.